

**TARİHİ KENT ÇEKİRDEĞİNİN KÜLTÜR
TURİZMİNİ GELİŞTİRMEK AMACIYLA YENİDEN
CANLANDIRILMASI: ERZURUM ÜÇ KÜMBETLER
BÖLGESİ ÖRNEĞİ**

Mücahit Aslan YEŞİLYURT

Yüksek Lisans Tezi

Kentsel Tasarım Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Süleyman TOY

2024

(Her hakkı saklıdır.)

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
KENTSEL TASARIM ANA BİLİM DALI

**TARİHİ KENT ÇEKİRDEĞİNİN KÜLTÜR TURİZMİNİ GELİŞTİRMEK
AMACIYLA YENİDEN CANLANDIRILMASI: ERZURUM ÜÇ KÜMBETLER
BÖLGESİ ÖRNEĞİ**

(Revitalisation of Historical City Core for the Development of Cultural Tourism the Case of
Erzurum Three Domes Area)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mücahit Aslan YEŞİLYURT

Danışman: Prof. Dr. Süleyman TOY

Erzurum
Aralık, 2024

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
Graduate School of Natural and
Applied Sciences

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü
TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI

**TARİHİ KENT ÇEKİRDEĞİNİN KÜLTÜR TURİZMİNİ GELİŞTİRMEK AMACIYLA
YENİDEN CANLANDIRILMASI: ERZURUM ÜÇ KÜMBETLER BÖLGESİ ÖRNEĞİ**

Prof. Dr. Süleyman TOY danışmanlığında, Mücahit Aslan YEŞİLYURT tarafından hazırlanan bu çalışma, 09/12/2024 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Kentsel Tasarım Anabilim Dalı Kentsel Tasarım Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak **oybirliği** ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı:	Prof. Dr. Neslihan KULÖZÜ <i>Atatürk Üniversitesi</i>	Aslı Islak İmzalıdır
Danışman:	Prof. Dr. Süleyman TOY <i>Atatürk Üniversitesi</i>	Aslı Islak İmzalıdır
Jüri Üyesi:	Doç. Dr. Uğur ÇALIŞKAN <i>Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi</i>	Aslı Islak İmzalıdır

Bu tezin Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

Prof.Dr. Alper NUHOĞLU

Enstitü Müdürü

Aslı Islak İmzalıdır

ETİK BİLDİRİM VE İNTİHAL BEYAN FORMU

Yüksel Lisans Tezi olarak Prof. Dr. Süleyman TOY danışmanlığında sunulan “Tarihi Kent Çekirdeğinin Kültür Turizmini Geliştirmek Amacıyla Yeniden Canlandırılması: Erzurum Üç Kümbetler Bölgesi Örneği” başlıklı çalışmanın tarafımızdan bilimsel etik ilkelere uyularak yazıldığını, yararlanılan eserlerin kaynakçada gösterildiğini, Fen Bilimleri Enstitüsü tarafından belirlenmiş olan Turnitin Programı benzerlik oranlarının aşılmadığını ve aşağıdaki oranlarda olduğunu beyan ederiz.

Tez Bölümleri	Tezin Benzerlik Oranı (%)	Maksimum Oran (%)
Giriş	3	30
Kuramsal Temeller	16	30
Materyal ve Yöntem	11	35
Araştırma Bulguları ve Tartışma	9	20
Sonuç ve Öneriler	1	20
Tezin Geneli	10	25

Not: Yedi kelimeye kadar benzerlikler ile Başlık, Kaynakça, İçindekiler, Teşekkür, Dizin ve Ekler kısımları tarama dışı bırakılabilir. Yukarıdaki azami benzerlik oranları yanında tek bir kaynaktan olan benzerlik oranlarının %5'den büyük olmaması gerekir.

Beyan edilen bilgilerin doğru olduğunu, aksi halde doğacak hukuki sorumlulukları kabul ve beyan ederiz.

Tez Yazarı (Öğrenci)	Tez Danışmanı
Mücahit Aslan YEŞİLYURT	Prof. Dr. Süleyman TOY
10.12.2024	10.12.2024
İmza: Aslı Islak İmzalıdır	İmza: Aslı Islak İmzalıdır

* Tez ile ilgili YÖKTEZ’de yayınlamasına ilişkin bir engelleme var ise aşağıdaki alanı doldurunuz.

☐ Tezle ilgili patent başvurusu yapılması / patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle Enstitü Yönetim Kurulunun/.../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ Enstitü Yönetim Kurulunun/.../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım bu çalışmayı, değerli katkı ve bilgileriyle yöneten, tezimin her aşamasında yardımlarını benden esirgemeyen kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Süleyman TOY’a en derin saygı ve şükranlarımı sunarım.

Yüksek lisans eğitimim esnasında öğrettikleri değerli bilgi ve emeklerinden dolayı Atatürk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Şehir Bölge Planlama Bölümü bünyesinde görev yapmakta olan Sayın Prof. Dr. Neslihan KULÖZÜ ve Prof. Dr. Doğan DURSUN hocalarım başta olmak üzere üzerimde emeği olan tüm öğretmenlerime teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca yüksek lisans jürime katılarak bana kıymetli yorumları ile yol gösteren jüri üyelerine ayrıca teşekkür etmek istiyorum.

Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca sınıf arkadaşım olan kıymetli dostum Ar. Gör. İbrahim Batuhan DOĞAN’ın ve kıymetli ailesine teşekkürlerimi sunarım.

Tüm eğitimim boyunca benden hiçbir zaman desteğini esirgemeyen kıymetli annem Ayten ATEŞ’e, kıymetli babam Erhan YEŞİLYURT’a, kardeşlerim Beyza Nur YEŞİLYURT ve Efe Furkan YEŞİLYURT’a, tez yazımı esnasında yardımlarını benden esirgemeyen kıymetli teyzem Öğr. Gör. Sema KÖSE’ye en kalbi duygularıyla teşekkür eder şükranlarımı sunarım.

Saygılarımla,

Mücahit Aslan YEŞİLYURT

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TARİHİ KENT ÇEKİRDEĞİNİN KÜLTÜR TURİZMİNİ GELİŞTİRMEK AMACIYLA YENİDEN CANLANDIRILMASI VE ERZURUM ÜÇ KÜMBETLER BÖLGESİ ÖRNEĞİ

Mücahit Aslan YEŞİLYURT

Danışman: Prof. Dr. Süleyman TOY

Amaç: Bu tez çalışmasında; ulusal ve uluslararası literatür ve tanımlardan kültürel miras alanlarının korunması ile ilgili kavramsal boyutun ve kriterlerin belirlenmesi, ülkemiz içinden ve dışından kentsel alanlarda yapılmış yeniden canlandırma ile ilgili iyi uygulama örneklerinden koruma ve kullanma dengesine dair ilkeler oluşturulması ve nihayetinde çalışma alanı olarak belirlenen Erzurum'un tarihi kent çekirdeğinde yer alan Üç Kümbetler Bölgesi için bu kriterler, ilkeler ve kullanıcı anketi sonuçları dikkate alınarak hem kültürel miras turizminin sürdürülebilir şekilde gelişmesi hem de alanın korunması için yapılması gerekenler listesinin oluşturulması amaçlanmıştır.

Yöntem: Çalışma kapsamında üç aşamadan oluşan bir yöntem benimsenmiştir. Birinci aşamada; kültürel miras turizminin ve bu turizm türünün gelişmesine katkı sağlayan kentsel alanların korunması ile ilgili genel kavramsal çerçeve ve kültürel miras turizminin kültür varlıkları açısından olumlu ve olumsuz yönleri ele alınmıştır. İkinci aşamada; başarılı ulusal ve uluslararası örnekler incelenerek koruma alanlarındaki tasarımlarda benimsenmesi gereken temel prensipler ele alınmıştır. Üçüncü aşamada ise; incelenen örneklerden hareketle kullanıcı anketi oluşturularak literatür, örnek projeler ve anketlerden elde edilen veriler ışığında Üç Kümbetler Bölgesi için genel ve fonksiyonel öneriler geliştirilmiştir.

Bulgular: Çalışma kapsamında değerlendirilen veri kaynaklarından elde edilen bulgular; Erzurum'un kültürel miras turizm konusunda önemli bir potansiyele sahip olduğunu ve bu potansiyelin yerel ekonomik kalkınma açısından kullanılması gerektiğini göstermektedir. Örnek uygulamalar; Erzurum ve çalışma alanına benzer alanlarda var olan potansiyelin değerlendirilmesi için başta yerel yönetimlerin ve yerel birlikteliklerin yeterli, etkin ve koruma – kullanma dengesini önceleyen projelendirme ve uygulama çalışmaları yaptığını, projeler uygulandıktan sonra sürdürülebilir turizm ilkeleri doğrultusunda tanıtım ve yerel işbirliklerine yönelik çalışmalar yapıldığını göstermektedir. Kullanıcı anketleri ise; çalışma alanının kültürel miras turizmi açısından kentteki en önemli noktalar arasında yer aldığını bununla beraber turizme hizmet etmesi açısından uygulanacak projelerin yerel yönetimlerce çok dikkatli biçimde hazırlanması ve yerelin görüşlerini dikkate alacak şekilde uygulanması, ayrıca turizm faaliyetlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması gerektiğini ortaya koymuştur.

Sonuç: Çalışma alanı olan Üç Kümbetler Bölgesi'nde yapılacak kentsel yeniden canlandırma projelerinde bir yandan kültürel mirasın korunması sağlanırken diğer yandan yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekecek fonksiyonların kurgulanması gerekmektedir. Örneklerden ve kullanıcı anketlerinden; çalışma alanının kültürel miras turizmi potansiyeline sahip olduğu, yerel yönetimlerin ve halkın bu potansiyelin farkında ve değerlendirme isteğine sahip olarak harekete geçmesi gerektiği görülmektedir. Bu nedenle, alanda uygulanacak yeniden canlandırma projelerinde temel amacın kültürel miras turizminin geliştirilmesi olması gerekmektedir. Bu kapsamda; projeler hazırlanırken yerel katılımıla kültürel mirası koruyacak ilkeler belirlenmesi, yerelin turizmden fayda sağlayarak alanın korunmasına katkı vermesi ve alanın sürdürülebilir şekilde bakım ve onarımlarının devam ettirilebilmesi için turizm gelirlerinden oluşan finansal bir sistem oluşturulması temel stratejik amaçlar arasında yer almalıdır. Bu kapsamda; bir yandan yerel yönetimlerde kültürel mirasın korunmasına yönelik idari ve mali kapasitenin artırılması diğer yandan yerel işbirlikleri ile kültürel miras turizminin geliştirilmesi ve gelirlerin tabana yayılarak yükseltilmesi sağlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Tarihi Kentsel Alanlarda Koruma, Kültürel Miras Turizmi, Erzurum, Kentleşme.

Aralık 2024, 109 sayfa

ABSTRACT

MASTER THESIS

REVITALISATION OF HISTORICAL CITY CORES FOR THE DEVELOPMENT OF CULTURAL TOURISM: THE CASE OF ERZURUM THREE DOMES AREA

Mücahit Aslan YEŞİLYURT

Advisor: Prof. Dr. Süleyman TOY

Purpose: It is aimed in thesis to identify the conceptual dimensions and criteria related to the conservation of cultural heritage sites by reviewing national and international literature and legislative documents; to determine the site- specific conservation - use balance principles based on national and international good practice examples of urban revitalisation projects; and finally, to outline a list of required actions for the sustainable development of cultural heritage tourism and the conservation of Three Domes Site, which is located in the historic core of Erzurum, in the light of the criteria, principles and the results of the users' survey.

Method: This study adopts a three – staged methodological approach. The first stage involves the general conceptual framework towards the cultural heritage tourism and the conservation of the urban areas which contribute to the development of this tourism type, and the possible favourable and unfavourable aspects of cultural heritage tourism to cultural assets. In the second stage, basic design principles to be applied in the design of urban areas under conservation were evaluated by examining the examples of national and international projects. The third stage includes the development of general and functional suggestions for the Three Domes site by considering the findings from literature review, project examples and users' survey, which was created based on the examined examples.

Findings: The findings obtained from the data sources evaluated indicate that the city of Erzurum poses significant cultural heritage tourism potential, which should be utilized for the local economic development. Good practice examples show that in the areas similar to Erzurum city and the study area, mainly the local governments and organisations prepare and apply efficient and effective projects to prioritize use – conservation balance to evaluate the cultural heritage tourism potential and after the application of such projects the works on the promotion and local cooperation were maintained in convenience with the sustainable tourism principles. Users' survey also indicates that the study area is among the most important sites in the city to develop cultural heritage tourism, however; the projects to be applied for tourism aims should be prepared very carefully by local governments and implemented by taking the views of local stakeholders into consideration as well as ensuring the sustainability of tourism activities.

Results: There is a need for the revitalisation projects in the study area, Three Domes site, to set up the functions aiming to attract the attention of both domestic and foreign tourists in one hand, to provide conservation to cultural heritages on the other hand. It is also seen from the examples and the results of the users' survey that the study area owns the rich potential for cultural heritage tourism, local governments and stakeholders should be aware of this potential and willing to use it for the local development. Therefore, the main aim of the urban revitalisation projects to be applied in the study area should be the development of cultural heritage tourism. Within this context, among the main strategic aims of the projects to be prepared for the area should be the determination of principles toward the conservation of cultural heritage with the local participation, local contribution to the conservation of cultural heritages by providing tourism benefits to local stakeholders and the establishment of a financial system using some part of tourism revenues to maintain the area. In addition, administrative and financial capacity of local governments should be increased for the conservation of cultural heritages and cultural heritage tourism should be developed with local cooperation to expand tourism revenues.

Keywords: Cultural Heritage, Conservation in Historical Urban Areas, Cultural Heritage Tourism, Erzurum, Urbanization.

December 2024, 109 pages

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	i
ETİK BİLDİRİM VE İNTİHAL BEYAN FORMU	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TABLolar DİZİNİ.....	viii
ŞEKİLER DİZİNİ	ix
KISATMALAR VE SİMGELER DİZİNİ	xii
GİRİŞ.....	1
KURAMSAL TEMELLER.....	5
Tarihi Kentlerde Kentsel Koruma Kavramı	5
Kentsel ölçekte koruma teknikleri	6
Tarihi Kent Merkezlerinde Yeniden Canlandırma.....	7
Konut eksenli yeniden canlandırma	8
Emlak eksenli yeniden canlandırma.....	8
Turizm eksenli yeniden canlandırma	9
Sosyo-Kültürel eksenli yeniden canlandırma.....	9
Kentlerde Kültürel Miras Turizmi	10
Kültürel Miras Çevresinde Gelişen Turizm Türleri	11
Kültürel Miras Turizmi	13
Kültürel miras turizminin sürdürülebilirliği.....	13
Sürdürülebilir kültür turizmi için temel ilkeler	15
Kültür Turizminin Kentlere Etkisi	15
Olumlu etkiler	16
Olumsuz etkileri	17
MATERYAL ve METOT	19
Materyal	19
Erzurum Kent Tarihi ve Kent Kimliğinin Oluşumu	20
Prehistorik dönem ve ilkçağlar (M.Ö.4000-M.S. 450)	20
Ortaçağ dönemi (M.S. 450- 11. Yüzyıl)	21
Selçuklu ve Saltuklu dönemi (11- 14. Yüzyıllar Arası).....	21

Moğollar, İlhanlılar ve Türkmen Devletler dönemi (14- 16. Yüzyıllar Arası)	21
Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemi (20. Yüzyıl Sonrası).....	25
Çalışma Alanının Tanımlanması.....	26
Çalışılma alanı ve yakın çevresinde bulunan kültür mirası yapıları	30
Metot	38
ARAŞTIRMA BULGULARI	42
Tarihi Kentsel Alanlarda Yeniden Canlandırma Projelerine Türkiye’den Örnekler	42
Safranbolu, Karabük	42
Cumalıkızık, Bursa.....	45
Odunpazarı, Eskişehir	46
Beypazarı, Ankara.....	47
Tarihi Kentsel Alanlarda Yeniden Canlandırma Projelerine Dünyadan Örnekler.....	49
Valetta, Malta.....	49
Vilnius, Litvanya.....	50
Graz, Avusturya	52
Regensburg, Almanya	54
İncelenen Projelerin Ortak Özellikleri	56
Bölgeyle İlgili Yapılan Kullanıcı Anketinden Elde Edilen Sonuçlar	61
Anket çalışmasının birinci bölümünün (Demografik yapı) değerlendirilmesi	62
Anket çalışmasının ikinci bölümünün değerlendirilmesi.....	65
Anket çalışmasında açık uçlu sorulardan elde edilen veriler	78
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME	79
Fiziksel Açıdan Değerlendirme.....	80
Sosyal Açıdan Değerlendirme.....	80
Ekonomik Açıdan Değerlendirme.....	81
KAYNAKLAR.....	83
EKLER	88
EK-1. Anket Çalışması Soruları.....	88
EK-2. Açık Uçlu Anket Sorularına verilen Cevaplar.....	93
ÖZGEÇMİŞ.....	95

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. 2017-2022 Safranbolu Evlerini Ziyaret Eden ve Konaklan Turist Sayıları	44
Tablo 2. İncelenen Projelerin Ortak Sonuçları.	57

ŞEKİLER DİZİNİ

Şekil 1. Çalışma alanının konumu.....	19
Şekil 2. 1534 Nakkaş Matrakçı Nasuh Erzurum Minyatürü	23
Şekil 3. 17. YY Tournefort Erzurum Gravürü	24
Şekil 4. 12 Mart 1918 savaş yılları Erzurum.....	25
Şekil 5. Çalışma alanı.....	26
Şekil 6. Çalışma alanı kentsel dönüşüm öncesi kat analizi	27
Şekil 7. Çalışma alanının 2012-2022 arası değişimi	28
Şekil 8. 2016 yılında Üç Kümbetler ve çevresi için hazırlanan tasarım projesi	28
Şekil 9. 2019 yılında Üç Kümbetler ve yakın çevresi Millet Bahçesi projesi.....	29
Şekil 10. 1950-1960 yılları arası Üç Kümbetler Mezarlığı	30
Şekil 11. Emir Saltuk Kümbeti planı ve kesiti	31
Şekil 12. Üç Kümbetler genel görünüşleri	32
Şekil 13. Erzurum iç kale görüntüsü	33
Şekil 14. Tepsi Minare ve Kale Mescidi	34
Şekil 15. Erzurum Ulu Cami planı	35
Şekil 16. Çifte Minareli Medrese planı	36
Şekil 17. Rabia Hatun Kümbeti genel görünüşü	37
Şekil 18. Gürcü Mehmet Paşa cami hava görüntüsü.....	38
Şekil 19. Tezin süreç akış şeması.....	40
Şekil 20. Karabük Safranbolu Evleri gezi haritası	43
Şekil 21. Safranbolu	44
Şekil 22. Cumalıkızık Evleri	45
Şekil 23. Cumalıkızık.....	46
Şekil 24. Eskişehir Odunpazarı Evleri	47
Şekil 25. Beypazarı Evlerinden bir örnek	48
Şekil 26. Beypazarı Evleri hava görüntüleri	49
Şekil 27. Valetta Hava görünüşü.....	50
Şekil 28. Vilnius hava görünüşü	51
Şekil 29. Vilnius tarihi kent parçasından bir görüntü	52
Şekil 30. Graz kenti hava resimleri	53
Şekil 31. Regensburg şehri hava fotoğrafı	54

Şekil 32. Tarihi kent merkezinde yenilenmiş cadde ve sokaklar	56
Şekil 33. Anket katılımcılarının ikamet durumu	62
Şekil 34. Anket katılımcılarının eğitim durumu.....	63
Şekil 35. Anket katılımcılarının mesleki durumu	63
Şekil 36. Katılımcıların gelir durumu.....	64
Şekil 37. Anket katılımcıların tarihi ve kültürel alanları ziyaret etme oranları.....	64
Şekil 38. Erzurum kent merkezinin kültürel miras turizmi potansiyeli	65
Şekil 39. Erzurum’da kültür turizmi açısından yapılan projeler önemlidir.....	66
Şekil 40. Erzurum’da bulunan tarihi alanlar birbiriyle ilişkili şekilde düşünülüp planlanmalı	66
Şekil 41. Erzurum’da yerel yönetimlerin yapılan projeleri duyurması	67
Şekil 42. Üç Kümbetler bölgesinde kültür turizmini canlandıracak her türlü projede yer almalıdır.....	68
Şekil 43. Üç Kümbetler bölgesinde niteliksiz yapılardan temizlenmesi olumlu bir harekettir	68
Şekil 44. Üç Kümbetler bölgesi mevcut diğer tarihi alanlar ile birlikte düşünülmelidir	69
Şekil 45. Erzurum’da kültür turizmini desteklemek amacıyla bir gezi rotası oluşturulmalıdır	69
Şekil 46. Üç Kümbetler bölgesi içerisinde yapılacak projelerde yeme içme mekânlarına yer verilmelidir	70
Şekil 47. Üç Kümbetler bölgesinde düzenli etkinlik yapılacak mekânlar bulunmalıdır	71
Şekil 48. Üç Kümbetler bölgesinde yapılacak projelerde yerel ürünler ve hediyelik eşyaların satıldığı mekânlar bulunmalıdır	71
Şekil 49. Üç Kümbetler bölgesinde bulunan ve mimari özellikleri bilinen yapılar restore edilerek yeni fonksiyonlar verilmelidir	72
Şekil 50. Üç Kümbetler bölgesinde içerisinde kültürel aktiviteleri geliştirmek üzere kadın kooperatifleri ve diğer temsilcilere yer verilmelidir.....	73
Şekil 51. Üç Kümbetler bölgesi günün her saati aktif olması için fonksiyonlara dikkat edilmelidir.....	73
Şekil 52. Üç Kümbetler bölgesi içerisinde yetişmiş ve bölgeyle ilgili doğru bilgi verecek rehberler bulunmalıdır	74
Şekil 53. Üç Kümbetler bölgesi içerisinde altyapılarının geliştirilmesi gereklidir	75
Şekil 54. Üç Kümbetler bölgesi içerisinde kış mevsimi etkinlikleri için kullanılacak imkânların sunulmalıdır.....	75

Şekil 55. Üç Kümbetler bölgesinde yaya sürkülasyonu, alan içi gezinti için farklı modalara uygun yol ve ulaşım altyapısı sağlanmalıdır	76
Şekil 56. Üç Kümbetler bölgesi içerisinde yönlendirmelerin yeterli ve standart biçimde olmalıdır	76
Şekil 57. Üç Kümbetler bölgesinin yerel halkında kullanıcısı olamasın için gerekli kullanım alanlarının konulmalıdır	77
Şekil 58. Üç Kümbetler bölgesi içerisinde alışveriş imkânı sağlayabilecek tarihi mekân hissi veren çarşının konulmalıdır.....	78

KISATMALAR VE SİMGELER DİZİNİ

(°)	: Derece
(cm)	: Santimetre
(ha)	: Hektar
(km)	: Kilometre
(km ²)	: Kilometrekare
(m)	: Metre
(m ²)	: Metrekare
@	: At işareti
CMDP	: Cazibe Merkezi Destekleme Programı
ÇEKÜL	: Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı
EAHTR	: European Association of Historic Towns and Regions (Avrupa Tarihi Şehirler ve Bölgeler Birliği)
IUCN	: International Union for Conservation of Nature and Natural Resources (Dünya Doğayı Koruma Birliği)
KAİP	: Koruma Amaçlı İmar Planı
KMT	: Kültür Miras Turizmi
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
TDK	: Türk Dil Kurumu
UNWTO	: The United Nations World Tourism Organization (Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü)
WCED	: World Commission on Environment and Development (Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu)
WTTC	: World Travel and Tourism Council (Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi)

GİRİŞ

Kentler var oldukları günden itibaren fiziksel ve sosyal değişimlere uğramışlardır. Bu değişimin en belirgin yaşandığı dönemlerden biri olan Sanayi Devrimi sonrasında kentlere göçlerin başlaması kent merkezlerinde nüfusu hızla artırmış ve bu sosyal değişim beraberinde fiziksel değişimi de getirmiştir. Fiziksel olarak yoğun ve çarpık yapılaşmaya sahne olan kentler sahip oldukları tarihi doku ve çevrelerinin tahrip edilmesiyle kent kimliklerini de değiştirmek zorunda kalmıştır (Kulözü 2016). Bu değişimden kent merkezlerinde bulunan tarihi alanlar büyük oranda etkilenmiş ve yüzlerce yıllık kültürel birikimle oluşan geleneksel mimari yapılar kent silueti içerisinde kaybolmaya yüz tutmuştur. Tarihi önemi olan yapılar tahrip edilerek yerlerine geleneksel mimariden uzak yeni yapılar yapılmaya başlamıştır. Kent kimliklerinin ve hafızalarının kaybolmasına neden olan bu gelişmeler tarihi yapıların korunması ve gelecek nesillere aktarılması gerekliliğini gündeme getirmiştir.

Korunacak yapılara ve yapıların nasıl korunması gerektiğine karar verme konusu geçmişten günümüze tartışılabilen konular arasındadır. Dünyanın farklı bölgelerinde çok eski tarihlerde yapılmış nitelikli dini yapılar (Pantheon), mezar yapıları (Piramitler) ya da işlevsel niteliği olan yapılar (Colosseum, Roma Hamamı) korunarak günümüze kadar ulaşmıştır (Ahunbay 2017). Ülkemizde ise Selçuklular ile başlayıp Osmanlı Devleti ile devam eden vakıf sistemi ve şer'i hükümler korumada ana prensip olarak fonksiyon göstermiştir (Dişli 2022). Özellikle dini yapıların (cami, mescit, medrese, türbe, vb.) ve ticari faaliyetlerin devamlılığı için gerekli olan han, hamam, bedesten gibi yapıların sürekli onarımı ve yapılan sağlama işlemleri sayesinde Selçuklu ve Osmanlı dönemine ait olan bu eserler günümüze kadar ulaşmıştır.

Kültürel mirasın tamamının gelecek nesillere aktarımı mümkün olmadığı için korunacak yapıların özelliklerine göre bir sınırlandırma getirilmesi gerekli hale gelmiştir. Bu nedenle korunacak yapılarla ilgili belirli kriterler oluşturularak bu kriterler doğrultusunda yapıların incelenmesi ve koruma kararı verilmesi kabul gören bir yöntem olmuştur. Örneğin, tarihi belge niteliği taşıması, eskilik özelliği göstermesi ve estetik değere sahip olması gibi özellikler daha çok tekil yapılarda aranan özellikler olarak tanımlanmış ve bu özelliklere göre korunacak tekil yapıların sayıları belirlenmiştir (Ahunbay 2017).

Koruma; tekil yapılardan çıkarak bir çevrenin korumasına yönelik hale gelirse bu durumda tarihi çevre koruması özelliğine bürünmektedir ve buna tarihi çevre koruması

denilmektedir. Tarihi çevre denildiğinde ise genellikle sit alanları kast edilmektedir (Ahunbay 2017). Tarihi çevre koruması kavramı ilk defa 1931 yılında Atina Konferansında ortaya atılmıştır (Erder, 2022). Tarihi çevrenin estetiğinin artırılması maddesi ile “Yapılar yapılırken yerleşmelerin kişiliğine ve dış görüntülerine, özellikle çevreleri özel itina isteyen tarihi anıtların etrafına saygı gösterilmesi önemlidir. Hatta bazı yapı kümeleri ve özellikleri olan güzel görünüşlü manzaraların oluşumu korunmalıdır” denilmiştir (Erder 2022). Tarihi çevre koruma algısı 1945’den sonra hızlanmaya başlamıştır. II. Dünya Savaşı ile birçok kentte yıkımların olması, endüstriyel ve çağdaş mimarinin etkisinin tarihi alanlarda görülmeye başlaması tarihi çevrenin korunmasının gerekliliğini arttıran etkenler olmuştur. Bu konu ile ilgili Mayıs 1964 tarihinde düzenlenen Venedik Tüzüğü’nün 1. Maddesinde “Tarihi Anıt” kavramından bahsedilmiş ve aynı tüzüğün 6. Maddesinde ise korunacak anıtların çevresi ile birlikte korunması gerekliliği vurgulanmıştır (Erder 2022).

Cumhuriyet Dönemiyle başlayan ve benimsenen farklı sosyoekonomik kalkınma politikalarının yansımasıyla dönemsel olarak farklı etkilenen Türk kentleri farklı müdahale tipleri ile tarihi ve geleneksel özelliklerini kaybetmeye başlamıştır (Tekeli 2014). Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’de hızlı bir kentleşme sürecine girilmiş ve kentli nüfus oranı %20 seviyelerinden %80 seviyelerine çıkmıştır (Tekeli 2014). Kırdan kente göç kentlerde yoğun ve hızlı yapılaşmayı beraberinde getirmiştir. Bu hızlı yapılaşma ülkemizde gecekondular diye adlandırılan yapıların oluşmasına sebep olmuştur. Hatta o dönemlerde çıkarılan bazı kanunlar ile kentlerin belli başlı bölgelerinin imar mevzuatı dışında tutulması ile gecekonduların bu bölgelerde yapılmasına imkân sağlanmıştır (Tekeli 2014).

80’li yıllara gelindiğinde Türkiye’de kentlerde konut ve barınma konusunda yaşanan tıkanıklığı aşmak için ilk defa küçük yerine büyük sermayeli çözüm arayışları başlamıştır (Tekeli 2014). Bu çözüm yeni bir kavram olan toplu konut kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu gelişmeyle Türkiye’deki kentleşme dinamiği farklı bir şekle bürünmüş daha önce tekil konutlarla büyüyen kentler toplu konutlarla büyük parçalar halinde ani şekilde büyümeye başlamış ve (Tekeli 2014) toplu konutlar beraberinde sanayi bölgeleri, üniversite ve hastane kampüsleri gibi fonksiyonları da getirmeye başlanmıştır (Tekeli 2014). Yaşanan bu hızlı süreçlerin sonunda kentlerin yine aynı hızla büyümesinin en önemli sonuçları arasında kent kimliklerinin kaybolması gelmektedir.

Bahsi geçen süreçleri yaşayan kentlerden biri olan Erzurum, geleneksel Türk Kenti kimliğini belirli bir süre taşımayı başarmıştır (Aru 1998). Ardından dönemsel olarak birçok şehirde oluşan yoğun yapılaşma, kent merkezinde bulunan tarihi dokunun giderek kaybolmasına sebep olmuştur. Geleneksel Türk Kent kimliğini taşıyan Erzurum’un modern

mekânsal değişim süreci 1939 yılında Lambert tarafından hazırlanan kent planı ile başlamıştır. Özellikle 1950’li yıllarda etkisini göstermeye başlayan sanayileşme ve göç, Lambert Planı’nda öngörülen nüfus büyüklüğünün aşılmasının ardından (Kulözü 2016; Şimşek, 2019), 1966 yılı Zeki Yapar Planı, 1981 yılı Alim Çopuroğlu Planı, 1988 yılı Zühtü Can Planı ve 2005 yılı Erzurum Büyükşehir Belediyesi Nazım İmar Planı olmak üzere birçok kent planı hazırlanmıştır (Şimşek 2019).

Lambert Planı kentin ulaşım ağını, konut ve yeşil alanlarını ve ticari bölgelerini daha düzenli hale getirmeyi amaçlamış (Kulözü 2016; Şimşek 2019) olsa da kent içerisinde bulunan organik doku üzerinde modern planlamanın gerektirdiği lineer yolları önermiştir. Bununla birlikte, plan, ticaret bölgesinin kent merkezinde oluşturulmasını ve bu bölge içerisinde bulunan tarihi yapıların etrafının açılarak korunmasını ve restorasyonu yapılarak kent silüetinin ortaya çıkarılmasını da önermiştir (Kulözü 2016; Şimşek 2019). Büyük bir kısmı uygulanan Lambert Planı sonucunda günümüzde çokça kullanılan Cumhuriyet Caddesi oluşmuştur. Bu cadde hem kent merkezinde bir ticaret omurgası oluştururken hem de Erzurum’un tarihi kent merkezi içerisinde bulunan Yakutiye Medresesi, Lala Paşa Camii, Ulu Camii, Çifte Minareli Medrese ve Erzurum Kalesi gibi kentin önemli düğüm noktalarını birbirine bağlamıştır (Kulözü 2016). Erzurum kenti için hazırlanan diğer planlar ise artan kent nüfusuna bağlı olarak tarihi kent merkezi etrafında kentin şekillenmesine olanak vermiştir (Şimşek 2019).

Dünyada pek çok ülkede olduğu gibi, Türkiye’de de tarihi kent merkezleri, zamana yenik düşerek fiziki eskimenin hâkim olduğu niteliksiz mekânlara dönüşmektedir. Yaşanan bu dönüşüm asıl yapı sahiplerinin bölgeyi terk etmeleri ile sonuçlanmaktadır. Bu tarihi alanlar niteliklerini kaybetmeleri ve boşaltılmaları sonucunda, küçük depo alanları, imalathaneler gibi aslına uygun olmayan fonksiyonlara ve kullanımlara dönüşerek farklı bir sosyal tabakanın kullanım alanı haline gelmektedir. Bu gelişmelerle birlikte tarihi kent merkezleri, şehirlerin fiziksel, ekonomik, sosyal ve işlevsel yapısını olumsuz yönde etkilemekte ve bu alanların kent içerisinde çöküntü alanları haline gelmesine neden olmaktadır (Ahunbay 2017).

Erzurum da dâhil olmak üzere birçok kent merkezinde başta kültür turizminin geliştirilmesi olmak üzere çeşitli amaçlarla özellikle son dönemlerde kamu eliyle yapılan bir dizi çalışma kapsamında tarihi kent çekirdeklerinin yeniden canlandırılmasına yönelik çabalar ortaya çıkmıştır. Erzurum tarihi kent çekirdeğinde de Kale ve Çevresi ile Üç Kümbetler olarak adlandırılan bölgede 2010 yılından itibaren etaplar halinde devam eden bir proje uygulanmaya başlamıştır. Tarihi kent çekirdeğinde bulunan tarihi sivil mimari yapılarının gün yüzüne çıkarılması ve bölgenin cazibesinin arttırılmasını amaçlayan projelerle alana müdahale edilmiştir. Bununla beraber, bu tür projelerin her zaman beklenen sonuçları vermediği, alanın

ve eserlerin yalnızlaşmasına neden olduğu, alana ve kültürel mirasa yüklenen fonksiyonların işlevsel olarak zayıf kaldığı, koruma amacı güdülürken alanın ve mirasın korunamadığı gibi durumlarla da karşılaşmaktadır (Ayyıldız 2022).

Bu tez çalışmasının amacı;

- 1) Kentsel tarihi dokunun kaybolması ve ardından yeniden canlandırılması ile ilgili süreçleri ele almak,
- 2) Ulusal ve uluslararası literatür ve bu süreçleri yaşamış kent örneklerinden kültürel miras alanlarının korunması ile ilgili kavramsal boyut, kriter ve ilkeleri irdelemek,
- 3) Tarihi kent dokusunda uygulanan başarılı yeniden canlandırma projelerinin kentlerde kültür turizmine katkılarını ele almak,
- 4) Nihayetinde, Erzurum'un tarihi kent çekirdeğinde yer alan Üç Kümbetler Bölgesi için, çalışmadan elde edilen kriterler ve ilkeler doğrultusunda kültür turizminin sürdürülebilir şekilde gelişmesi ve alanın korunması için yapılması gerekenlerin listesini oluşturmaktır.

Bu kapsamda; bölgede bulunan kültür mirası yapılarının belirlenmesi ve değerlendirilmesi ile bu yapıların kültür turizmi açısından fonksiyon ve kullanımlarına dair dünya ve Türkiye örneklerinden öneri oluşturulması da çalışmanın amaçları arasında yer almaktadır. Çalışma kapsamında ayrıca; tarihi dokuda fonksiyon ve kullanımlar belirlenirken uzman ve kullanıcı anketlerinin uygulanması ve elde edilen sonuçlarla oluşturulan kriter ve ilkelerin karşılaştırılmasıyla önerilerin iyileştirilmesi de amaçlanmaktadır.

Bu tez çalışması aşağıdaki araştırma sorularına cevap aramaktadır;

- Kültürel miras, kültürel mirasın korunması ve kültürel miras turizminin kentlerdeki tanımı ve kapsamı nedir?
- Kültürel miras turizminin geliştirilmesi için ya da gelişmesiyle kentlerde yaşanan değişimler / etkiler neler olmuştur?
- Kültürel miras turizminin geliştirilmesi amacıyla yapılan kentsel canlandırma benzeri projeler konusunda başarılı olmuş Türkiye ve dünya kentlerinden örnekler var mıdır ve nelerdir?
- Erzurum'un tarihi kent çekirdeği içerisinde kültürel miras turizmini canlandırmak adına uyulması gereken kriter ve ilke önerileri nelerdir?

KURAMSAL TEMELLER

Tarihi Kentlerde Kentsel Koruma Kavramı

Koruma sözlük anlamı olarak “bir şeyi muhafaza etmek” ya da “dışarıdan gelen tehlikelere karşı korumak” anlamına gelmektedir (TDK URL-1). Kentsel koruma kavramı ise kentlerde tarihi ve mimari özelliğe sahip olan alanların, yapıların ve doğal güzelliklerin her türlü yıkıcı, saldırgan ve zararlı eylemlere karşı koruma altına alınması, yeni işlevler verilerek günümüz ile bağlantı kurarak kent kullanımına kazandırılması ve en iyi şekilde gelecek nesillere aktarılması olarak tanımlanabilir (Avcıoğlu 2016). Kısacası kentsel koruma doğal, kültürel, fiziksel, sosyal, ekonomik, teknik ve bilimsel çabayı içeren bir kavramdır (Bahçeci Başarmak 2022).

Kentsel koruma alanları ise kent içerisinde yer alan tarihi, sanatsal, mimari gibi kendine has özellikleri sonucu ortaya çıkan, ilgili döneminin halkın yaşam şekli, ekonomik ve kültürel özelliklerini barındıran doku bütünlüğü bulunan alanlardır (Bahçeci Başarmak 2022). Bu alanlar kentin kültürünün korunması ve devamlılığının sağlanması konusunda önem arz eden alanlardır. Kentsel korumanın temel politikası, bir kentin her dönemde edindiği kültürel değerlerin üzerine eklenerek gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamaktır. Hedefi ise kentsel alanlarda eksilmeye ve yok olmaya yol açan sebepleri kontrol altında tutmak, korunacak olan değerlerin bakım ve onarımını yapmak ve gerekli koşullarda bu değerlere yeni işlevler yükleyerek toplum tarafından benimsenmesine ve ekonomik kalkınmaya katkı vermesini sağlamaktır (Bahçeci Başarmak 2022).

Kentsel koruma kavramı, kültürel etkileşimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Kent parçalarının yerelin sosyal, kültürel ve ekonomik yansımaları ile oluştuğu düşünülerek bu alanların korunması yapılırken de bu faktörlerin göz ardı edilmemesi ve gerekli tüm araştırmaların yapılması gerekmektedir. Bir kent parçası ile ilgili kentsel koruma kararı alındıktan sonra yapılacak olan fiziksel müdahaleler kadar sağlamlaştırma, geliştirme ve işlev kazandırma da bu alanların kent yaşamına katılması için önemlidir. Kentin yeni bir parçası haline getirilen bu alanların gelecek nesillerin kullanımına sunulması ancak bu denli titiz çalışmalarla mümkün olmaktadır (Çelik 2004). Tarihi çevrede koruma, yaşatma ve gelecek kuşaklara aktarma çabalarının amaçları arasında;

- Tarihsel sürekliliğin sağlanması,
- Kentin silüetinin ve peyzaj değerinin korunması,

- Kentin yerel kimliğinin ortaya çıkarılması ve değerlendirilmesi,
- Tarihsel çevrenin çağdaş yaşam koşulları doğrultusunda daha sağlıklı ve kimliğini koruyarak canlanması,
- Tarihi dokuya zarar verme potansiyeli olan olumsuz etmenlerin (trafik, kirlilik vb.) koruncak alandan uzaklaştırılması,
- Turizm faaliyetleri için gerekli alan ve fonksiyonların oluşturulması,
- Yapı stoku olarak duran tarihi yapılara değer yüklenmesi,
- Halkın tarihi çevrenin korunması konusundaki bilinç ve farkındalığının arttırılması (Çelik 2004; Can 2011) yer almaktadır.

Kentsel ölçekte koruma teknikleri

Kentsel koruma bağlamında ele alınan kent parçaları, koruma açısından belirli sorunlara sahip alanlardır. Sorunların giderilerek alanların kente kazandırılması konusunda uygulanacak yöntemleri “köhneme/eskimenin” niteliği belirlemektedir. Bu eskime türleri üç ana başlıkta incelenmektedir (Dikçınar Sel 2013);

- **Fiziksel Eskime;** tarihi kentsel alan içerisinde yer alan alt ve üst yapıların ömrünü tamamlamış olmasıdır. Bölge halkının ya da yerel yönetimlerin gerekli bakımları yapmamasına bağlı olarak alanın kullanılamaz hale gelmesi ile oluşmaktadır.

- **İşlevsel Eskime;** tarihi kentsel alanların günümüz kent gereksinimlerine uygun olmaması durumudur. Özellikle bu alanlarda yaşayan halkın bölgeyi terk etmesi sonucu alanların küçük ticarethaneler, imalathaneler ve depo alanları gibi farklı işlevler yüklenmesi ile oluşmaktadır.

- **Ekonomik Eskime;** tarihi kentsel alanların çevresinde bulunan arsaların alım-satım ya da kiralama bedellerinin yüksek oluşmasına karşın, bölge içerisinde bulunan yapıların eski olmaları, işlevlerini yerine getirememesi gibi durumlar karşısında bölgede bulunan gayrimenkullerin alım-satım ya da kiralarının düşük olması ile oluşmaktadır.

Tarihi özellik gösteren kentsel alanların yukarıda sıralanmış eskime türlerinden birini ya da bir kaçını göstermesi durumunda, kentsel alanda yapılacak müdahale türleri şu şekildedir;

- **Kentsel Sağlamaştırma (Urban Rehabilitation):** Eskimenin yeni başlamış olduğu, özgünlüğünü henüz kaybetmemiş olan tarihi yapıların, bulundukları alanların özgün haline kavuşması amacıyla gerekli yenileme çalışmalarının yapılarak ve uygun yeni işlevler verilerek yeniden kullanılabilir hale getirilmesidir (Dikçınar Sel 2013).

- **Kentsel Yenileme (Urban Renovation):** Fiziksel, ekonomik ve işlevsel olarak eskimenin kentsel sağlamlaştırma gerektiren alanlardan daha fazla olduğu yerlerdir. Bu bölgelerde eskimeye neden olan sebeplerin ortadan kaldırılarak bölgenin yeniden canlanmaya başlamasını sağlamaktır. Yenileme gerek fiziksel gerekse işlevsel manada alanın yeniden planlamasını ve düzenlemesini beraberinde getirmektedir. Bu uygulama bölgedeki korumaya değer yapı stokunun neredeyse kalmadığı ve işlevini büyük oranda kaybetmiş alanlarda kullanılmaktadır (Dikçınar Sel 2013; Anonim URL-2).

- **Kentsel Yeniden Canlandırma - Yeniden Geliştirme (Urban Revitalization – Urban Regeneration):** Fonksiyonlarını yitirerek eskime sürecine girmiş tarihi kentsel alanlarda yapıların özgün işlevlerinden farklılaşarak başka işlevler ile kente kazandırılmasıdır. Küreselleşme sonucu ortaya çıkmış kavramlardır. Özellikle gelişmiş ülkelerde sanayi tesislerinin kent merkezlerinden çıkarılması ile kent çöküntü bölgesi olarak kalan alanların (özellikle limanların) genellikle turizm ve rekreasyon temelli olarak kente kazandırılması sürecidir. Bu uygulamada mevcut yapı stokunun özgün ve özellikli olanları esaslı bir yenileme sürecinden geçirilerek yeni işlevlerine uygun hale getirilmektedir (Anonim URL-3).

- **Kentsel Yeniden Üretim – Kentsel Dönüşüm:** Tarihi özelliklerini kaybetmiş olan eski kent alanlarının farklı fonksiyonları ile yeniden inşa edilerek kente kazandırılması durumudur (Dikçınar Sel 2013).

Tarihi Kent Merkezlerinde Yeniden Canlandırma

Zaman içerisinde değişim ve dönüşüm süreçleri yaşayan kentlerde, birçok tarihi yapı işlevini kaybetmekte ve farklı işlevler kazanmaktadır. Bazı ticari ve dini yapılar yüklendikleri işlevlerini devam ettirmişlerdir. Bu yapılar dışında kalan yapılar ise işlevlerini kaybederek depo ve imalathane gibi farklı işlevlerde kullanılmakta, giderek yıpranmakta ve yıkılıp yok olmaktadır. Yeniden canlandırma işlemi eski yapıları yıkılmaktan kurtarmak ve yeni işlevler yükleyerek kentlinin kullanımına sunmak için tercih edilen bir araçtır (Ahunbay 2017).

Yeniden canlandırma uygulamalarında fiziksel müdahaleye ilave olarak bölgenin iklim koşulları, özgünlüğü ve yerel malzeme gibi özellik ve ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran kalıcı teorik ve pratik uygulamalar da dikkate alınmaktadır (Kaderli 2014). Yeniden canlandırma uygulamaları yapılırken, kent planları, koruma planları, ulaşım ve uygulama imar planları göz önünde bulundurulmak şartı ile tarihi doku içerisinde bulunan tüm tarihi yapıların korunması esas alınmaktadır (Günaydın ve Altunkasa 2019).

Tarihi kent merkezlerinde uygulanacak stratejiler; konut eksenli, emlak eksenli, turizm eksenli ve sosyo-kültürel eksenli olmak üzere dört ana başlıkta incelenmektedir (Us 2020).

Konut eksenli yeniden canlandırma

Konut eksenli yeniden canlandırma uygulamalarında yapılacak olan ilk işlem bölgede bulunan yapılara fiziksel müdahaleler ile yeni işlevler kazandırarak tarihi kent merkezinde bir çekim bölgesi oluşturmaktır. Bu çekim noktasında, farklı kullanıcıların bir günlük ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri yaşam ve aktivite alanı oluşturulmaktadır (Us 2020).

Konut eksenli uygulamada iki ana müdahale tipinden bahsedilebilir. İlki işlevlerini kaybetmiş ve işlevleri dışında depo, imalathane vb. işlevlerde kullanılan yapıları fiziksel müdahaleler ile eski haline getirerek bu yapılara yeni işlevler kazandırılmasıdır. İkinci olarak ise tarihi kent merkezinde köhneleşmiş yapıların gelir seviyesi yüksek kesime sunularak bölgenin soylulaştırılmasıdır. Soylulaştırma yapılacak bölgelerde dikkat edilmesi gereken en önemli sosyo-kültürel değişim bu tarihi alanlara gelen gelir seviyesi yüksek grubun bölge içerisinde bulunan asıl kullanıcıları dışlayıp bu alanları terk etmesi sonucunu doğurmasıdır (Kıvrak 2010).

Tarihi kent merkezlerinde konut eksenli yeniden canlandırma uygulamalarında yer verilmesi gereken stratejiler şu şekilde sıralanabilir (Us 2020):

- Sokak ve ana arterlere yakın olan yapı ve alanlara ticari işlevler, ticari işlevler dışında kalan alanlara da etkinlik alanları gibi işlevler verilmelidir.
- Önerilecek ticari işlevler kente ve kent dokusuna uygun, kente ve kentliye ekonomik getirisi olan mekânlar olmalıdır.
- Kentte bulunan tüm kullanıcılara hitap edecek şekilde işlev ve mekân önerisinde bulunulmalıdır.
- Yerel halk turizm işlevi kazandırılan yapı ve mekânlardan faydalanmalı ve katılım sağlamalıdır.
- Kent dokusuna ve kimliğine uygun sanatsal alanlar ve mekânlar önerilmelidir.
- Yeniden işlevlendirme ile kente yeni istihdam olanakları oluşturulmalıdır.
- Restorasyon ve onarım odaklı koruma yönteminden öte yapıların yeniden kullanılması ve kimliklerinin devam ettirilmesi temel yaklaşım olmalıdır.
- Kente özgü lezzetlerin ve yerel ürünlerin turistlere aktarımının sağlanabileceği alanlar oluşturulmalıdır.

Emlak eksenli yeniden canlandırma

Emlak eksenli uygulamalarda; kentte fiziksel ve ekonomik yönden oluşturulacak değişimler ile kent imajının yenilenmesi ve sonuçta tarihi kent merkezleri ve yakın çevresinde

bulunan emlak fiyatlarında artış oluşturarak bölgeye yatırımcı çekilmesi amaçlanmaktadır (Çimen 2007).

Emlak eksenli yeniden canlandırma uygulamalarında kira ve arsa değeri gibi gayrimenkullerin fiyatlarındaki artışlara bağlı olarak bölgeye bireysel yatırımlar artmaktadır. Dikkat edilmesi gereken en önemli husus ise bu bölgelerde oluşabilecek getiri artışının tarihi yapıların yok olmasına neden olmasının engellenmesidir. Bölgede oluşacak talep ve kullanıcı görüşleri, nüfus, güvenlik, erişilebilirlik, kültürel etkinlikler bu uygulama için önemli değişkenler arasında yer almaktadır.

Turizm eksenli yeniden canlandırma

Küreselleşmeyle birlikte turizm sektöründe önemli değişimler meydana gelmiştir. Özellikle farklı coğrafyaların turistler tarafından görülmek istenmesi bu coğrafyalarda bulunan tarihi alan ve kent parçalarının önemini arttırmıştır. Turizm eksenli yeniden canlandırma uygulamaları bu bağlamda önem kazanmaya başlamıştır. Tarihi kentsel alanların turizme kazandırılarak hem bölgelerin korunması hem de kalkınmasına olanak sağlanmaktadır (Erşen 2009).

Turizm eksenli yeniden canlandırma uygulamalarında çoğunlukla gece ekonomisi stratejisi benimsenmektedir. Restoran, sinema, tiyatro, kafe ve diğer etkinlik alanlarının hava karardıktan sonra faaliyetleri arttığı için köhneleşmiş ve çöküntü bölgesi haline gelmiş alanların canlandırılması için önemlidir. Kentsel koruma açısından ekonomik katkı sağlaması tarihi kent merkezlerinde turizm eksenli yeniden canlandırma uygulamalarını daha etkin kılmaya başlamıştır. Tarihi kent merkezinde bulunan yapıların neredeyse hepsinin işlevleri değiştirilerek ticaret, hizmet ya da turizm sektörlerinde kullanılacak eklentiler yapılması ile uygulanmaktadır. Turizmin bölgeye sağladığı ekonomik katkılardan dolayı yapıların korunması ve sürdürülebilir olmaları için yerel halkın teşvik edilmesi gerekmektedir (Erşen 2009).

Sosyo-Kültürel eksenli yeniden canlandırma

Kültür kavramının tarihi kentleri yeniden canlandırmaya dâhil edilmesi ile kent ekonomisine ve tarihi kent alanlarında turizm faaliyetlerine olumlu yönde katkıları olmuştur (Kıvrak, 2010). Kentlerde gerçekleştirilen kültürel faaliyetler eğlence, iş, ticaret, vb. olguları etkilemekte ve kentlerin gelişiminde olumlu etkileri bulunmaktadır. Kültür eksenli canlandırma yerel kullanıcı ve turistlere kafe ve mağaza gibi tüketim fırsatları sunmakta, şehir imajını yükseltmekte ve yerel yaşam kalitesini arttırmaktadır.

Sosyo-kültürel yeniden canlandırma stratejileri; girişimcilik, yaratıcı sınıf ve ilerici stratejiler olmak üzere üç grup strateji içermektedir (Grodach and Sideris 2007; Us 2020).

Girişimcilik stratejileri daha çok yerelde sosyoekonomik gelişmeyi hedeflerken, yaratıcı sınıf stratejileri, farklı meslek gruplarında yer alan (mimar, sanatçı, tasarımcı, yazar, vb.) yaratıcı sınıf insanları alana çekerek tüketici ekonomisini büyütmeyi ve yaşam kalitesini arttırmayı hedeflemektedir. İlerici stratejileri ise yerel kültürel üretimleri desteklemek için sanatın kullanılması, sanata erişimi ve sanata katılımı arttırmayı hedeflemektedir.

Kentlerde Kültürel Miras Turizmi

Kültür mirası ya da kültürel miras daha önceki kuşaklar tarafından oluşturulan ve evrensel değerlere sahip olduğuna inanılan eserlere verilen genel bir isimdir (Anonim URL-4). Başka bir deyişle ‘İnsanlık tarihinin başlangıcından günümüze insanların oluşturduğu ve topluluklar arası etkileşimlerden doğan kültürel değerler birikimi olarak tanımlanabilir (Kültürel Miras Yönetimi 2011, s.236). Kültürel miras kapsamında yer alan varlıklar taşınır ve taşınmaz kültür varlıkları şeklinde iki ana başlığa ayrılmaktadır. Taşınır kültür varlıkları, daha çok açık hava, araştırma, eğitim ve etnografya müzeleri gibi alanlarda sergilenen varlıklardan oluşurken taşınmaz kültür varlıklarını ise tarihi kent ve kent parçaları, anıtsal mimari yapılar, geleneksel konut mimarisi ve önemli olaylara sahne olmuş tarihi yer ve alanlar gibi özel mekânlar temsil etmektedir.

UNESCO’nun Paris’te 1972 yılında toplanan 17. Genel Kurulunda ‘Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme’ kabul edilmiştir. Türkiye bu sözleşmeye 1982 yılında çıkarılan 2658 sayılı Kanun ile taraf olmuştur (Anonim URL-5). Bu sözleşme ile doğal ve kültüre miras tek bir ülkeye ait olmayıp tüm dünya ülkelerinin ortak malı olarak sayılmaya başlamıştır. Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması sözleşmesi kültür mirasını üç ana sınıfta gruplandırmıştır (Anonim URL-5). Bunlar;

- **Anıtlar:** Bu gruba giren yapı toplulukları, heykeller, resimler, arkeolojik eserler, kitabeler, mağaralar vb. sayılmaktadır. Bu grupta yer alan eserler tarihi, sanatsal ya da bilimsel olarak evrensel değerlere sahiptirler.

- **Yapı Toplulukları:** Bu gruba giren yapı toplulukları bulundukları konum nedeniyle tarihsel, sanatsal ya da bilimsel olarak evrensel değerlere sahiptirler.

- **Sitler:** Bu gruba giren sit alanları insan yapımı, doğal ya da bu ikisinin kombinasyonudur (karma). Bu sit alanları estetik, etnik ya da antropolojik bakımdan evrensel değerlere sahiptir.

Kültürel miras, somut ve somut olmayan kültürel miras olarak da ikiye ayrılmaktadır.

Somut Kültürel Miras: 1972’de UNESCO Genel Konferansı’nda kabul edilen Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme kapsamında somut kültürel miras kapsamına anıtlar, heykel, kitabe, resim, mağara resimleri, arkeolojik yapılar vb., yapı toplulukları (tarih ve bilim, sanat açısından evrensel öneme sahip birleşik ya da ayrı yapı toplulukları), sitler (insanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar ulaşan çeşitli medeniyetlerin ürünlerini barındıran kent veya kent kalıntıları) ve el sanatları (telkâri, bakırcılık, dokumacılık vb.) girmektedir(Dinçer ve Ertuğrul 2000).

Somut Olmayan Kültürel Miras: UNESCO tarafından toplumların veya bazı durumlarda bireylerin yaptığı uygulamalar anlatımlar, bilgi ve beceriler, temsiller aynı zamanda bunlara ilişkin araç ve gereçler ve kültürel mekânlar olarak tanımlanmaktadır (Oğuz 2009). Sözlü gelenekler ve anlatımlar (efsaneler, destanlar, masallar, atasözleri vb.), gösteri sanatları (meddah, oyunlar, karagöz vb.) ve toplumsal hikâyeler (nişan, düğün, mevlit vb. kutlamalar) gibi varlıklar somut olmayan kültürel miras kapsamında değerlendirilmektedir.

Kültürel Miras Çevresinde Gelişen Turizm Türleri

Turizm, sürekli ikamet edilen yer dışına gidilerek gezme, görme, dinlenme, spor yapma, sağlık, kültürel ve sanatsal faaliyetlere katılma, eğitim alma, iş ve görüşme yapma gibi nedenlerle yapılan geçici seyahat faaliyetlerinin bütünü olarak tanımlanabilmektedir (Sağlam 2019). Başta ekonomik, sosyal ve kültürel yönden olmak üzere değişen dünyada insan ihtiyaçları da zamanın koşullarına göre değişime uğramıştır. Bu gelişmeler turizm sektöründe de yeni arayışlara neden olmuştur. Turizm faaliyetlerine katılan birey ya da gruplar klasik turizm olarak bilinen deniz-kum-güneş (3S; Sun – Sand –Sea) turizmi yanı sıra farklı alternatif turizm çeşitlerine talep göstermeye başlamışlardır (Barakazı ve Karapınar 2017). Bu alternatif turizm türlerinin başında gelen ise kültürel miras turizmidir. Kültürel miras turizminin gelişimiyle birlikte kentlerde bulunan kültürel semboller ve tarihi ve doğal kültürel alanlar giderek önem kazanmaya başlamıştır. Özellikle kentlerde meydana gelen sanayileşme ve aşırı ticari faaliyetlerin oluşması tarihi kentlerde yerel özelliklerin kaybolmasına sebep olmuştur. Kültürel miras turizminin hem kentlerin tanıtımına hem de ekonomisine katkı sağlamasından dolayı, kültürel birikim açısından zengin alanlar giderek önem kazanmıştır. Özellikle geçmiş ile günümüz arasında köprü olmaları bu özelliklerini ve değerlerini arttırmıştır. Kültürel miras turizmi bu bağlamda öne çıkarak turistlere geçmişin izlerini takip etme, tarihi eserleri keşfetme ve kültürel mirası deneyimleme şansı tanır. Bu turizm türü, insanları geçmişin derinliklerine çeken ve kültürel mirasın önemini vurgulayan bir anlayışı yansıtır.

Tarih Yerler ve Arkeolojik Alan Turları: Kültür turizminin en temel unsurlarından biri tarihi yerler ve kalıntılardır. Turistler antik medeniyetin izlerini sürmek, tarihi binaları ziyaret etmek ve arkeolojik sitleri keşfetmek amacıyla seyahat etmektedirler. Özellikle UNESCO tarafından Dünya Mirası Listesinde yer alan birçok önemli mekân ziyaret edilen yerler arasındadır. Profesyonel rehberler eşliğinde yapılan turlar ile ziyaretçilere yapılar, müzeler, antik kentler ve diğer önemli noktalar hakkında bilgi verilmektedir (Erdoğan 2020).

Müze Turizmi: Müzeler ve sanat galerileri aracılığıyla ziyaretçilere tarihi ve sanatsal mirası inceleme ve analiz etme firsatı sunulmaktadır. Bu mekânlarda nadir eserler, antik objeler ve sanatsal eserler gibi kültürel zenginlikler sergilenerek turistlere bilgi dolu bir deneyim sunulmaktadır. Müzeler, bir toplumun tarihini koruma ve gelecek nesillere aktarma görevini üstlenirken sanat galerilerinde ise sanatın evrensel güzellikleri sunulmaktadır. Ziyaretçiler bu müzeler ve sanat galerileri aracılığıyla geçmişin izlerini takip edip sanat eserlerini inceleyerek yerel kültürleri daha yakından tanıyabilmektedir (Sezer 2010).

Geleneksel Etkinlikler ve Festivaller: Kültür miras turizminde, geleneksel etkinlikler ve festivaller de önemli yer tutar. Bu etkinlikler, bir toplumun yaşam tarzını, geleneklerini ve ritüellerini canlı bir şekilde gözlemleme olanağı sunmaktadır. Geleneksel danslar, müzik performansları, el sanat eserleri ve diğer kültürel gösteriler, turistlere bireysel bir deneyim sunar ve yerel kültürle etkileşim kurmasına olanak sağlanmış olur (Giritlio lu vd. 2015).

Gastronomi Turizmi: Kültürel miras turizminin bir diğer boyutu da gastronomi turizmidir. Yerel mutfağın ve geleneksel yemeklerin tadına bakmak, bir toplumun geçmişten günümüze uzanan mutfak kültürünü keşfetmek anlamına gelmektedir. Turistler, yerel pazarları ziyaret ederek geleneksel yemek pişirme derslerine katılarak ve yerel restoranlarda özgün lezzetleri deneyimleme firsatı bulabilmektedir (K       rler vd. 2018).

 nan  Turizmi: İnsanların dini veya manevi nedenlerle belirli yerlere seyahat etmesi olarak tanımlanır. Bu turizm türü, genellikle hac yerleri, dini festivaller veya ibadet yerleri gibi alanlarda gerçekleşir.  nan  turizmi, farklı dinlere mensup bireylerin inançlarını deneyimlemek, dini pratiklerde bulunmak veya manevi bir yolculuk yapmak amacıyla gerçekleştirdiği seyahatlerdir (Ayaz ve Eren 2020).

Diaspora Turizmi: Bir toplumun veya etnik grubun yurt dışında yaşayan bireylerinin, köken aldıkları ülkelere veya bölgelere seyahat etmesi anlamına gelir. Bu turizm türü, genellikle diasporanın kendi kültürel, tarihi veya ailevi ba larını yeniden keşfetmek, tanımak ve yaşamak amacıyla gerçekleştirilir (Yaldız 2013).

Kültürel Miras Turizmi

En genel tanımı ile kültürel miras turizmi, insanların farklı coğrafyalarda yer alan tarihi mimari eserler, sanatsal açıdan önemli anıtlar, arkeolojik yapılar ve alanlar, yöresel ürünler ve tatlar ve yapılan el sanatları ürünlerini tanımak ve deneyimlemek amacı ile yaptıkları seyahat ve konaklamaya verilen isim olarak tanımlanabilmektedir (Sağlam 2019). Başka bir tanıma göre kültür turizmi, insanların yeni yerler görmek, tanımak, kültürel etkinliklere katılarak deneyim kazanmak için yaptıkları yer değişimine verilen isim olarak tanımlanır. Bir diğer tanıma göre ise bir toplumun geçmişten günümüze kadar süre gelmiş ekonomik, sosyal ve politik yönlerinin ziyaret amacıyla gelen turistlere sergilenmesidir. Tanımlardan yola çıkarak kültür turizmi geçmiş ve günümüz arasını kapsayan ve farklı kültürleri tanımak amacı ile yapılan seyahat ve konaklama eylemlerinin tamamı şeklinde özetlenebilmektedir (Sağlam 2019).

Kültür turizmi sadece somut kültürel mirasları değil somut olmayan kültürel mirasları (sözlü gelenek, gösteri sanatları, vb.) da kapsamaktadır. Bu bağlamda kültür mirası sadece kentleri değil kırsal kesimleri de kapsamaktadır. Kültür turizmi, kültürel miras (geçmişe ait olan her şey) ve yaşayan kültür (gelenek görenek, sahne sanatları ve folklor, dinsel inanışlar, mutfak ve yöresel lezzetler, vb.) turizmi olarak ikiye ayrılabilir (Sağlam 2019).

Kültürel miras turizminin sürdürülebilirliği

Sürdürülebilirlik kavramı ilk kez 1982 yılında, Dünya Doğayı Koruma Birliği (IUCN) tarafından Dünya Doğa Şartı belgesinde ele alınmıştır. Bu belgeye göre insanlığın yararlandığı ekosistem, organizmalar, kara, deniz ve hava kaynaklarının uygun bir değerle sürdürülebilirliğinin sağlanabilecek şekilde yönetilmeleri gerektiği ve bunu yaparken ekosistem ve canlı türlerini tehlikeye atmayacak şekilde yapılmasını öngörmektedir (IUCN 1982; Karakurt Tosun 2013). Kavramın günümüzdeki anlamı ise Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED) tarafından 1987 yılında yayınlanan Ortak Geleceğimiz (Brundtland Raporu) başlıklı raporda tanımlanmıştır. Rapora göre “gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden bugün ihtiyaçlarını karşılayan kalkınma” ifadeleri ile tanımlamıştır (WCED 1987; Karakurt Tosun 2009). Kısacası sürdürülebilirlik kavramı kalkınma ve doğal dengenin korunması konuları üzerine çıkmış bir kavramdır. Sürdürülebilirlik kavramının kentsel anlamda konu edilmesi ise 1992 yılına dayanmaktadır. 1992 yılında Rio de Janeiro da gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansında, Yerel Günden 21 olarak tanımlanan belge ile sürdürülebilir kentleşme kavramını gündeme gelmiştir. Gündem 21’in yedinci bölümünde ‘Sürdürülebilir İnsan Yerleşimleri Gelişmesinin Desteklenmesi’ adlı bölümünde, kentlerin sosyal, ekonomik ve çevresel kalitesinin gelişimi

amaç olarak belirlenmiştir. Tüm kent için yeterli barınma, gerekli alt yapı, sürdürülebilir arazi kullanım planlaması, sürdürülebilir enerji ve ulaşım sistemleri gibi başlıklar ile kentsel sürdürülebilirlik hedefleri oluşturulmuştur (Karakurt Tosun 2009).

Sürdürülebilir kentsel için atılan bir diğer adım ise 1996 yılında Birleşmiş Milletler tarafından İstanbul'da düzenlenen Habitat II İnsan Yerleşimleri Konferansı'dır (Özcan 2016). Bu konferansın temel amacı kentlerde yaşayan insanlar için yeterli konut ve kentsel dünyada sürdürülebilir kentsel sağlayabilmektir. Habitat II Konferansı'nda sürdürülebilir yerleşme önemli bir hedef olarak konulmuştur. Sürdürülebilirlik kavramı literatürde birbiri ile ilişkili olan ekonomik, çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik olarak üç başlıkta ele alınmaktadır. Ekonomik sürdürülebilirlik, mal ve hizmetlerin en uygun şekilde üretilmesi, kullanması ve geri dönüştürülebilir olmasını ifade ederken çevresel sürdürülebilirlik doğal kaynakların korunması, karbon salınımının azaltılması, ekosisteme duyarlı üretim ve tüketim yapılması, enerji ve su gibi kıt kaynakların tasarrufunun, geri dönüşümünün desteklenmesi ve ekosistemi destekleyerek gelecek nesillere sağlıklı bir ekosistem bırakmayı amaçlamaktadır. Sosyal (toplumsal) sürdürülebilirlik ise toplumsal koşulların sürdürülebilirliğini kapsamaktadır. Eğitim, sağlık, mutluluk, yaşam kalitesi ve güvenli de dâhil olmak üzere yeterli bir sosyal hizmet sunumu ve cinsiyet eşitliği gibi kavramları tanımlamaktadır.

Sürdürülebilir turizm, bir turizm türü olmaktan çok, var olan tüm turizm türleri için bir planlama felsefesini ifade etmektedir. Turistler, yerel halk ve ev sahipliği yapan topluluklar arasındaki olumsuzluğu ve sürtüşmeyi azaltacak bir yaklaşım olarak benimsenmektedir. Büyümenin sınırlı olmasını, turizme bağlı kalkınmanın uzun vadeli ve devamlı olmasını, ziyaretçilerin memnuniyetini arttırarak ziyaretlerin tekrarlanmasını hedefler (Bayar 2021). Sürdürülebilir turizm, Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) tarafından yapılan tanımlamaya göre mevcut ve gelecekteki ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri tam olarak hesaba katan; ziyaretçilerin, endüstrinin, çevrenin ve ev sahibi toplulukların ihtiyacını karşılayan turizmdir. Sürdürülebilir turizmin en temel prensibi hem toplum hem de çevre üzerinde oluşabilecek zararlı etkilerin tamamını minimum seviyeye getirerek ekonomi, doğa ve kültür varlıklarının korunmasına, bölgeyi ziyaret eden turistlerin ve halkın yaşam kalitesinin artmasına katkıda bulunmaktır.

Sürdürülebilir kültür turizmi, sürdürülebilir turizm gibi turizm bölgelerinde meydana gelebilecek piyasalaşma, çevresel etmenler ve oluşabilecek tüm olumsuzluklara karşı alternatif bir tartışmayı ifade etmektedir. Sürdürülebilir kültür turizmini ortaya çıkaran nedenler ise kültürel varlıkların ve yerel halkın yaşamının yıpranması, bozulması, ticaretin ve kültür ürünlerinin sıradanlaşması şeklinde özetlenebilir (ÇEKÜL 2012)

Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı (ÇEKÜL) tarafından hazırlanan rehberde sürdürülebilir kültür turizminin uygulamalarına ve kentsel kimliğe vurgu yapılmıştır. Bu rehberde sürdürülebilir kültür turizmi için kent kimliğini temel alan bir turizm politikası oluşturulmasına ve kenti farklı kılan özgün değerlerin ve kent yaşam biçiminin korunmasının önemine vurgu yapılmıştır (ÇEKÜL 2012).

Sürdürülebilir kültür turizmi için temel ilkeler

Avrupa Konseyi tarafından kurulan Avrupa Tarihi Şehirler ve Bölgeler Birliği (EAHTR) kültür turizminin sürdürülebilirliği açısından destinasyonlarda uyulması gereken bazı ilkeler belirlemiştir (ÇEKÜL 2012). Buna göre; kültür turizminin geliştirileceği alanlarda yöneticilerin var olan kültürel mirası tanınmaları ve kentin kültürel ve tarihsel mirasını turizm gelirlerinden üstün tutmaları önerilmektedir. Bunun yanında, farklılıklara, yerel kültüre ve inançlara saygılı uygulamalar geliştirilmeli ve kültürel miras öğeleri korunarak kültür turizmi geliştirilmelidir. Yerel halkın turizmi benimsemesi sağlanmalı ve ihtiyaç duyulan kaynaklar yerelden karşılanmalıdır. Turistler kültürel miras konusunda bilgilendirilmelidir. Yapılan planlama çalışmaları ve alınan kararlar sürdürülebilir kalkınma hedeflerine uygun olmalıdır. Karar vericiler, yerel halk, sivil toplum ve özel sektörden oluşan yerel paydaş grupları kültür turizmini geliştirmek için aktif çalışmalıdır. Kültür turizmi faaliyetleri gerçekleştirilirken yerel halkın hakları ve ihtiyaçları gözetilmelidir. Ziyaretçilerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek altyapı ve kaliteli bir hizmet sunumu sağlanmalıdır. Çevresel etmenler göz önünde bulundurularak su, enerji gibi kaynaklar korunmalı, çöp ve alt yapı olanakları iyi planlanmalıdır. Bölgede oluşabilecek trafik, otopark ve yaya ulaşimleri ile ilgili gerekli tedbirler alınmalı ve sürdürülebilir bir ulaşım sistemi kurulmalıdır. Turizmin etkileri ve topluma maliyeti tüketicilere ve üreticilere uygulanan fiyatlara yansıtılmalıdır. Turizmin yönetimi ve gelişimi için değişimlere açık olunmalıdır.

Bu ilkeler doğrultusunda yapılacak olan planlama ile sağlıklı ve sürdürülebilir bir kültür turizmi faaliyeti oluşturulması mümkündür. Uygulanacak eylemlerde karar vericiler, yerel halk ve özel sektörün planlamaya dâhil edilmesi hem bir aidiyet duygusu uyandıracak hem de yerel halkın her kesiminin bu faaliyetlere dâhil olması turizmin sürdürülebilirliğinin sağlanmasına katkı sunacaktır. Yerel halkın ekonomik kazanç sağlanması kültürel mirasın korunmasını teşvik edecektir (ÇEKÜL 2012).

Kültür Turizminin Kentlere Etkisi

Kültür turizmi, günümüzde sadece turistlere farklı kültürleri tanıtmakla kalmayıp aynı zamanda bölgesel kalkınmayı destekleyen önemli bir araç haline gelmiştir. Bu turizm türü,

geliştiği mekânlarda kültür mirası değerlerinin korunmasına olanak sağlayarak bölge ekonomisine ve toplumsal yapısına olumlu katkıda bulunmaktadır (Bayar 2021).

Kültür turizmi, sürdürülebilir bir amacı benimseyerek bölgesel ürünlerin, el sanatlarının ve kültür mirası olarak değerlendirilen unsurların küreselleşmenin etkilerine karşı korunmasına katkı sağlamaktadır. Turizm, bölgedeki kültür mirası değerini keşfetmek amacıyla gelen turistlere yönelik olarak sürdürülebilir turizm uygulamalarını teşvik eder. Bu sayede, bölgedeki geleneksel el sanatları ve diğer kültürel unsurların gelecek nesillere aktarılması güvence altına alınmış olur.

Hızlı nüfus artışı, şehirlerde bir dizi sorunu beraberinde getirmekte ve özellikle tarihi dokuların korunmasını zorlaştırmaktadır. Endüstrileşme, kentleşme ve konut talepleri, şehir merkezlerinde bulunan tarihi dokulara zarar vermektedir. Ancak kültür turizmi bu sorunların czm için olumlu katkılar sağlayabilir. Turistler, kültürel mirasın potansiyel kullanıcıları olarak, bu mirasın sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesine katkıda bulunabilir (Uygur ve Baykan 2007).

Kültür turizmi kentlere olumlu ve olumsuz etkiler yapabilmektedir.

Olumlu etkiler

Kültür turizminin olumlu etkileri arasında en önemli olanı, yerel halkın yaşam seviyesinin yükselmesi, iş olanaklarının artması, yerel halkın toplum bilincinin yükselmesi, korumaya yönelik yatırımların artması gibi ekonomik etkilerdir (Uygur ve Baykan 2007). Ekonomik etkiler beraberinde sosyo-kültürel etkileri de getirmektedir. Özellikle kültür turizmi ile elde edilen ekonomik kazanç, kültürel mirasın korunmasına yönelik finans kaynağını sağlayabilmektedir. evre ve kültürel mirasın korunması için yapılacak bu harcamaların, bölgede ekonomik açıdan uzun dönemli olumlu etkileri olmaktadır (Bayar 2021).

Turizm sayesinde geleneksel kültürel doku tekrar canlanabilir ve gelir artışına doğrudan katkı sağlanabilir. Ayrıca turistler ile doğrudan bilgi alışverişi sağlanması, eski yapıların restore edilerek yeni kimlikleri ile bölgenin yaşamasına olanak sağlayabilir. (Bayar 2021). Bu sayede yeni cekim merkezlerinin oluşmasına olanak sağlanır.

Turistler tarafından ziyaret edilen kültür varlıkları, bulundukları bölge ve ülkeler için ceşitli yararlar sağlamaktadırlar. Turistlerce ziyaret edilen bu alanlarda cevreye daha fazla dikkat edilmesi ve cevrenin korunmasına olanak sağlanabilir (zcan 2014).

Kültür turizmi özetle; yerel ekonomiye, istihdama ve özel işletmelere katkı sağlar. Elde edilen gelirler, ulaşım ve konaklama gibi altyapı projelerinin finansmanında kullanılabilir. Yerel kültürlerin tanıtımını ve kültür alışverişini geliştirir. Kültürel mirasın korunmasına yönelik farkındalığın artmasına yardımcı olur. Turistler ve yerel halk arasında sosyal bağların güçlenmesini sağlar (McKercher and Cros, 2002; Bayar 2021).

Kültürel mirasın araştırılmasını teşvik eder.

Kültür turizminin geliştiği ya da potansiyeli olan alanlarda doğru doğru planlama yapılması kentlerin kalkınmasına önemli katkılar sağlayabilir. Ayrıca, korunması gereken kültürel mirasın uygun kullanıcılara tahsis edilmesi, bölgeye çekilen turist sayısını arttırırken, bu mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasını da sağlamaktadır (Bayar 2021).

Olumsuz etkileri

Turizm merkezli bir gelişimde dikkat edilmesi gereken en önemli unsurların başında bölgesel kapasite ve bölgede yaşayan halkın ihtiyaçlarının göz ardı edilmemesi olmalıdır. Bu iki hususa dikkat edilmemesi halinde bölgede bulunan birçok ürünün fiyatlarının hızlı artması söz konusu olmaktadır. Turizme fazla odaklanması ve turistlere ayrıcalıklı davranılması yerel halkın turistlerden rahatsız olmasına ve yerlerini terk etmesine sebep olacaktır. Yoğun turist alan alanlarda ulaşım sorunları ortaya çıkabilmekte, tarihi yapılar arasında kalan boş alanlar otoparka dönüşebilmekte ve sokak ve caddelerde trafik sıkışmaları görülmektedir. Araç yoğunluğu gürültü kirliliğine neden olurken alanın tam algılanmasına engel olabilmektedir. Bu unsurların yanında trafik kazalarının artması da görülen bir durumdur (Özcan 2014).

Kültür turizminin beraberinde getirdiği iş olanaklarının artması, nüfus artışına ve hızlı kentleşmeye de sebep olabilmektedir. Bu değişim kent kimliğinin bozulmasına sebep olmaktadır. Tarihi doku içerisinde yeni yapılaşma ya da tarihi yapılardaki uygunsuz restorasyonlar geri dönülmesi mümkün olmayan zararlara sebep olabilmektedir. Turizm amaçlı enerji ve su tüketimi çevresel kayıp ve zararlara da neden olabilmektedir. Doğru olmayan planlama ve müdahaleler fiziksel alt yapı ve mekân problemlerine sebep olmaktadır. İhtiyacı karşılamak için yapılacak yeni yapılar mevcut dokuya zarar verebilmektedir (Özcan 2014).

Kültür turizmi özetle; yoğun ziyaretçi çektiğinde yerel toplulukların yaşam kalitesini düşürebilir ve doğal kaynakların aşırı kullanımına neden olabilir. Yerel kültürler, turizmin etkisiyle değişebilir veya ticarileşebilir bu da kültürel miras alanlarının özgünlüklerini kaybetmelerine yol açabilir. Turizm baskısı, yerel altyapının aşırı kullanımına neden olabilir, bu da ulaşım ve hizmetlerde sorunlara yol açabilir. Turizm faaliyetleri, doğal çevreye zarar verebilir ve biyolojik çeşitliliği tehdit edebilir. Yerel halk ve turistler arasında kültürel ve sosyal

Çatışmalara neden olabilir. Turizm gelirlerinden yerel halk fayda sağlasa da büyük yatırımcıların gelmesiyle yerel halkın gelirlerinde azalma olabilir. Turizm, yerel konut piyasasını etkileyerek emlak fiyatlarının yükselmesine ve yerel halkın yaşam koşullarının zorlaşmasına neden olabilir (McKercher and Cros, 2002; Bayar 2021).

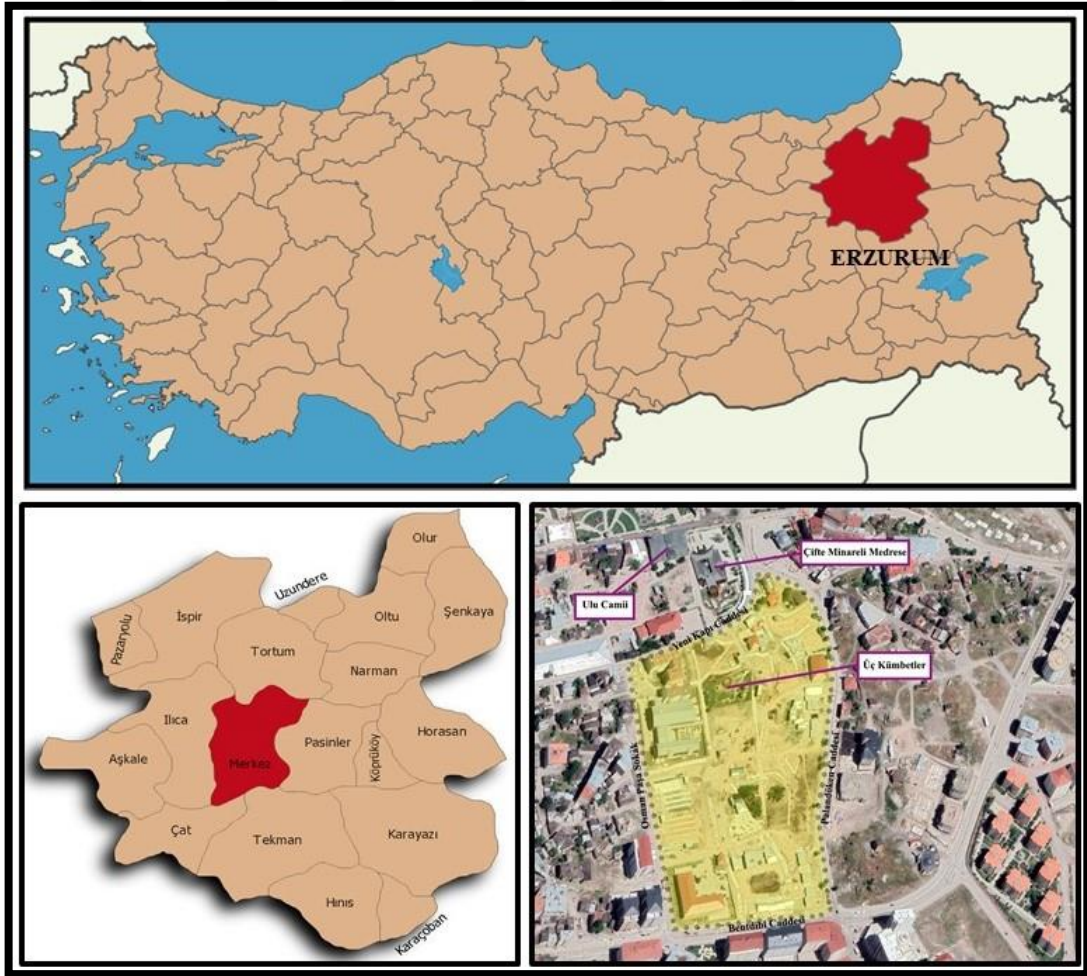
Kültür turizmi alanlarının turistler tarafından aşırı kullanılması kalabalığa, trafiğe, gürültüye ve alt yapı problemlerine neden olabilmektedir. Yerel halkın turizme bağlı bir ekonomik anlayışı benimsemesi geleneksel faaliyetlerin azalmasına hatta yok olmasına neden olabilir. Turizm bölgelerinde gerekli alt yapı sağlanamaması durumunda hem evre tahribatına hem de turistlerde bir tatminsizlik oluşmasına yol açabilir. Eğer sanat anlayışı, müzik, geleneksel değer vb. kültürel varlıklar korunamaz ise bu değerler kaybedilebilir (Uygur ve Baykan 2007).

MATERYAL ve METOT

Materyal

Çalışmanın materyalini Erzurum kent merkezinde yer alan tarihi kentsel alanda bulunan Üç Kumbetler Bölgesi oluşturmaktadır (Şekil 1). Erzurum Doğu Anadolu Bölgesi yer almaktadır ($41^{\circ}16' D$; $39^{\circ}55' K$) ve kuzeyde Artvin-Rize, batıda Gümüşhane-Erzincan, güneyde Bingöl-Muş ve doğuda Ağrı-Kars illeri ile çevrelenmiştir (Anonim URL-6). Kent merkezi deniz seviyesinden 1758 – 2100 m yükseklikler arasında kurulmuştur. Erzurum sert karasal iklim özelliklerine sahip olup en yüksek yağışlar bahar aylarında görülürken yazları sıcak ve kurak, kışları ise aşırı soğuk ve kar yağışlıdır. Yıllık ortalama sıcaklık $5,8^{\circ}C$ ölçülen en düşük ve yüksek sıcaklıklar sırasıyla $-37,2^{\circ}C$ ve $36,5^{\circ}C$ 'dir (Anonim URL-7).

Şekil 1. Çalışma alanının konumu

Erzurum Kent Tarihi ve Kent Kimliğinin Oluşumu

Erzurum günümüze kadar birçok isimle anılmıştır. Bunlar Romanorum, Garin veya Karin; Karn, Karintis, Karona, Carana, Garnoy, Karaz, Kalak, Garnoy-Kalak, Kali, Kalikala, Theodosiopolis, Arze, Arzen, Erze, Erzen-i Rum, Erzeroum gibi isimlerdir (Özgen 2001). Bu kadar çok isim Mezopotamya, İran ve Kafkasya'dan Anadolu'ya giriş yolları üzerinde bulunduğu konumu nedeniyle çokça işgal edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu konumu Erzurum kentini hem askeri hem de ticari bir üst bölgesi haline getirmektedir. İpek Yolu gibi Orta Asya ve Uzak Doğu'ya giden bir ticaret yolunun Erzurum üzerinden geçmesi ve kentin pazar alanına dönüşmesi birçok kültürden insanın gelmesini ve bölgede zengin bir kültür birikimi oluşmasını sağlamıştır. Erzurum'un kent kimliğinin oluşmasını altı başlıkta incelemek mümkündür (Gündoğdu vd. 2010). Bunlar;

- Prehistorik Dönem ve İlkçağlar (M.Ö. 4000 – M.S. 450)
- Ortaçağ Dönemi (M.S. 450 – 11. Yüzyıl)
- Selçuklu ve Saltuklu Dönemi (11 – 14. Yüzyıllar arası)
- Moğol, İlhanlı ve Türkmen Devletleri Dönemi (14 – 16. Yüzyıllar arası)
- Osmanlı İmparatorluğu Dönemi (16 – 20. Yüzyıllar arası)
- Millî Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi (20. Yüzyıl sonrası) olarak sıralanabilir.

Prehistorik dönem ve ilkçağlar (M.Ö.4000-M.S. 450)

Erzurum'un ilk kuruluş yeri hakkında net bir fikir birliği yoktur. Pulur, Tufanç, Sos ve Cinis gibi höyüklerde yapılan arkeolojik çalışmalarda Erzurum'un M.Ö. 4000'lere kadar uzanan bir tarihi olduğu yönünde veriler bulunmuştur (Küçükuşurlu URL-8). Erzurum'un yaklaşık olarak 6000 yıldır iskân edilen bir şehir olduğu anlaşılmaktadır (Gündoğdu vd. 2010).

Milattan önce binli yıllarda Erzurum'da şu an var olan kale ve çevresi stratejik konumu, su kaynaklarının bol olması ve çevreye olan hâkimiyetinden ötürü önemli bir yerleşim yeri olarak kullanılmaya başlamıştır (Gündoğdu vd. 2010). M.Ö. 9. ve 6. Yüzyıllarda Erzurum Urartuların kontrolüne girmiştir. Urartular döneminin sonuna kadar kentin ismine dair tarihi kaynaklardan net bir bilgi edinilememiştir. M.Ö. 7. yüzyılda bölgeye gelen, İskitlerle akraba ve onların atası olan Kimmerlerle ve onları takip eden Med ve Persler döneminde Erzurum'un Karin olarak adlandırıldığı bilinmektedir (Gündoğdu vd. 2010).

Roma İmparatorluğu M.S. 395 yılında Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılarak doğuda bulunan yönetim Bizans adını almıştır. Bizans imparatoru II. Theodosius, Sasanilerden gelebilecek saldırı ve yağmalara karşı hâkimiyeti altında bulunan topraklarda önemli tahkimatlara başlamıştır. Erzurum'un bugün kurulduğu yerde hâkim bir tepe üzerine kurulan İç

Kale ve Dış surları yaptırarak, Karin şehrine kendi adı olan “Theodosiopolis” ismini vermiştir. Daha sonraları kente askeri birlikler göndererek kenti bir askeri üs haline getirmiştir (Gündoğdu vd. 2010).

Ortaçağ dönemi (M.S. 450- 11. Yüzyıl)

Bizans tarafından saldırılara karşı bir tampon bölge olarak oluşturulan Erzurum’a Sasaniler tarafından yapılan ilk saldırı 482 yılında olmuştur. Bizans – Sasani mücadelesi 530 ve 572 yıllarında tekrar gerçekleşir. Bu savaşlar kente büyük zararlar verir ve kent yeniden imar edilir (Gündoğdu vd. 2010). Halife Osman döneminde Suriye valisi olarak atanan Habib bin Mesleme, 653 yılında Erzurum’u fethederek bölgenin İslam beldesi olmasına ve halkın bir kısmının Müslüman olmasını sağlamıştır. X. yüzyılın sonuna kadar Erzurum Araplar ile Bizans arasından sık sık el değiştirmiş ve Erzurum bir gaza üssü haline gelmiştir (Küçükugurlu URL-8). Bu dönemde şehirde büyük ölçekli kiliselerin yanı sıra Kâbe Mescidi, Abdurrahman Gazi Mezarı gibi yapıları değişse de adları ile kültür varlığı olarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Selçuklu ve Saltuklu dönemi (11- 14. Yüzyıllar Arası)

11. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Anadolu’da fetihler yapılırken Sultan Alp Arslan, yakın çevresinde bulunan komutanlara kendine bağlı, iç işlerinde özgür bazı beyliklerin kurmalarına izin vermiştir. Bunlardan biri merkezi Erzurum olarak kurulan Saltuklu Beyliğidir. Fetih ile birlikte “Theodosiopolis” olan kentin adı “Erzen-i Rum” olarak değişmiştir (Gündoğdu vd. 2010).

Kentin fethi ile birlikte imar faaliyetleri yeniden başlamıştır. Öncelikle Saltuklular’ın üçüncü hükümdarı olan Ziyaeddin Gazi zamanında Erzurum Kalesi’nin içerisine Kale Mescidi ve Tepsi Minare inşa ettirilmiş, 1179 yılında ise Erzurum Ulu Cami inşa edilmiştir (Gündoğdu vd. 2010). Ayrıca Üç Kümbetler ve Erzurum’un güvenliği açısından iki kademeli surların inşası da Saltuklular döneminde yapılmıştır (Yurttaş 2008).

Saltuklular 1202 yılında Anadolu Selçuklu Devletine bağlanarak bölgede Saltuklu hâkimiyeti sona ermiştir. 1230 yılına kadar Konya Selçuklu Devleti tarafından yönetilen Erzurum’da tahrip edilmiş olan yerler onarılmış ve ticaret canlandırılmıştır.

Moğollar, İlhanlılar ve Türkmen Devletler dönemi (14- 16. Yüzyıllar Arası)

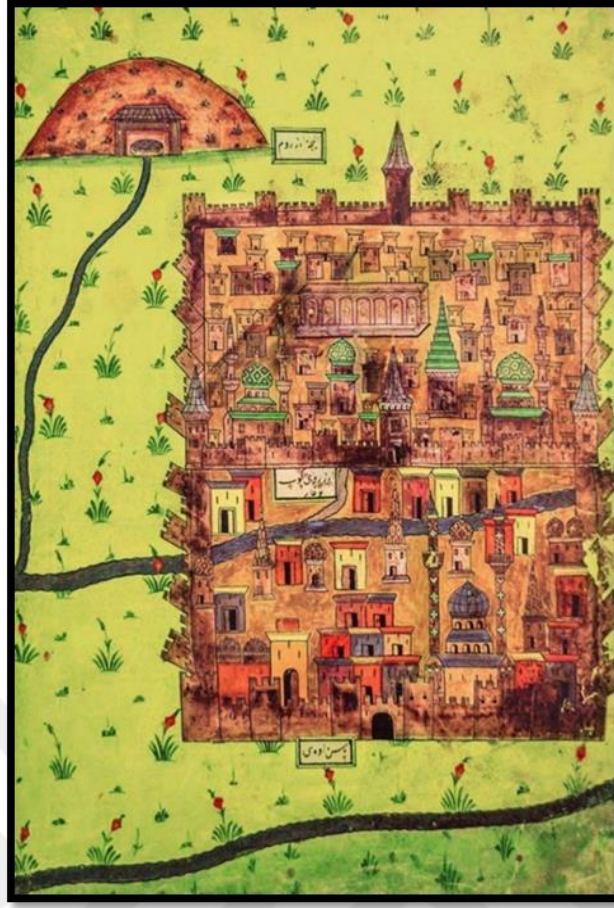
1231 yılında Moğollar, Gürcistan, Azerbaycan ve İran’ı ele geçirerek Harzemşah Devletini ortadan kaldırmış ve Anadolu Selçuklu Devleti ile sınır komşusu olmuştur. 1242 yılında iki aylık bir kuşatma ile Erzurum Moğollar tarafından işgali edilmiş ve kentte büyük yıkımlar olmuştur (Özen 2016). Selçuklu Devleti, 1258 yılında Azerbaycan merkezli kurulan

İlhanlı Devletine tabi bir duruma gelmiştir (Özen 2016). Anadolu’da 1335 yılına kadar süren İlhanlı hâkimiyetinde Erzurum’da imar faaliyetleri devam etmiş ve 1291 yılında Çifte Minareli Medrese’yi inşa ettirmişlerdir (Gündoğdu vd. 2010). Erzurum’daki diğer önemli İlhanlı Dönemi eserleri Erzurum valiliği yapan Cemaleddin Hoca Yakut Gazani tarafından 1310 yılında yaptırılan ve kendi adı ile bilinen Yakutiye Medresesi, Erzincan kapı olarak adlandırılan bölgede Gani Ahmed b. Ali b. Yusuf tarafından 1314 yılında yaptırılan Ahmediye Medresesidir (Özen 2016).

Erzurum 1456 yılında Akkoyunluların hâkimiyetine girmiştir. Daha sonra ortaya çıkan Safevîlerin de Erzurum’un yönetiminde oldukları görülmektedir (Gündoğdu vd. 2010). Yavuz Sultan Selim Çaldıran Savaşı sonunda Kars’a kadar gelmiştir. Bu ilerleyiş sırasında kimi kuşatma ile kimi kendi isteği ile birçok çevre il Osmanlılara tabi olmuştur (Gündoğdu vd. 2010).

Osmanlı İmparatorluğu Dönemi (16- 20. Yüzyıllar Arası)

Yavuz Sultan Selim’den sonra Kanuni Sultan Süleyman 5 Eylül 1534 tarihinde Erzurum’a gelmiştir. Yıkık halde bulunan kenti yeniden imar ederek XVI. yüzyılın ortalarına doğru eski canlı haline getirmiştir. 1534 yılında Erzurum’a gelen Nakkaş Matrakçı Nasuh ise şehrin ismini “İlıca-i Erzurum” olarak yazmıştır (Şekil 2). Kanuni zamanında beylerbeyliği haline gelen Erzurum’a yeni sancakların katılması ile önemi giderek artmaya devam etmiştir (Gündoğdu vd. 2010).

Şekil 2. 1534 Nakkaş Matrakçı Nasuh Erzurum Minyatürü (Anonim URL-10)

1540 yılından, şehrin o zamanki durumu ile ilgili tahrir kaydı yeniden yaptırılarak sokak, cadde, mahalle ve bu alanlarda yaşayan nüfus ve tarihi yapılar kayıt altına alınmıştır. Ayrıca yeni yollar ve yapıların imarına da başlanmıştır. 1545 yılında şehirdeki ticari faaliyetleri geliştirilmesi adına, Sadrazam Rüstem Paşa tarafından Rüstem Paşa Kervansarayı (Rüstem Paşa Bedesteni ya da Taş Han) ve Beylerbeyi Lala Mustafa Paşa tarafından ise Beylerbeyi Sarayı ile Lala Paşa Külliyesi ve çeşitli zaviyeler yaptırılmıştır. Ayas Paşa'nın Beylerbeyi olması ile birlikte Erzurum refah bir dönem geçirmiştir. Kalenin kuzeyinde kendi adıyla yaptırdığı cami, hamam ve çeşmeler çeşitli onarımlar görmüş olsalar da günümüze kadar ulaşmışlardır (Gündoğdu vd. 2010). Kanuni'den sonra II. Selim ve III. Murad da Erzurum'a önemi vermiştir. Doğu ve kuzeydoğu seferleri için bir toplanma yeri ve hareket üssü haline gelen kentte Osmanlı-Safevi savaşı ihtimaline karşı çeşitli tedbirler alınmış ve XIX. Yüzyılda şehrin Ruslara karşı savunmasında da görev yapacak olan tabyaların ilk inşasına bu dönemde başlanmıştır (Gündoğdu vd. 2010).

1570 yılına gelindiğinde Erzurum ticaret karavanlarının geçiş noktası ve gümrük alanı haline gelmiş ve eski canlılığını tekrardan sürdürmeye başlamıştır (Gündoğdu vd. 2010). XVII. yüzyılın ilk yarısında Celali İsyanları Erzurum'da da etkisini göstermiş ve 1635 yılında IV.

Murad, Revan Seferi ile Ilıca'ya oradan da Erzurum'a gelmiştir. Kentte bir hafta kalan padişah şehrin imarı ve ihtiyaçlarıyla ilgilenmiştir. Özellikle şehirde kale, surlar, köprüler, yollarla birlikte Çifte Minareli Medresenin de onarımı yapılmıştır (Gündoğdu vd. 2010). XVII. Yüzyılda yapılan gravürlere bakıldığı zaman ise şehrin korunması için şehrin etrafında ikili bir sur yapısının olduğu ve ikinci surun dışında sivil mimari örneklerinin olduğu görülmektedir (Şekil 3).

Şekil 3. 17. YY Tournefort Erzurum Gravürü (Anonim URL-11).

XIX. yüzyıl başlarında önemli bir güç haline gelen Ruslar, doğuda ve Balkanlarda Osmanlı Devleti ile savaflara başlamıştır. Ruslar tarafından Erzurum ilk olarak 8 Temmuz 1829 yılında işgal edilmiştir. Yapılan Edirne Antlaşması ile Ruslar şehri boşaltmıştır. Rusların Erzurum'u boşaltırken Tepsi Minare'deki saati söküp götürdükleri bilinmektedir. 1830 yılında Erzurum'a vali olarak atanan Esad Paşa, Ruslar tarafından yapılan tahribatları ve savunma yapılarını güçlendirme işlerini üç yıl gibi bir sürede yaptırmıştır (Gündoğdu vd. 2010).

Rus tehditlerine karşı 1852-1854 yılları arasında vali olarak atanan Mustafa Zarif Paşa şehrin etraflarına bazı tabyaları ve olası bir açlık durumu için Taş Ambarları inşa ettirerek askeri önlemler almıştır. Bu tabyalar Ahali, Mecidiye, Aziziye, Hamidiye, Sivişli, Çoban Dede, Ağzıaçık, Toprak, Uzun Ahmet, Tafta (Şahap Paşa) ve Karagöbek tabyalarıdır. Halk arasında 93 Harbi (1877-1878 yılları arası) olarak bilinen Osmanlı-Rus Savaşı sonrası 31 Ocak 1878 tarihinde Erzurum Kalesi Ruslara teslim edilmiş Ancak 13 Temmuz 1878 yılında yapılan Berlin Antlaşması ile 7 Eylül 1878 yılında Ruslar Erzurum'u terk etmişlerdir (Gündoğdu vd. 2010). Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesiyle Ruslar Kafkasya üzerinden Erzurum'a

kadar gelmişler ve 16 Şubat 1916'da şehri ele geçirmişlerdir. Bolşeviklerin Rusya'ya hâkim olması sonrası Rus askerlerin Erzurum'dan çekilmesi bölgede Ermenileri hâkim kılmıştır. Ermeniler Erzurum'da büyük bir ekonomik ve fiziksel çöküntü oluşturmuştur. Şehir I. Kafkas Ordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa tarafından 12 Mart 1918 yılında Ermenilerden kurtarılmıştır (Şekil 4;Gündoğdu vd. 2010).

Şekil 4. 12 Mart 1918 savaş yılları Erzurum (Anonim URL-12).

Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemi (20. Yüzyıl Sonrası)

Erzurum 23 Temmuz -7 Ağustos 1919 tarihleri arasında düzenlenen Erzurum Kongresi ile Milli Mücadele'de önemli ve etken bir rol üstlenmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra ticaret yolları üzerinde bulunan Erzurum demiryolunun yapıldığı kentlerden biri olmuştur. 1930'lu yıllardan itibaren kentlerde oluşacak kentsel gelişmelerin düzenli bir şekilde devam etmesi için birçok Avrupa ülkesinden mimar ve şehir planı ülkeye davet edilerek birçok kentin kapsamlı ilk imar planları üretilmiştir. Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar Erzurum için birçok kentsel plan yapılmıştır. Bunlar 1939 yılında Lambert, 1966 yılında Zeki Yapar planı, 1981 yılında Alim Çopuroğlu planı, 1988 yılında yapılan Zühtü Can planı ve son olarak Erzurum Büyükşehir Belediyesi tarafından yapılan 2005 yılı Nazım İmar planıdır (Kulözü 2016; Şimşek 2019).

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte kentte önemli mimari yapıların da inşasına başlanmıştır. Başta Lambert tarafından tasarlanan Erzurum Lisesi olmak üzere Gar, Erzurum Halk Evi ve İş

Bankası binası gibi önemli yapılar yapılmıştır (Kulözü 2016). Kentte eğitim faaliyetlerinin artması adına 1958 yılında eğitim faaliyetlerine başlanan Atatürk Üniversitesi şehrin üniversite şehri olması yönünde atılan ilk adım olmuştur. Kentte ticari faaliyetleri arttırmak adına 1956 yılında üretime geçen Ilıca Şeker Fabrikası ve 1972 yılında üretime başlayan Aşkale Çimento Fabrikası Cumhuriyet Dönemi'nde Erzurum'a kazandırılan önemli kuruluşlardan olmuştur.

Erzurum'da ekonomik faaliyet olarak kış sporları ve turizmi son yıllarda ön plana çıkmaktadır. Palandöken Dağları üzerinde bulunan uygun alanlarda kamunun ve sonrasında özel konaklama tesislerinin yatırımları ile gelişen bu ana turizm türünü desteklemek için kentin potansiyeli olan doğa – macera, sağlık ve kültürel miras turizmi gibi türlerin mevcut yapılar korunarak geliştirilmesi önemli bir strateji olarak görülmektedir.

Çalışma Alanının Tanımlanması

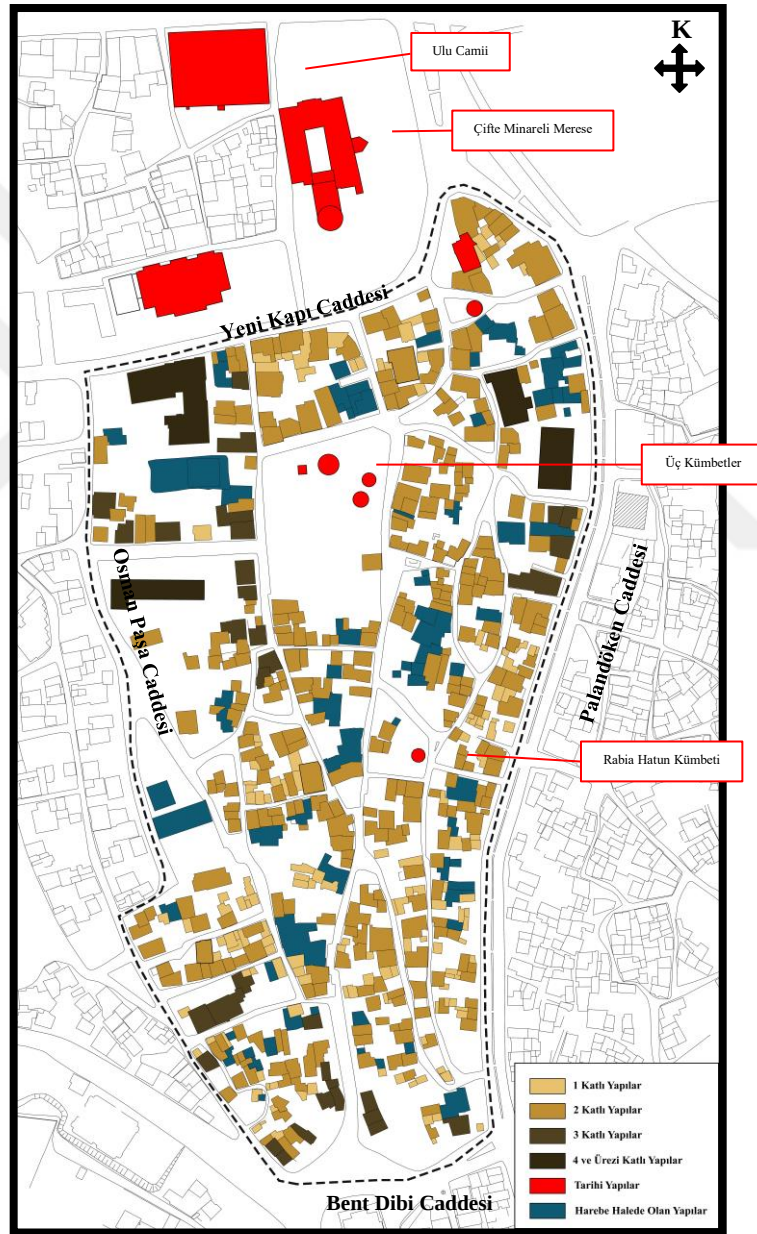
Çalışma alanı tarihi Üç Kümbetler merkez olmak üzere Çifte Minareli Medresenin güneyinde bulunan Yeni Kapı Caddesinin güneyi ile Şair Nefi Ortaokulunun önünden geçen Bendiçi Caddesinin kuzey kısmı, Erzurum Müzesinin önünden geçen Osman Paşa Sokağının doğu kısmı ile Palandöken caddesinin batı kısmında kalan alanı kapsamaktadır (Şekil 5). Üç Kümbetler ve yakın çevresi tarihi kent merkezinde bulunması, birçok geleneksel kent ögesini (dini yapılar, geleneksel konutlar, tarihi çeşme vb.) içerisinde barındırması ve son zamanlarda yapılmakta olan dönüşüm projeleri ile giderek değişmeye başlaması bu alanın çalışma alanı olarak seçilmesinde önemli etkenler arasında yer almaktadır.

Şekil 5. Çalışma alanı (2022 Yılı Google Earth Görüntüsü)

Çalışma alanı, Aru (1998) tarafından Çifte Minareli Medrese, Ulu Cami gibi yapıların bu noktada bulunması ve kentin ana çıkış yollarının ve kentin ana arterlerinin bağlamda dğümlenmesi nedeniyle birincil merkez olarak tanımlanmıştır (Özgen 2001).

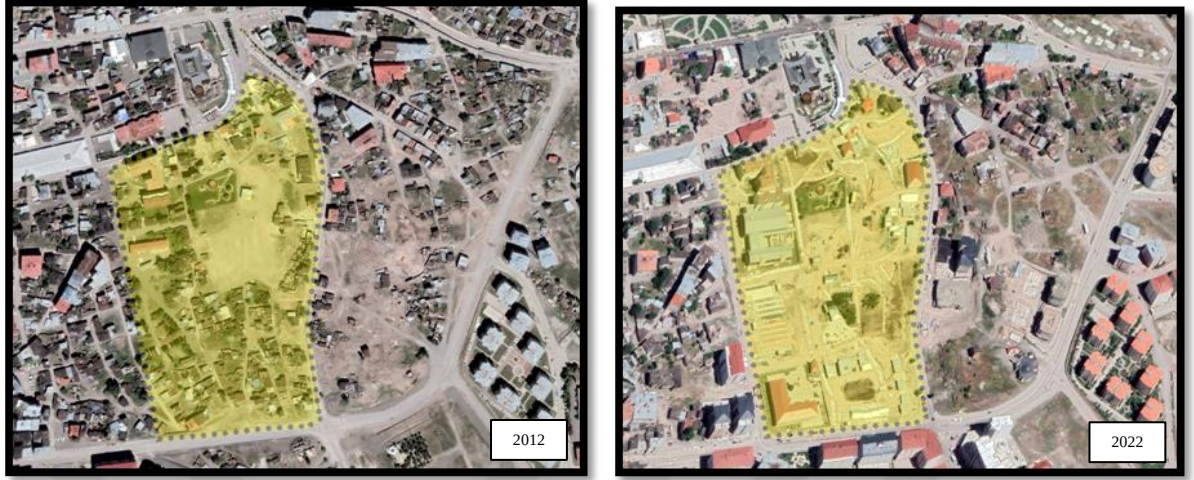
Üç Kümbetler ve çevresi, Erzurum'un tarihi ve kültürel dokusunu yansıtan önemli bir bölgedir. Bu bölge, Erzurum'un ilk yerleşim yerlerinden biri olması sebebiyle çoğunlukla konut yapılaşması barındırmaktaydı ve bölge içerisinde birçok tarihi Erzurum evi bulunmaktaydı. Bölgede genellikle tarihi Erzurum evlerinin mimari üslubuna uygun olarak bir iki ve üç katlı yapılar bulunmaktaydı (Şekil 6).

Şekil 6. Çalışma alanı kentsel dönüşüm öncesi kat analizi (Erzurum Büyük Şehir Belediyesinden alınan eski hali hazır üzerinden hazırlanmıştır)

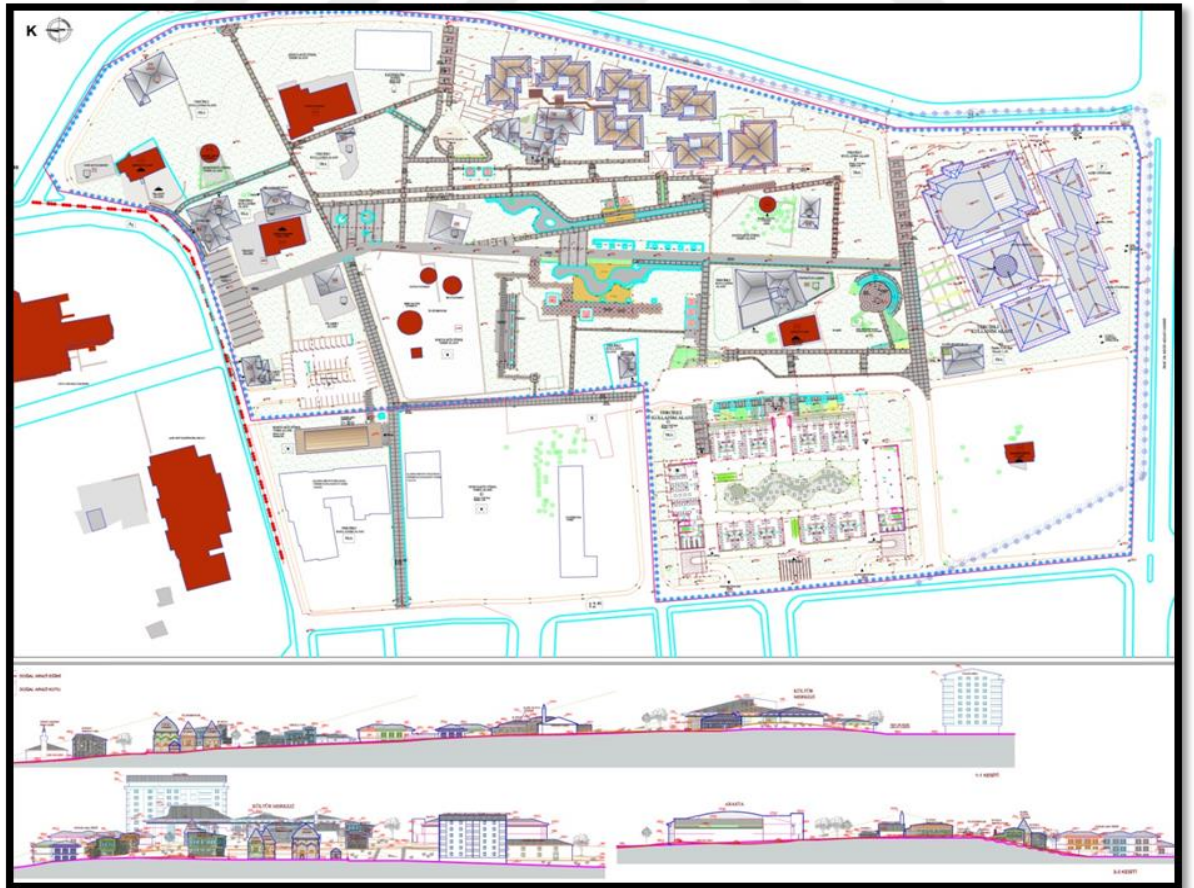
2007 – 2013 yılları arasını kapsayacak şekilde dönemin Devlet Planlama Teşkilatı ve sonrasında Kalkınma Bakanlığı tarafından uygulanan Cazibe Merkezi Destekleme Programı

(CMDP) kapsamında 2010 yılında Erzurum’da desteklenen dört projeden biri olan “Üç Kümbetler Çevresinin Yenilenmesi ve İyileştirilmesi” projesi ile çalışma alanında niteliksiz yapılardan arındırmak üzere dönüşüm süreci başlamıştır (Şekil 7).

Şekil 7. Çalışma alanının 2012-2022 arası değişimi (Google Earth)

2016 yılında Üç Kümbetler ve çevresi için Koruma Amaçlı İmar Planı (KAİP) ve ilk tasarım projesi hazırlanmıştır. Bu uygulanmayan projede yürüyüş yolları, yeşil alanlar, kültür merkezi, alışveriş merkezi ve konaklama birimleri yer almıştır (Şekil 8; Ayyıldız 2022).

Şekil 8. 2016 yılında Üç Kümbetler ve çevresi için hazırlanan tasarım projesi (EBB Arşivi; Ayyıldız, 2022)

2019 yılında Üç Kumbetler ve çevresinin millet bahçesi konseptiyle tasarlanmasına karar verilmiştir. Daha önceki projede öneri olarak bulunan alışveriş merkezi, konaklama birimleri vb. yapılar yerine yeşil alanlar eklenmiştir. Geleneksel dokuya uygun ticari birimler, millet kıraathanesi ve kafeterya gibi birimler ve etkinlik alanları ile yürüyüş yolları ve oyun alanları önerilmiştir (Şekil 9; Ayyıldız 2022).

Şekil 9. 2019 yılında Üç Kumbetler ve yakın çevresi Millet Bahçesi projesi (Yakutiye Belediyesi URL-13)

Çalışılma alanı ve yakın çevresinde bulunan kültür mirası yapıları

Çalışılma alanı olan Üç Kümbetler bölgesi içinde aslına dört adet kümbet bulunmaktadır. Çifte Minareli Medrese'nin güney kısmında kalan bu dört adet kümbetten bir tanesi Emir Saltuk adı ile bilinmekte, diğer kümbetler ise anonim olarak adlandırılmaktadır (Özgen 2001). Bu kümbetler birer mezar yapısı olmalarından dolayı çevreleri zaman içerisinde mezarlık hâlini almaya başlamıştır. Mezarlık zamanla yok olmuş ve alan kümbetlerin gezilmesi için turistik bir alana dönüşmüştür (Şekil 10).

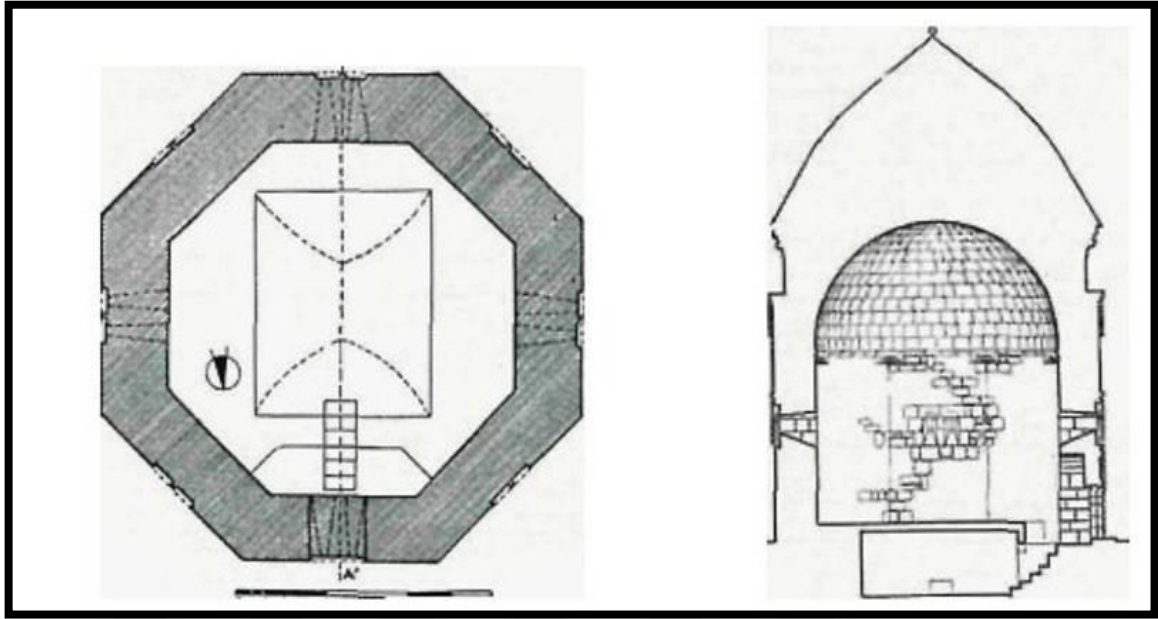

Şekil 10. 1950-1960 yılları arası Üç Kümbetler Mezarlığı (Anonim URL-19)

1. Emir Saltuk Kümbeti: Yapım tarihi tam bilinmeyen kümbetin XII. yüzyılın sonlarında Saltuklu Hükümdarı İzzeddin Saltuk adına yapıldığı düşünülmektedir (Özgen 2001).

Bölgede bulunan en büyük kümbet olan Emir Saltuk Kümbeti iki farklı renkte kesme taştan yapılması ile diğer kümbetlerden hemen ayırt edilmektedir. Çok tamir görmüş olan kümbet, dışarıdan kesme taştan yapılmış basık koni bir külaha içeriden ise kubbeye sahiptir. Sekizgen gövdeli kümbetin üstünde üçgen alınlıklar ile nihayetlenmektedir. Alınlıkların üzerinde silindirik tambur ile devam eden yapı ilk bakışta geç roma üslubu ile diğer Anadolu kümbet yapılarında ayrılmaktadır (Özgen 2001). Kümbete kuzey tarafında yer alan dörtgen çerçeveli ve etrafı süslemeli kapıdan girilmektedir. Dikdörtgen şeklinde planlanan mummyalına

ise içerisinde düzenlenmiş bir merdiven ile inilmektedir (Şekil 11). Kümbetin sekizgen gövdesinin dört duvarında birer çift pencere bulunmaktadır (Şekil 12).

Şekil 11. Emir Saltuk Kümbeti planı ve kesiti (Şaşmaz URL-20)

Kümbetin süslemeleri de kendine has özellikler barındırmaktadır. Üçgen alınlık ve yuvarlak kemerli kasnakta nişlerinde Uzakdoğu, Türk ve Çin sanatında yer alan on iki hayvanlı takvimde simgelenen hayvan kabartmaları yer almaktadır. Ejderha, boğa, yılan, yarası, kartal, tavşan, hayat ağacı, boğa-insan gibi figürler takvimin yanı sıra Orta Asya Türk inancının ve yaşayışı ile ilgili konuları da yansıtmaktadır (Özgen 2001).

2. Anonim I Kümbeti: Emir Saltuk Kümbetinin güneydoğusunda bulunan kümbet Anonim I Kümbeti olarak bilinir. Kim için yapıldığı bilinmeyen bu kümbetin XIV. yüzyıldan kaldığı düşünülmektedir. Köşeleri pahlı kare bir kaide üzerine üç katlı silmeden sonra on iki gen formda inşa edilmiştir. Kümbetin kuzeyinde bulunan kavsaralı (Kavsara: kervansaray gibi yapıların giriş kapısı üzerindeki iç bükey kabartmalar ile bezeli kısım) bir kapı, doğu ve batı cephelerinde ise birer pencere bulunmaktadır. Kümbetin alt katında bir mumyalık olduğunu ve bu odaya kümbetin kuzeyinde bulunan bir kapıdan geçilerek inildiği bilinmektedir. Ancak bu kapı sonradan kapatılmıştır (Özgen 2001). Kümbetin gövdesi her yüzü köşelerinde çifte sütundan oluşan kemerler ile kaplıdır. Kasnak niteliği taşıyan, kesme kırmızı tuğlalardan düğün motifli bir geometrik süs yer almakta bu süslemenin üzerinde ise taş külahlı bir kubbesi vardır (Şekil 12) (Özgen 2001).

3. Anonim II Kümbeti: Anonim I kümbetinin yanında yer alan bu kümbetin kim için ve ne zaman yapıldığı tam olarak bilinmemekle birlikte XIV. yüzyıldan kaldığı düşünülmektedir. Onikigen formunda silindirik bir gövdeye sahip olan kümbetin cephesinde

11 adet süsleme kemeri yer almaktadır. Kümbetin kapısı kuzey tarafına kalmakta, kible yönünde bir mihrap, doğu ve batı yönünde kalacak şekilde toplam dört penceresi mevcuttur. Kümbetin kubbe ile birleşim noktasında burmalı kalın bir silme bulunmaktadır. Silmenin üzerinde ise konik bir külah, iç kısmında ise kubbesi vardır (Şekil 12) (Özgen 2001).

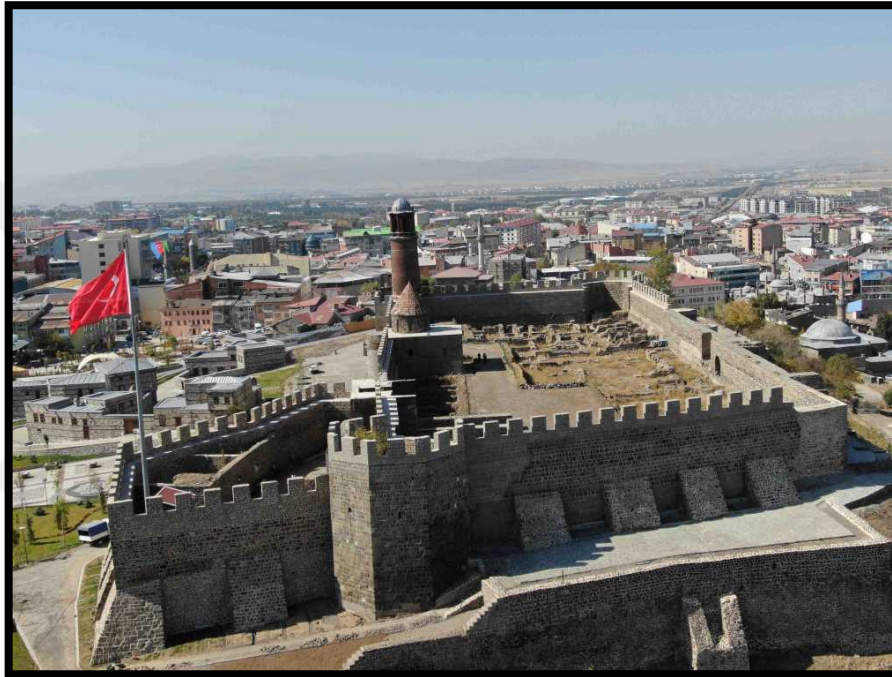
4. Anonim III Kümbeti: Emir Saltuk Kümbetinin batısında yer alan kare planlı bir kümbetin kim için ve ne zaman yapıldığı tam olarak bilinmemekle birlikte XIII. Yüzyıldan kaldığı düşünülmektedir. Dört yana eğimli çatısı, doğu cephesinde bir pencere kuzey cephesinde ise kapısı bulunmaktadır.

Şekil 12. Üç Kümbetler genel görünüşleri (Erzurum Valiliği URL- 21)

Alan yakınlarında ise yerel halk için önemli dini yapılar bulunmaktadır. Bunlardan bazıları Erzurum Kalesi, Çifte Minareli Medrese, Ulu Camii, Mehdi Abbas Türbesi, Rabia Hatun Türbesi ve Gürcü Mehmet Paşa Camisidir (Yurttaş 2018).

Erzurum Kalesi'nin tarihi, Urartulara kadar dayanmaktadır. İç kale M.S. 415 yılında Bizans İmparatoru Theodosius döneminde yapılmıştır. Halkın yaşamını devam ettirdiği cadde, sokak ve mahalleleri içine alan Dış Kalenin (Gündoğdu vd. 2010) surları ve kapıları kentin fiziksel gelişimini etkilemiştir. Eğimli bir arazi üzerinde 50x150 metre ölçülerinde dikdörtgen bir plana sahip iç kalenin avlusunda harap halde bir hamam ve odalar halinde bölünmüş mekânlar bulunmaktadır (Şekil 13).

Şekil 13. Erzurum iç kale görüntüsü (Erzurum Büyükşehir Belediyesi URL-14)

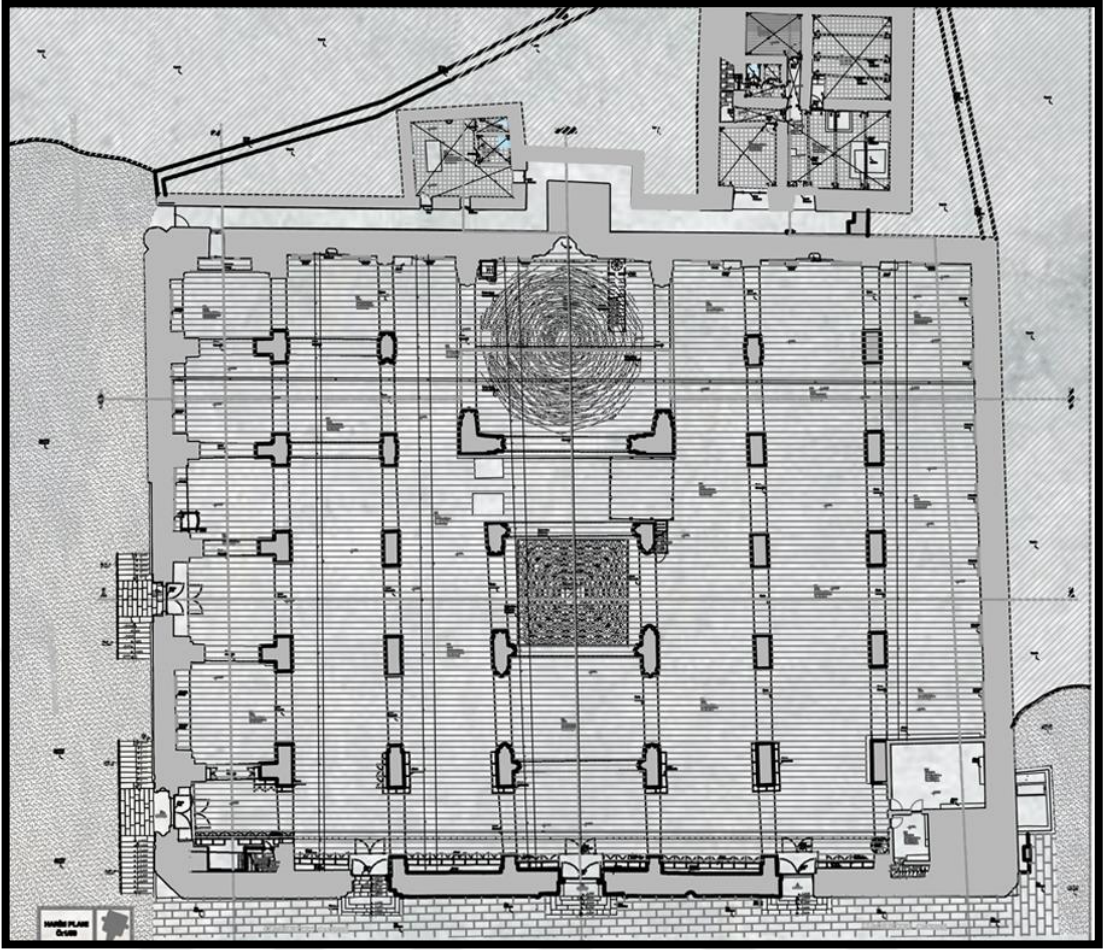
İç Kale içerisine yapılan önemli eklemelerden birisi 1124-1132 yıllarında bölgede saltanat süren İnanç Yabgu Alp Tuğrul Beğ Ebü'l Muzaffer Gazi bin Kasım tarafından yaptırılmış bir gözetleme kulesi olabileceği düşünülen Tepsi Minare'dir (Gündoğdu vd. 2010; Şekil 11; Kesik Kule ya da Saat Kulesi olarak da bilinir). XVI. yüzyılın başında yıkılan bu yapıya ilki 1843, ikincisi 1881 yılında saat eklenerek Saat Kulesi adı ile anılmaya başladığı bilinmektedir. İç Kale içerisinde bir diğer önemli yapı olarak Saltuklu eseri Kale Mescidi yer almaktadır. Tepsi Minare ile birlikte yapıldığı tahmin edilen kuzey-güney ekseninde yerleştirilmiş dikdörtgen planlı ve kesme taştan yapılan yapı güney taraftan iç surla bitişik inşa edilmiştir. Mihrap önünde olan kubbesi dışarıdan oldukça yüksek ve belirgin bir şekilde olması, silindirik kasnağı ve konik üst örtüsü ile Selçuklu türbe yapısına benzemektedir (Şekil 14;Gündoğdu vd. 2010).

Şekil 14. Tepsi Minare ve Kale Mescidi (Erzurum Büyükşehir Belediyesi URL-14)

İç Kale ve içerisinde var olan yapılar günümüze kadar ulaşmış olmasına rağmen dış kale surları büyük ölçüde yıkılmıştır. Dış surlardan birçok yöne açılan kapıların ise sadece isimleri kalmıştır. Osmanlı Döneminden kaldığı bilinen 6 adet top İç Kale içerisinde bulunmaktadır. İç Kale Erzurum için I. Derece Arkeolojik Sit alanıdır.

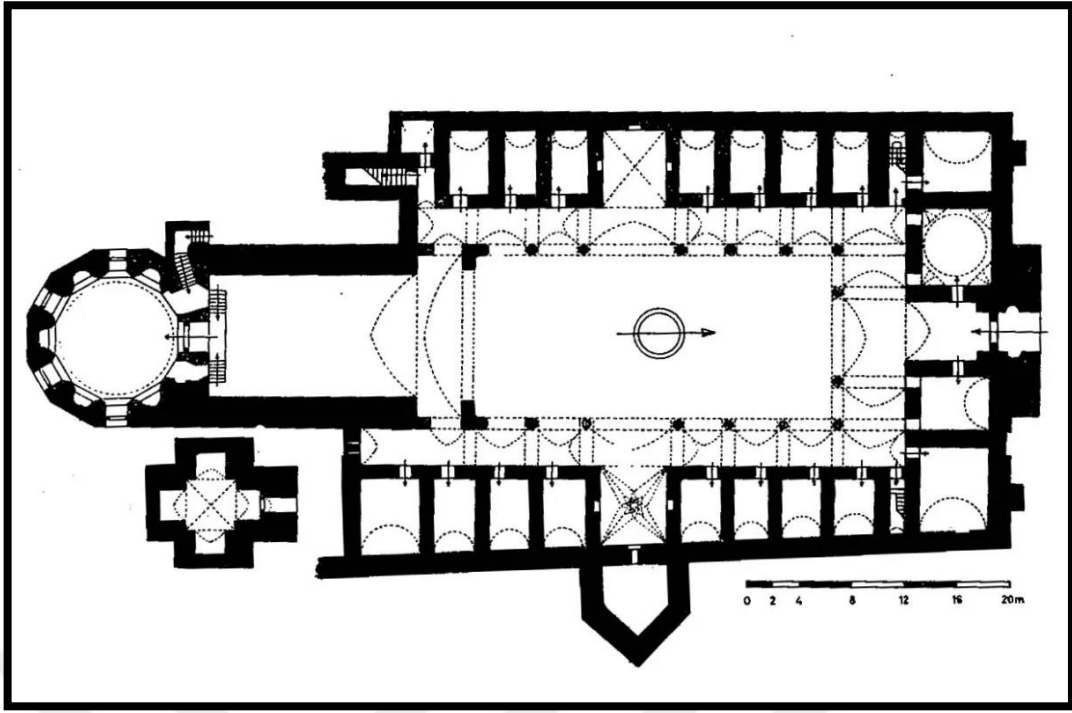
Erzurum Ulu Cami (Atabey Cami) alan çevresinde bulunan bir diğer yapıdır. Yapım tarihi hakkında tam bir bilgi olmayan caminin günümüze ulaşan kitabesine göre 1179 yılında Saltuklulardan Melik Nasirüddin Muhammed Bey (1174-1185) zamanında yapılmıştır. Cami 54x41.70 m ölçülerinde dikdörtgen plana sahiptir. İç kullanım alanı 2000 m²'dir ve 4500 kişi rahatlıkla namaz kılabilmektedir. İkiisi doğu üçü kuzey cephe olmak üzere toplam beş adet kapısı bulunmaktadır (Şekil 15).

Şekil 15. Erzurum Ulu Cami planı (Anonim URL-15).

Çifte Minareli Medrese alana kuzeyden bitişiktir. Yapı İlhanlılar tarafından 1253-1291 yılları arasında yaptırılmıştır. Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad'ın kızı Hüdavent Hatun tarafından yaptırılan medrese “Hatuniye Medresesi” olarak da bilinir. Yapı, açık avlulu medrese tipinin Anadolu'daki en büyük örneğidir. İsmi 26 metre uzunluğundaki rengârenk çini süslemeli iki adet minaresinden almaktadır (Anonim URL-17).

Avlulu olarak tasarlanan ve 35x46 metre ebatlarında olan medrese iki katlı, dört eyvanlı, birinci katta 19 ikinci katta 18 olmak üzere toplam 37 oda ve ibadet için bir mekândan oluşmaktadır. Avlusu yaklaşık olarak 26x10 metre ölçülerinde olup dört taraftan revaklar ile çevrilidir. Yapının güney kısmında bulunan ve ana eyvan ile birleşimde bulunan kümbet Erzurum'da bulunan kümbetlerin en büyüğüdür ve alt katında mezar odası bulunmaktadır. Gövdesi on iki köşeli olan bu kümbet dışarıdan bir külâh ile örtülü iken içeriden bir kubbe ile örtülmüştür (Şekil 16).

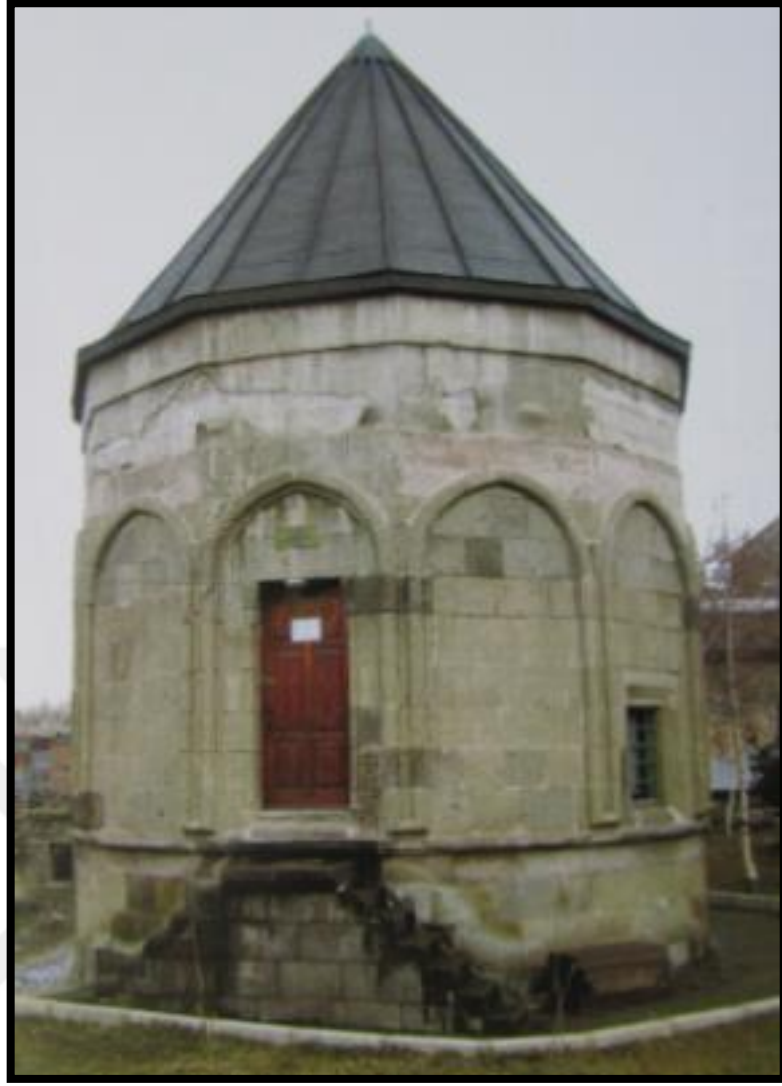

Şekil 16. Çifte Minareli Medrese planı (Anonim URL-18)

Yapı günümüze kadar birçok onarım ve tadilattan geçmiş ve işlev değişimine uğramıştır. Osmanlı padişahı IV. Murat döneminde kapsamlı olarak tamir ettirilerek tophane olarak kullanılmış. 1942 ile 1967 yılları arasında ise Erzurum Müzesi olarak kullanılan yapı günümüzde çeşitli sergilere ev sahipliği yapmaktadır.

Rabia Hatun Kümbeti de alanda bulunan bir diğer yapıdır. Üç Kümbetlerin yaklaşık 350-500 metre kadar güneydoğusunda bulunan bu kümbetin Basra'dan köle olarak satın alınıp Erzurum'a getirilen Rabia Hatun'a ait olduğu düşünülmektedir. Kümbetin içerisinde ya da dışarısında bir kitabe olmadığı için kime yapıldığı ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Mimari üslubuna bakıldığı zaman XIII. yüzyılın sonlarında yapıldığı düşünülmektedir.

Dıştan onikigen olan kümbet içten silindirik bir plana sahiptir. Mumyalık ve gövde kısmından oluşmaktadır. Tamamı düzgün kesme taştan yapılmıştır. Erzurum'daki diğer kümbetler gibi içten kubbe dıştan külah ile örtülüdür. Dış mimarisinde, köşelerde alttan birbirine bağlı burmalı sütunlar şeklinde yükselen kemerler bulunmaktadır. Kümbete kuzeyden bir kapı ile girilmektedir. Ancak kapı günümüzde zemin seviyesinden oldukça yüksek bir noktadadır (Şekil 17;Özgen 2001).

Şekil 17. Rabia Hatun Kumbeti genel görünüşü (Anonim URL-22).

Gürcü Mehmet Paşa Cami de alanda Çifte Minareli Medrese ile Üç Kumbetlerin arasındadır. Camide bulunan kitabeye göre, bulunduğu bölgede Saltuklulara ait bir mescidin harap olması üzerine, 1648 yılında dönemin Erzurum valisi olan Gürcü Mehmet Paşa tarafından yaptırılmıştır (Doğan URL-23).

Cami mimari özelliklerine bakıldığında zaman, moloz taş duvar üzerine ahşap destekli, düz tavanlı ve toprak dam örtülüdür. Altı sütun üzerine oturan düz damlı son cemaat yeri vardır. Giriş kapısı sivri kemerli ve içe girintilidir. Caminin kuzey ve güney cephe duvarlarında ikişer dikdörtgen cam pencere bulunmaktadır.

Caminin sivri kemerli kapısından girildikten sonra harım bölgesine gelinmektedir. Bu bölüm dört adet ahşap direk taşıyan düz tavan ile kapatılmıştır. Minaresi ise kare kaide üzerinde oturan silindirik gövdelidir. Tuğlaların farklı şekiller dizilmesi ile bezeme oluşturulmuştur. Minarensin şerefesinin alt kısmı makarnalı ve kesme taştan yapılmıştır. Tarihi

camii 2021 yılında Vakıflar bölge Müdürlüğü tarafından kapsamlı bir şekilde aslına uygun bir şekilde restore edilmiştir (Şekil 18) (Doğan URL-23)

Şekil 18. Gürcü Mehmet Paşa camii hava görüntüsü (Doğan URL-23)

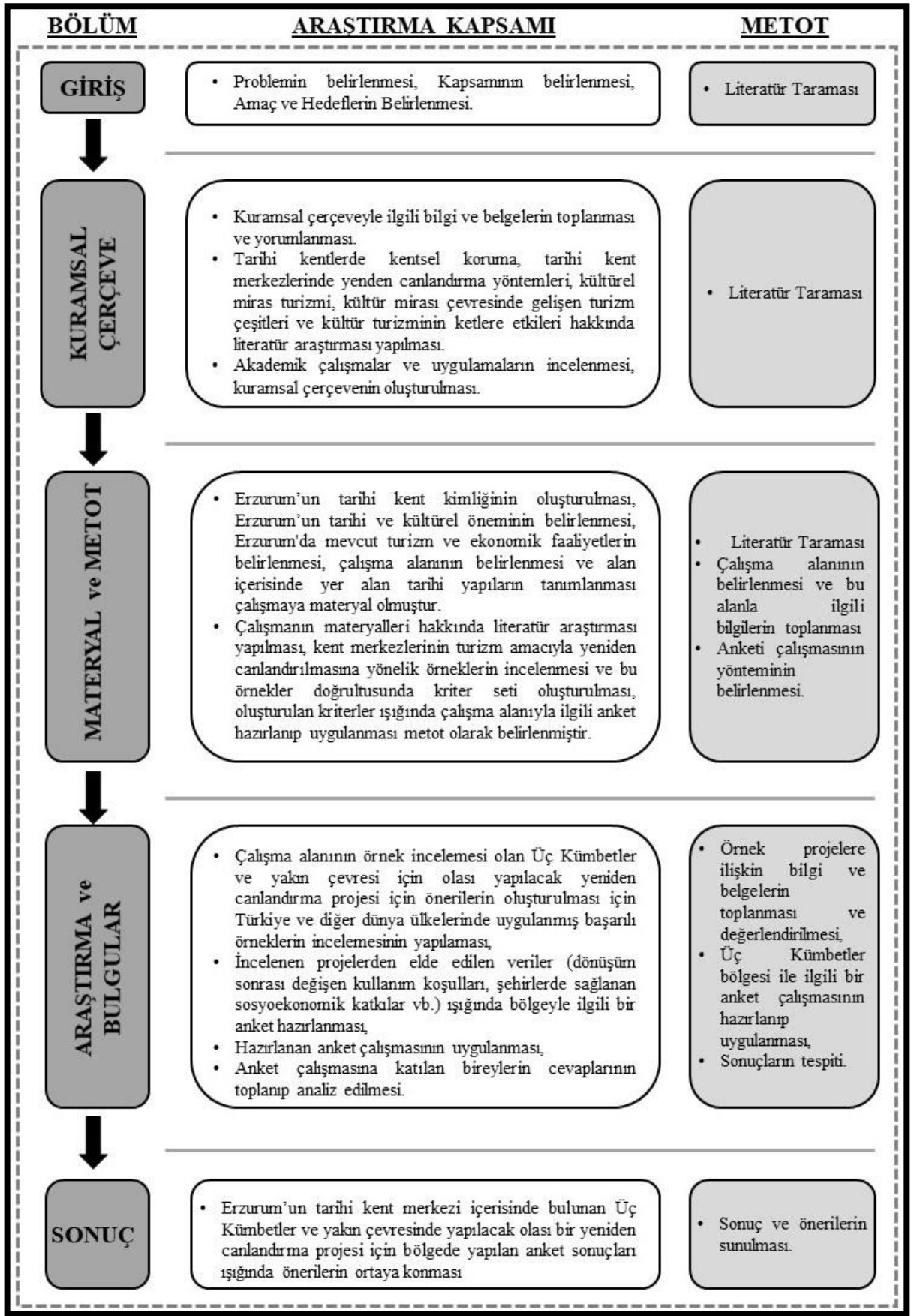
Metot

Çalışmada metot olarak; kent kimliği, tarihi kentsel alanlar, Erzurum kentinin kent kimliğinin oluşumu, Erzurum Üç Kümbetler ve yakın çevresinde yer alan kültür mirası, çalışma alanının günümüzdeki haline gelinceye kadar geçirmiş olduğu dönüşüm süreci ve uygulanan projeler ile turizm, kültürel miras turizmi, kültür turizminin kentlere etkileri hakkında detaylı literatür araştırması yapılmıştır. Ayrıca tarihi kentlerde kentsel koruma, kent merkezlerinde yeniden canlandırma yaklaşımları ve tarihi kent merkezlerinin turizm amacı ile yeniden canlandırılmasına yönelik örnekler incelenmiştir. Bu örneklerde içerik analizi yöntemi ile yapılan çalışmalar, kurumsal işbirlikleri, yüklenen yeni fonksiyonlar, yıllık ziyaretçi sayıları, vb. özelliklerden hareketle ortak özellikler bulunarak kriter seti oluşturulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise çalışma alanında uygulanacak proje için yol gösterici olabilecek bir anket formu hazırlanarak uygulanmıştır. Uygulanan anket formu Ek1’de verilmiştir. Çalışma kapsamında; incelenen örneklerden elde edilen ortak özelliklerin işaret ettiği kriterlere

göre çalışma alanı için öneriler geliştirilmiş ve bu öneriler aynı zamanda doğrudan alan özelinde uygulanan anketten elde edilen sonuçlarla birleştirilerek doğrulanmaya çalışılmıştır.

Elde edilen sonuçlar ışığında Erzurum Üç Kümbetler ve yakın çevresinde oluşturulacak bir yeniden canlandırma projesi için kullanılacak işlev, etkinlikler ve faaliyetlerin belirlenmesi için öneriler verilmiştir.

Yöntem aşamaları sıralı olarak şu şekildedir. İlk aşamada; çalışmanın amacı, kapsamı ve hedefleri belirlenmiş, kültürel mirasın korunması ve kültür turizminin geliştirilmesi gibi ana hedefler doğrultusunda çalışmanın kapsamı ve ana başlıkları oluşturulmuştur. İkinci aşamada, kuramsal çerçeve oluşturulmuş ve turizm, kültür turizmi, kültürel miras etrafında gelişen turizm çeşitleri, sürdürülebilir turizm ve turizm faaliyetlerinin şehirler üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri hakkında kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Ayrıca, tarihi kent merkezlerinin yeniden canlandırılması üzerine olası müdahale türleri araştırılmış Türkiye ve dünya genelindeki yeniden canlandırma projeleri incelenerek bu projelerden kriterler, dönüşüm sonrası değişim kullanım koşulları, turist bilgileri ve şehirlerde sağlanan sosyoekonomik katkılar analiz edilmiştir. Üçüncü aşamada, Erzurum'un tarihi kent merkezi ve kent kimliğinin oluşumu hakkında detaylı araştırmalar yapılmış, bölgenin mevcut durumu ve tarihsel bağlamı hakkında bilgi toplanarak kullanıcılar ve yerel halka yönelik anket uygulanmıştır. Anket, başarılı Türkiye ve dünya örneklerinden elde edilen bilgilere destek olması açısından hazırlanmış ve 5'li Likert ölçeğine göre tasarlanmıştır. Anket ile bölgenin yeniden canlandırılması ile ilgili beklentiler, olumlu ve olumsuz sonuçlar hakkında fikirler toplanmış ve elde edilen veriler analiz edilerek bölge halkının görüşleri ve bu süreçten beklenen sonuçlar değerlendirilmiştir. Dördüncü aşamada, Erzurum Üç Kümbetler bölgesinde devam eden yeniden canlandırma çalışmasına katkı sağlamak amacıyla kapsamlı bir değerlendirme yapılmış ve başarılı yeniden canlandırma projelerinden elde edilen veriler ve anket sonuçları ışığında detaylı olarak ele alınmıştır (Şekil 19).

Şekil 19. Tezin süreç akış şeması

Çalışmada uygulanan anket toplamda 2 bölümden oluşmaktadır. Anketin ilk bölümünde katılımcılara ait demografik özelliklerin belirlenmesi için 9 adet sorular hazırlanmıştır (Ek 1).

İkinci bölümünde ise doğrudan Erzurum ve çalışma alanına dair sorular sorulmuştur. Anket çalışmasının ikinci bölümünde Üç Kümbetler bölgesinin kültür turizmi bağlamındaki rolü ve Üç Kümbetler bölgesi içerisinde yapılacak olan projelerde neler yapılması gerektiği konusunda katılımcıların görüşünün alınması amaçlanmıştır. Bu bağlamda biri açık uçlu olmak üzere toplam 23 adet anket sorusu hazırlanmıştır (Ek 1).

Anket katılımcılarının sayısını belirlemek için basit tesadüfî örneklem yöntemi kullanılmıştır. Anketin evreni (katılımcı sayısı); Erzurum’da ikamet eden ya da çeşitli sebepler (eğitim, sağlık, turizm vb.) ile Erzurum’da bulunmuş ve 18 yaşından büyük bireylerden oluşmuştur. Katılımcı sayısının tam olarak bilinmemesinden (sonsuz) olmasından ötürü aşağıdaki formül kullanılmıştır ((Newbold, 1995; Miran, 2007).

$$n = \frac{z^2 \times p'(1 - p')}{\varepsilon^2}$$

Formülde;

n: Örneklem büyüklüğü,

z: Güven oranı (%99 için 2,58 - %95 için 1,96 - %90 için 1,65),

p': Bölgesel katılım yüzdesi(%50 - %50),

ε: Hata marjı (%1, %5, %10).

Yapılacak anket çalışmasının örneklem büyüklüğü için, güven oranının %95, hata marjının %5 ve en fazla katılımcı sayısına ulaşılması için bölgesel katılım oranının eşit (%50 - %50) olarak hesaplanması ile gerekli katılımcı sayısı 385 olarak çıkmaktadır. Anket çalışması için gerekli katılımcı sayısı sağlanamadığı zaman ise anketin güvenilirliği için aşağıdaki formül kullanılmıştır. Ankette elde edilen sonuçlar tasviri istatistik yöntemleri (ortalama, frekans dağılımı ve % dağılımı vb.) kullanılarak analiz edilmiştir.

$$\varepsilon = \frac{z \sqrt{p'(1 - P')}}{\sqrt{n}}$$

Formülde;

n: Anket katılımcı sayısı,

z: Güven oranı (%99 için 2,58 - %95 için 1,96 - %90 için 1,65),

p': Bölgesel katılım yüzdesi(%50 - %50),

ε: Hata marjı (%1, %5, %10).

ARAŞTIRMA BULGULARI

Tarihi devirlerden günümüze kadar gelen ve çeşitli medeniyetlerin birikim ürünü olan tarihi çevre sosyoekonomik faaliyetlerin gerçekleştiği kent parçalarıdır ve korunması gereken alanlardır (Özgen 2001).

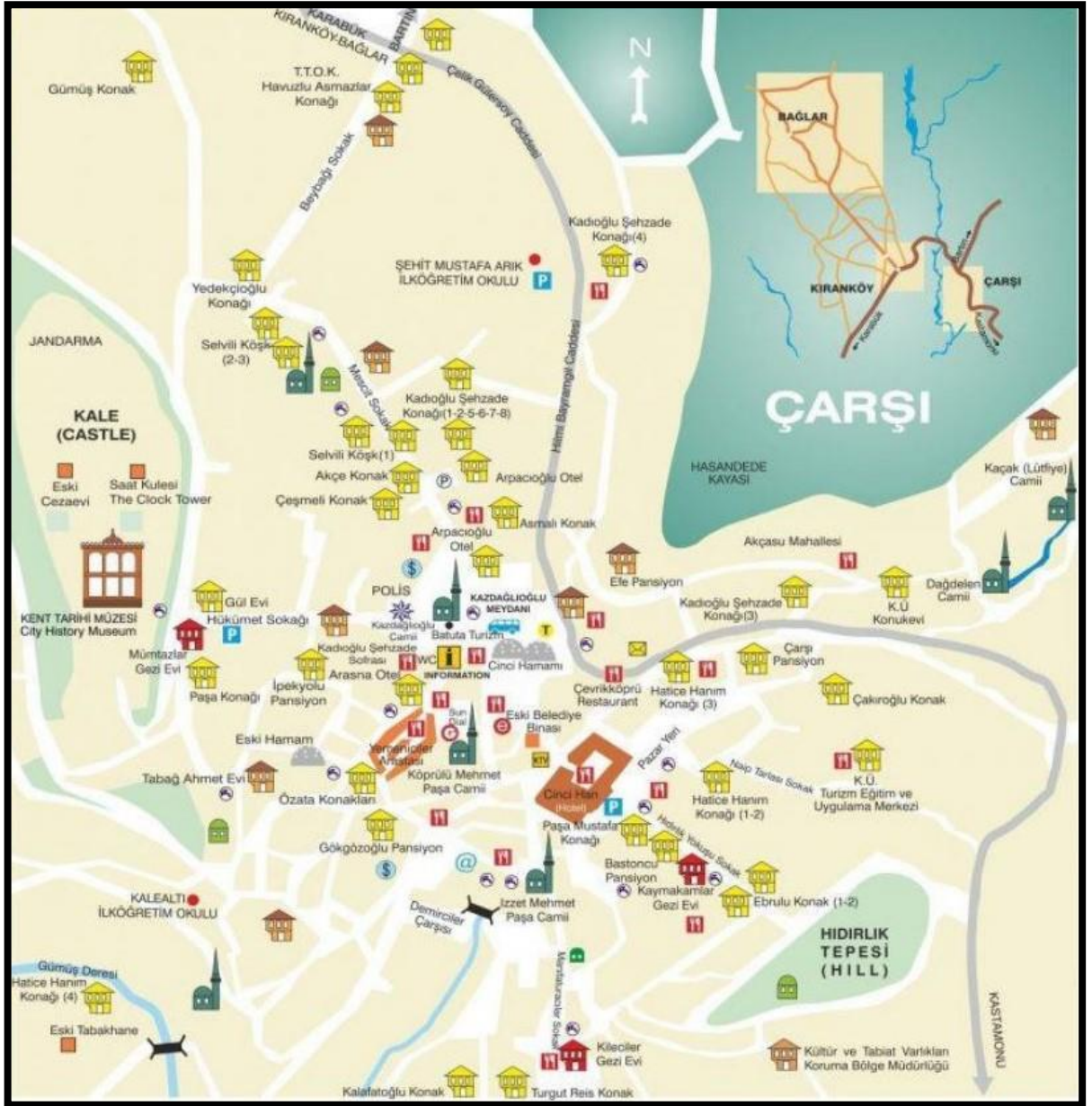
- Tarihi çevreler kentin simge değeri olmaları, kültürel birikimlerle oluşmaları, anıtsal kullanım değeri taşımaları ve kent tarihine ışık tutmaları gibi nedenlerle farklı kurgu ve amaçları olan koruma projeleriyle korunmaya ve gelecek nesillere aktarılmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle bu tez çalışmasında tarihi kent alanlarında çeşitli amaç ve kapsamda yapılmış proje örnekleri incelenerek bu projelerin ortak ve olumlu yönleri ele alınmış ve önerilerin geliştirilmesinde kullanılmıştır. Aşağıda tarihi kentsel alanlarda tamamlanmış çeşitli proje örneklerine yer verilmektedir.

Tarihi Kentsel Alanlarda Yeniden Canlandırma Projelerine Türkiye’den Örnekler

Türkiye’de farklı fiziksel, sosyal ve kültürel etkenlerle tarih boyunca şekillenen kentlerin ana kullanım unsuru konut alanlarıdır. Bu nedenle, koruma ve kültür turizminin hizmetine sunma gibi amaçlarla yapılan projelerde bu alanların ele alındığı görülmektedir. Bu alanlardaki yapılara konaklama, müze, sergi alanları gibi yeni işlevler yüklenmekte, ziyaretçilere alanın sosyo-kültürel yapısı anlatılmakta ve alan ve yapılar korunmaktadır. Bu bölümde Türkiye’de benzer hikâyeleri olan, projelerle koruma altına alınarak kültür turizminin hizmetine sunulan alanlar bulundukları bölgeye sosyo-kültürel etkileri, turizm potansiyeli ve yeniden canlandırma projesi hedefleri gibi yönlerden incelenmiştir. Bu bağlamda toplam dört adet örnek seçilmiştir. Bu örnekler, 1994 yılında UNESCO tarafından Dünya Miras Listesine giren Karabük Safranbolu Evleri, 2014 yılında Dünya Miras Listesine dâhil edilen Bursa Cumalıkızık Köyü, Eskişehir Odunpazarı ve 2020 yılında UNESCO tarafından Dünya Mirası Geçici Listesine alınan Ankara Beypazarı örnekleridir.

Safranbolu, Karabük

Tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış Safranbolu kentinin tarihi M.Ö. 3000’li yıllara dayanmaktadır. 1423 yılında Osmanlı egemenliğine giren kent, Bolu, Kastamonu, Zonguldak ve 1995 yılında Karabük’e bağlanmıştır (Bayar 2021). Toplam 350 hektarlık bir alan içerisinde 18, 19 ve 20. yüzyılın başlarında inşa edilmiş 800’ü koruma statüsünde olan yaklaşık 2000 konut bulunmaktadır (Şekli 20).

Şekil 20. Karabük Safranbolu Evleri gezi haritası (Kaynak Bayar 2021)

Safranbolu’da 1960’lı yıllarda kent merkezinde bulunan tarihi evler satılarak yakınlarına betonarme yapılar yapılmış ve bazılarının mimari özellikleri bozularak modern yaşam tarzına adapte edilmiştir. 1975 yılında Belediye Meclis Kararı ile koruma önlemi alınmış ve 1978 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi tarafından Koruma Amaçlı İmar Planı (KAİP) çalışmaları başlatılmıştır. 1985 yılında ise Taşınmaz Kültür Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından şehrin Çarşı ve Bağlar olarak adlandırılan iki bölgesi kentsel sit alanı ilan edilerek bu alanlar içerisinde bulunan sivil mimari yapıları ve anıt eserleri koruma altına almıştır. 1990 yılında Ankara Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu toplam 1008 adet kültür varlığını tescil etmiştir. 1994 yılında bölge UNESCO tarafından Dünya Mirası Listesine dâhil edilmiştir (Dağabakan 2012) (Şekil 21).

Şekil 21. Safranbolu (Kültür Turizm Bakanlığı URL-24)

Alınan koruma tedbir ve uygulamalar ile eski Safranbolu olarak adlandırılan tarihi doku korunsa da o bölgede yaşayan halk yeni yerleşim alanlarına doğru kaymış ve alana düşük gelirli sınıf yerleşmiştir. Bu nedenle yeniden koruma sorunu ortaya çıkmıştır. Alanda bulunan evlerin turizme açılması ve gelir elde edilmesi ile yapı sahipleri tekrar bölgeye çekilmiştir (Dağabakan, 2012).

Bölgenin turizme açılmasıyla misafirler yerel yaşam tarzını deneyimlemek istediklerinde ev pansiyonlarını tercih etmişler ve bir proje kapsamında işletme sahipleri tarihi evleri butik otele de dönüştürmeye başlamışlardır (Bayar, 2021).

Safranbolu Evlerini ziyaret eden yerli ve yabancı turist sayısında son 5 yılda (COVID - 19 salgını dönemi hariç) istikrarlı bir artış söz konusudur (Tablo 1).

Tablo 1. 2017-2022 Safranbolu Evlerini Ziyaret Eden ve Konaklan Turist Sayıları (Kültür Turizm Bakanlığı URL-25)

KONAKLAMA YAPAN VE GÜNÜBİRLİK GELEN TOPLAM TAHMİNİ TURİST VERİLERİ						
	2017 YILI	2018 YILI	2019 YILI	2020 YILI	2021 YILI	2022 YILI
YERLİ TURİST	217.842	218.584	231.496	110.016	158.209	174.866
YABANCI TURİST	57.917	97.258	87.370	10.012	6.591	13.192
TOPLAM TURİST	275.759	315.842	318.866	120.028	164.800	188.058
GÜNÜBİRLİK GELEN + KONAKLAYAN TURİSTLER TAHMİNİ OLARAK.	800 BİN	1 MİLYON	1 MİLYON	350 BİN	500 BİN	600 BİN

Cumalıkızık, Bursa

Bursa’da Osmanlı Dönemi’nden kalan ve Osmanlı kırsal yaşamını sunan, yapı stoku açısından günümüze ulaşmış en orijinal ve iyi korunmuş köy Cumalıkızık köyüdür.

Cumalıkızık Köyü 1980 yılında koruma altına alınmış, 1981 yılında doğal ve kentsel sit alanı olarak tescillenmiş, 1983 yılında UNESCO Dünya Mirası Adayı Listesine girmiş ve 1993 yılında ise kırsal bölge için KAİP hazırlanmıştır. 2014 yılında ise Cumalıkızık Köyü UNESCO tarafından Dünya Mirası Listesine dâhil edilerek kültürel miras alanı olarak tescil edilmiştir. Cumalıkızık’ta 180’i hala kullanılmakta, bir kısmı koruma altında olan ve yenileme çalışmalarının devam ettiği toplam 270 ev bulunmaktadır (Bayar 2021) (Şekil 22).

Şekil 22. Cumalıkızık Evleri (Anonim URL-26)

Cumalıkızık 300 yıldan fazla süredir ayakta olan Osmanlı sivil mimari örneklerini barındırmaktadır. Mevcut yapılar taş ve ahşap kullanılarak inşa edilmiş ve orijinalliği korunarak restore edilmişlerdir. Dönemin koşullarına uygun olarak inşa edilen evler genellikle iki üç katlı olup birden fazla ailenin birlikte yaşamasına uygun şekilde planlanmıştır. Bu evlerin daha alçak olarak tasarlanmış olan alt katları kışlık ve ikinci katları ise yazlık kısmıdır. Evlerin üst katları daha çok cumbalı ve sokağa bakan pencerelerinde aile mahremiyeti adına yapılan kafes örgüleri bulunmaktadır. Köyde çoğunluğu bağışlar ile toplanan 18 ve 20. yüzyıllara ait eşyaların sergilendiği bir etnografya müzesi ve 300 yaşında olduğu tahmin edilen Cumalıkızık Camisi bulunmaktadır (Şekil 23).

Şekil 23. Cumalıkızık (Anonim URL-26)

Cumalıkızık, genç nüfusun azalması ve geleneksel dokunun yıpranması ile sürdürülebilirlik sorunu yaşamaktadır. Köyün turizme açılması ve uygulanan projelerle köyün korunması ve yaşatılması amaçlanmaktadır. Bu projelerden birisi olan ve 2006 yılında Bursa İl Özel İdaresi, Yıldırım Belediyesi ve Mimarlar Odası işbirliği ile başlatılan “Üçüncü Bin Yılda Yaşayan Osmanlı Köyü Cumalıkızık” projesi ile bölgesel yönetim planı, kentsel tasarım projesi ve kısa, orta ve uzun vadeli eylem planları hazırlanmıştır. Ayrıca tüm yapıların röleve, restitüsyon ve restorasyon projeleri tamamlanmıştır (Dağabakan 2012). Ayrıca yerel halka pansiyonculuk ve sosyal davranış eğitimleri verilerek bölgenin turizme kazandırılması ve korunması sağlanmıştır. Cumalıkızık için geliştirilen bu proje ile bölgenin ekonomik ve sosyo-kültürel sürdürülebilirliğine olumlu katkıları sağlanmıştır (Dağabakan 2012).

Odunpazarı, Eskişehir

Odunpazarı Eskişehir’in ilk yerleşim yerlerinden biri olarak Osmanlı Döneminden kalma geleneksel Türk Mimarisinin örneklerini içerisinde barındıran, kıvrımlı yollar, çıkmaz sokaklar, ahşap süslemeli, bitişik nizamlı ve cumbalı evlerden oluşmaktadır. Bu alan 1986 yılında sınırları belirlenerek tarihi açıdan koruma statüsü elde etmiştir. 2011 yılında yapılar üzerinde restorasyon ve alanda yayalaştırma çalışmaları başlatılmıştır (Bayar 2021). Restorasyon çalışmaları Odunpazarı Belediyesi tarafından; mimari ve tarihi özelliklerini korumak amacı ile “Odunpazarı Evleri’ni Yaşatma Projesi” kapsamında 30 sokak, 300 ev, 3

camii, 1 külliye, 15 çeşme ve 1 hanın korunması ve restorasyonları tamamlanmıştır (Odunpazarı Belediyesi URL-27) (Şekil 24).

Şekil 24. Eskişehir Odunpazarı Evleri (Odunpazarı Belediyesi URL-27)

Alanın turizme kazandırılması bölgenin korunması ve ekonomik kalkınmasında olumlu sonuçlar doğurmuştur. Odunpazarı Belediyesi; “Odunpazarı Evleri’ni Yaşatma Projesi” kapsamında alanda pek çok konaklama (pansiyon), yeme-içme ve sanatsal sergi mekânı oluşturmuş ve bölgeyi yayalaştırmıştır (Odunpazarı Belediyesi URL-27). Geleneksel el sanatlarının yaşatılması için bakır işlemeciliği, kalaycılık, antika ve ahşap oymacılığı atölyeleri ve dünya üzerinde sadece Odunpazarı’nda bulunan Lüle Taşı Müzesi oluşturulmuştur.

Beypazarı, Ankara

Tarihi İpekyolu üzerinde yer alan Beypazarı, Hitit, Frig, Roma, Selçuklu ve Osmanlı gibi büyük uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. Kent Germiyanogluları Beyliği döneminde, beyliğin veziri Zinar Hezar tarafından Rumların elinden alınmış ve büyük bir pazaryeri kurulmuştur. Osmanlı Devletinde 1863 yılında Ankara Sancağına bağlı bir kaza olmuştur (T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı URL-29).

Beypazarı 3000’den fazla tarihi konak ve 600 yıllık çarşısı ile önemli bir kültür turizmi destinasyonudur. Tarihi konaklar 19. Yüzyılda inşa edilmiştir ve bu konaklardan 84 tanesi Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından tescillenmiştir. Bu konaklar; taş temel üzerine oturmuş

iki ya da üç katlı ahşap yapılarıdır. Dış cepheleri genel olarak sıva ile kaplıdır (T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı URL-29) (Şekil 25).

Şekil 25. Beypazarı Evlerinden bir örnek (Kültür ve Turizm Bakanlığı URL-29)

Beypazarı evlerinde ilk restorasyon ve koruma çalışmaları bozulan tarihi dokunun korunması amacıyla 1995’te başlamıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından “Sokak Sağıklaştırma Projesi” kapsamında 13 adet konak ile başlamıştır. 1999 yılında başlatılan restorasyon çalışması ile turizmin canlandırılması hedeflenmiştir (Şekil 26). 2020 yılında Beypazarı Evleri, UNESCO tarafından Dünya Mirası Geçici Listesine alınmıştır (Bayar 2021).

Şekil 26. Beyazıt Evleri hava görüntüleri (Kültür ve Turizm Bakanlığı URL-29)

Restore edilen konakların bir kısmı müze, restoran, yöresel yemek lokantası, otel ya da pansiyon olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Bölgede festivaller, şenlikler, sergiler, konserler gibi birçok etkinlik yapılması planlanmıştır. Ayrıca gümüş, sim-sırma işlemeciliği, telkâri, kilim ve bez dokumacılığı, semercilik, saraçlık, bakırcılık gibi yerel el sanatlarının canlandırılması için bölgede kurslar açılmıştır (Dağabakan 2012).

Tarihi Kentsel Alanlarda Yeniden Canlandırma Projelerine Dünyadan Örnekler

Tarihi kent merkezlerinin canlandırılması ve turizme kazandırılma çalışmaları Türkiye’de olduğu gibi diğer ülkelerde de yapılmaktadır. Pek çok uygulama geleneksel konutları koruma altına alarak alanların tarihini, yaşam kültürünü, sosyo-kültürel yapısını ve yapıların inşası için kullanılan mimari teknikleri ziyaretçilere sunmaktadır. Koruma altına alınan yapılara farklı işlevler verilerek bölgesel cazibelerin artırılması ve turizme katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Bu bölümde dört adet örnek seçilmiştir. Bunlar; sırasıyla 1980, 1994, 1999 ve 2006 yıllarında UNESCO tarafından Dünya Mirası Listesine alınan Malta’nın Valetta, Litvanya’nın Vilnius, Avusturya’nın Graz ve Almanya’nın Regensburg kentleridir.

Valetta, Malta

Malta’nın başkenti Valetta 16. yüzyılda Sen Jan Şövalyelerince kurulmuştur. Avrupa’nın ilk ızgara planlı dokusuna sahip kentidir. 1980 yılında UNESCO tarafından Dünya Mirası Listesine alınmıştır. Çoğunlukla taş ve kireç taşı ile inşa edilmiştir (Fabry 2010). Kentin

yaşlı ve düşük gelirli nüfusu ile yoğun araç trafiğinin oluşturduğu kirliliğin kültürel varlıklara ve doğal çevreye zarar vermesi sorunlarına çözüm için (Fabry 2010) (Şekil 27). kent merkezini canlandırmak amacıyla Yerel Eylem Planı hayata geçirilmiştir.

Şekil 27. Valetta Hava görünüşü (Anonim URL-33)

Yerel Eylem Planının amacı bütüncül ve sürdürülebilir bir kent koruma yaklaşımı oluşturmaktır. Yani kentte var olan bütün kesimlerin tüm ihtiyaçları ve beklentilerini karşılayacak bir yönetim planıdır. Uygulanacak olan kentsel koruma projeleri ise bölgenin somut ve somut olmayan değerlerini, sosyal, ekonomik ve yapısal olarak yeniden canlandırılması kapsamında yapılacaktır (Fabry 2010). Özellikle çöküntü bölgesi olan Marsamxett ve ikinci liman bölgesi için hazırlanan Kısmi Eylem Planı ile somut ve somut olmayan kültür mirasının korunması, turizme dayalı bir ekonomik kalkınma sağlaması ve toplu taşıma sistemlerinin yaygınlaştırılması amaçlanmıştır.

Bu projeler dışında Valetta somut olmayan kültür mirasının korunması için de festival türü etkinlikler düzenlenmeye başlamıştır.

Vilnius, Litvanya

Vilnius, Litvanya'nın en büyük şehri ve başkentidir. Kent 14. yüzyılda kurulmuştur ve Gotik, Barok, Rönesans, Klasik ve Neoklasik mimari özellikleri bir arada barındıran 1500 civarında tarihi eseri içerisinde barındıran kompakt bir kent yapısına sahiptir (Şekil 28). Kentin bu kompakt yapısını tehdit eden sorunların başında 1994 yılından önce yapılan yetersiz ve

uygun olmayan restorasyon çalışmaları, işsizlik ve nüfus azalması gelmektedir (Dağabakan 2012).

şekil 28. Vilnius hava görünüşü (Anonim URL-34)

Tarihi kent merkezinin canlandırılması için strateji geliştirilerek turizm ana ekonomik faaliyet olarak kurgulanmıştır. Trafik, otopark, yaya yolları ve tarihi dar sokaklar gibi fiziksel sorunlara da çözümler önerilerek 1988 yılında kentin yenileme süreci başlamıştır. 1992 yılında yenileme projesi tamamlanmış ve Vilnius Nazım Planı hazırlanmıştır. Tarihi kent merkezinin mevcut durumu, sorunları, kültür mirasının korunması ve yönetimi konularında analizler ve anketler yapılmıştır (Dağabakan 2012). Ayrıca Danimarka hkmetinin desteği ile çevredeki Mimari Değerlerin Uluslararası Araştırılması (InterSAVE) metodu ile tüm binaların araştırılması ve yapı stoku çalışmaları yapılmıştır (şekil 29). Bu alışmalar kentin 1994 yılında UNESCO tarafından Dünya Mirası Listesine alınmasını ve kültürel mirasların korunmasını sağlamıştır. 1998 yılında, oluşturulan eylem planlarının uygulanması için “OTRA” olarak adlandırılan “Tarihi Kent Merkezini Yeniden Canlandırma Ajansı” kurulmuştur.

Şekil 29. Vilnius tarihi kent parçasından bir görüntü (Anonim URL-35)

Özelleştirme çalışmaları ile birçok bina satın alınmış ve otel, ofis ve nitelikli daire olarak, zemin katları ise restoran ve yerel ürün satış mağazaları olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Tarihi doku içerisinde yaşayan kişi sayısındaki azalmayı önlemek için gelir seviyesi yüksek kişileri çekecek prestijli projeler uygulanmıştır. Stratejilerin birbiri ile uyumlu olmasının bir sonucu olarak koruma ve sürdürülebilirlik, ekonomik kalkınmayı da beraberinde getirmiştir. Vilnius kentinde yapılan olumlu koruma ve canlandırma çalışmaları ile kentin uluslararası ölçekte tanınması sağlanmıştır.

Graz, Avusturya

Graz, Avusturya'nın Steiermark Eyaleti'nin en büyük şehri, Viyana'dan sonra ülkenin en büyük ikinci şehridir. Orta Avrupa'nın en iyi korunmuş şehridir. Bu korunmanın en önemli sebebi ise başarısız fetihlerdir. 1481 yılında Macarlar tarafından, 1529 ve 1532 yılında Osmanlılar tarafından şehir kuşatılmış ama fethedilememiştir. En eskisi 1584 yılına dayanan 6 adet üniversite bulunan Graz'da toplamda 50.000 den fazla üniversite öğrencisi bulunmaktadır. Kentin toplam nüfusu 2020 yılı itibari ile 295.000 civarındadır (Şekil 30) (Anonim URL- 32).

Şekil 30. Graz kenti hava resimleri (Anonim URL-32)

Graz kenti için 1974 yılında kanunla, kentte yapılaşmanın tehdidi altındaki eski kent silüetini korumak ve yapılacak yeni yapılar için uygun alanlar oluşturmak için bir komisyon kurulmuş ve planlama çalışmaları yapmıştır (Dağabakan 2012). Bu planlama kapsamında tarihi kent merkezinin korunması ve soyo-ekonomik kalkınma arasında bir denge kurulması, tarihi kent merkezinde yaya ve bisiklet yolları ile ulaşımın kolaylaştırılması, yeni alış-veriş merkezleri ile yerel satıcılar arasında bir denge kurulması, geleneksel el sanatlarının kaybolmasının önüne geçilmesi, kamusal alanlar ve yeşil alanların gelişimi, kent merkezinde oluşacak yeme – içme ve eğlence mekânlarının yerel halk üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması ve kentin korunmasına yönelik yeni tekniklerin geliştirilmesi ve uygulanması sağlanmıştır.

Bu uygulama çalışmaları ile kentte 12. yüzyıldan kalma tarihi yapılar ile modern mimarinin yüksek katlı yapıları bir arada olduğu bir şehir oluşması sağlanmıştır. Hatta şehir merkezinde bulunan büyük mağaza için antik manastırın altında 500 araçlık 5 katlı bir otopark inşa edilmiştir (Dağabakan 2012). Şehir için gerekli alt yapı sistemleri yenilenmiş ve şehir modern bir kentin ihtiyacı olan her imkânı sağlamıştır. Komisyon tarafından yapılmış başarılı çalışmalar ile tarihi dokuya daha kolay ulaşılması ve algılanabilir olması sağlanmıştır. Oluşturulmuş modern mimari çözümler ile tarihi kent estetiği de korunarak günümüze

ulaştırılmıştır. UNESCO tarafından 1999 yılında Dünya Mirası Listesine alınan kent 2003 yılında Avrupa Kültür Başkenti ilan edilmiştir (Dağabakan 2012).

Regensburg, Almanya

M.S. 179 yılında Regen ve Tuna nehirlerinin birleştiği noktada Roma Askeri Üssü olarak kurulan Regensburg, Almanya'nın Bavyera Eyaleti'nde bulunmaktadır. Ortaçağdan beri önemli bir ticari kent olan kent yaklaşık 8074 hektarlık bir alan üzerinde ve 152.270 kişilik bir nüfusa sahiptir (Anonim URL-29; Şekil 31).

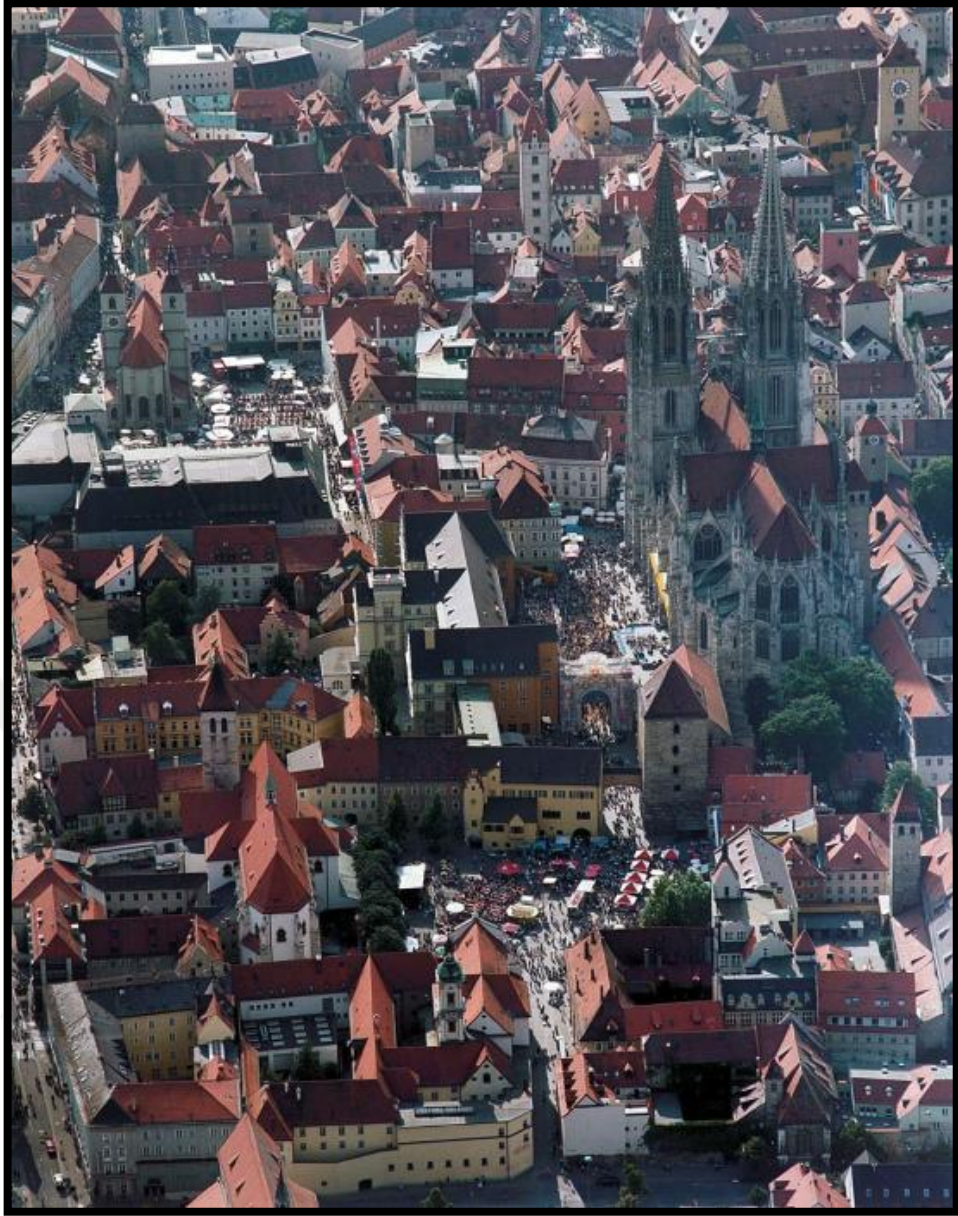

Şekil 31. Regensburg şehri hava fotoğrafı (Anonim URL-30)

Kentte koruma faaliyetleri 1984 yılında başlamış ve Gotik tarzda inşa edilmiş kilise ve Ortaçağ dönemine ait evleri de içeren 1000 adet yapı tescillenmiştir (Dağabakan 2012). Tarihi şehir merkezi karşı kıyısında bulunan Stadthof ile birlikte 13 Temmuz 2006'dan beri UNESCO Dünya Mirasları listesine alınmıştır (Anonim URL-30).

Tarihi kimliği çok iyi korunmuş bir Ortaçağ kenti olan Regensburg bölgenin ticaret ve ekonomi merkezi olmasından dolayı sürekli bir değişim ve gelişim içindedir. Bu nedenle, tarihi kent merkezinin kimliğini ve estetik değerini zedelemeyen yeni ihtiyaçlarını karşılayacak bir gelişim için gerekli tedbir ve koruma ilkelerinin belirlenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır (Dağabakan 2012). Kentin uzun dönemli stratejileri kapsamında tarihi kent merkezinin, 1984

yılından beri devam eden koruma çalışmalarının sürekli nüfus artışı ve değişen toplumsal, ekonomik ve çevresel dinamiklere rağmen sürdürülebilir bir şekilde devam ettirilmesi, yerelde kamu, özel sektör ve sivil toplumdan oluşan halk ve ziyaretçiler için çeşitli işlevleri içerisinde barındıran, dinamik ve cazip bir kent merkezi oluşturulması ve tarihi kent dokusunun korunarak yeni işlevsel gereksinimlere adapte olabilmesi, çeşitli sosyo-ekonomik grupların barınma ihtiyaçlarının karşılanması, Bu ve benzer hedefler kapsamında başlayan çalışmalar ile kentte bulunan birçok tarihi anıtsal yapılar ve binalar restore edilmiştir. Tarihi kent merkezi içerisinde bulunan cadde ve meydanlar yeniden yapılandırılmış, yaya ve bisiklet yolları oluşturulmuştur. Eskiden otopark olarak kullanılan alanlar ise yayalaştırmayla birlikte yerel halkın ve ziyaretçilerin dinlenme alanları olarak tasarlanmıştır (Şekli 32). Tarihi dokuya uygun modern alış-veriş merkezleri ve yeni mimari çözümler üretilerek kentin geçmişten gelen ticaret şehri olma özelliği korunmaya çalışılmıştır. Toplumun farklı kesimlerini temsil eden insanların kentin korunması ve ekonomik kalkınmasında etkin rol oynaması sağlanmıştır (Dağabakan 2012).

Şekil 32. Tarihi kent merkezinde yenilenmiş cadde ve sokaklar (Anonim URL-31)

İncelenen Projelerin Ortak Özellikleri

İncelenen kentler ve uygulanan projelerden elde edilen ortak sonuçlar Tablo 2’de fiziksel, sosyal ve ekonomik olarak üç ayrı kategoride özetlenmiştir.

Tablo 2. İncelenen Projelerin Ortak Sonuçları.

	Safranbolu (Karabük)	Cumalıkızık (Bursa)	Odunpazarı (Eskişehir)	Beypazarı (Ankara)	Regensburg (Almanya)	Graz (Avusturya)	Valetta (Malta)	Vilnius (Litvanya)
Yapılara yüklenen fonksiyon türleri.	Butik Otel Pansiyon Hediyelik Eşya Dükkânı	Etnografya Müzesi Otel ve Pansiyon	Lüle Taşı Müzesi Pansiyonculuk Geleneksel El Sanatları Atölyesi Hediyelik Eşya Dükkânları	Müze Yöresel Yemekler Lokantası Otel ve Pansiyon Çeşitli El Sanatları Kursları	Var olan ticari işlevleri günümüze uygun hala getirilmiştir.	Alış veriş alanları Eğlence Mekânları Çeşitli tarihi yapıların altına otopark	Zanaatçılar için üretim atölyesi Rekreasyon alanları ve Limanda seyir alanı	Otel Ofis Nitelikli daireler Restoran ve Yerel Satış Dükkânları
FİZİKSEL Niteliksiz yapıların temizlenerek tarihi doku ve yapıların ortaya çıkarılması.	Mevcutta bulunan yapılar restore edilerek bölgenin korunmasına olanak sağlanmıştır.	Mevcutta bulunan yapılar restore edilerek bölgenin korunmasına olanak sağlanmıştır.	Bölge, daha önce zarar görmüş niteliksiz yapılardan arındırılmıştır.	Bölgede bulunan tarihi yapılar restore edilmiştir.	Tarihi yapıların arasında kalan niteliksiz yapılar temizlenmiş ve tarihi yapılar arasında meydanlar oluşturulmuştur.	X	Kentte bulunan kilisenin çevresinin temizlenmesi ve restore edilmesi.	Niteliği bozulan yapıların tekrardan restore edilmesi.
Proje alanının büyüklüğü.	1008 adet çeşitli Kültür Varlığı Yapısı	180'i kullanılmakta olan toplam 450 Tarihi Osmanlı Evi	30 Sokak, 300 Ev 3 Camii 1 Külliye 15 Çeşme ve 1 Han	84 adet konak yapısı	1000 adet tescilli yapı	Net bir sayı bulunmamaktadır. (Tarihi kent Merkezi)	Net bir sayı bulunmamaktadır (Eski Mezbahane ve çevresi, Mevcut Kilise ve Çevresi, Batı Sokağı ve Liman Bölgesi)	1500 civarında tarihi yapı ve eser

Tablo 2. (devamı)

	Safranbolu (Karabük)	Cumalıkızık (Bursa)	Odunpazarı (Eskişehir)	Beypazarı (Ankara)	Regensburg (Almanya)	Graz (Avusturya)	Valetta (Malta)	Vilnius (Litvanya)
Soylulaştırmanın varlığı.	Bölgede bulunan tarihi yapılar restore edilmiştir.	Bölgede bulunan tarihi yapılar restore edilmiştir.	Bölgede bulunan tarihi yapılar restore edilerek bölge yayalaştırılmıştır.	Bölgede bulunan tarihi yapılar restore edilmiştir.	Bölgede bulunan ticari işlevli yapılar günümüze uygun hale getirilmiş ve modern ticaret yapılar inşa edilmiştir.	Bölgede bulunan yapılar restore edilmiştir ve tarihi kent merkezi içerisinde yaya ve bisiklet yolları oluşturulmuştur.	Kilise ve çevresinin restore edilmesi, Liman bölgesinde seyir terasının oluşturulması.	Tarihi yapıların restore edilmesi, kent içi trafik, otopark ve yaya yollarının çözümü yapılmıştır.
Yerel yönetimler ve STK çalışmaları.	Safranbolu Kaymakamlığı ve turizm işletme sahipleri bölge için ortak proje çalışması başlatmıştır.	Bursa İl Özel İdaresi, Yıldırım Belediyesi ve Mimarlar Odası işbirliği ile ortak proje başlatıldı.	Odunpazarı Belediyesi tarafından; mimari ve tarihi özelliklerini korumak amacı ile bir proje başlatıldı.	Kültür ve Turizm Bakanlığı bölgenin gelişimi için bir proje başlatmıştır.	Kamu Özel Sektör ve Siviller Bölgenin gelişimi için bir araya gelmiş ve bir proje başlatılmıştır.	Kentin korunması için bir komisyon kurulmuştur. Komisyon kent için Master Plan ve Alan Yönetim Planı hazırlamıştır.	UNESCO tarafından tarihi kent merkezinin korunması ve canlandırılması için yerel yönetimlere Master Plan hazırlatılmıştır. Üniversite öğrencileri ile birlikte bölgede anket çalışması yapılmıştır.	Anıtlar Restorasyon Kurumu, Avrupa Konseyi, Dünya Bankası ve UNESCO bölgenin kalkınması için çalışmalar yapılmıştır. Kent merkezinin mevcut durumu, sorunları, kültür mirasının korunması ve yönetimi konularında analizler ve yerel halk ile fikir anketleri yapılmıştır.

Tablo 2. (devamı)

Bir gezi rotasının oluşturulması.	X	Bölge içerisinde bir müzeden başlayarak tüm köyü gezebilmek adına gezi rotası oluşturulmuştur.	Bölge içerisinde bir gezi rotası oluşturulmuştur.	X	X	Tarihi kent merkezi içerisinde oluşturulan bisiklet ve yaya yolları ile bölge içerisinde bir gezi rotası oluşturulmuştur.	X	X
Yerel kültürel etkinliklerin olması.	X	X	Yılın belirli zamanları konser ve etkinlikler ile bölge canlı tutulmaya çalışılmıştır.	Bölgedeki kadınlar yerel halkın ürettikleri ürünleri sergilemek için sergi ve çeşitli etkinlikler düzenlemektedir.	X	X	Belirli zamanlarda yapılan etkinlikler il bölgeye gelecek turist sayısının artırılması.	X
Bölge içerisinde STK kuruluşları ve kooperatiflerin varlığı.	X	X	X	Kadın girişimciler için bir kooperatif kurulmuş ve kadınlar yerel ürünler üretmektedir.	X	Bölge içerisinde yapılacak projeler için alanında uzman çeşitli meslek gruplarından bir komisyon oluşturulmuştur.	X	X
Rehber faaliyetlerin oluşu.	X	X	Bölge içerisinde yapıların tanıtılması için rehberlik faaliyetleri vermeye başlanmıştır.	X	X	X	X	X

Tablo 2. (devamı)

	Safranbolu (Karabük)	Cumalıkızık (Bursa)	Odunpazarı (Eskişehir)	Beypazarı (Ankara)	Regensburg (Almanya)	Graz (Avusturya)	Valetta (Malta)	Vilnius (Litvanya)
Ticari işletme türleri.	Butik Otel Pansiyonculuk Hediyelik Eşya Dükkan	Etnografya Müzesi Otel ve Pansiyon	Pansiyonculuk ve Konaklama Hediyelik Eşya Dükkanları	Yöresel Yemekler Lokantası Otel ve Pansiyonculuk Kadınlar tarafından üretilen yerel ürünler	Kentin geçmişten gelen ve hala daha var olan birçok ticari faaliyetler bulunmaktadır.	X	Turistlere hitap edecek ve onların ihtiyaçlarına cevap verecek çeşitli ticari mekânlar.	Restore edilen yapıların zemin katlarında ticari işlevlere yer verilmiştir.
Yerel ürünlerin ve hediyelik eşyaların üretim ve satışının yapıldığı alanlar.	Yerel halk tarafından yapılan konservelerin satışının yapıldığı alanlar.	Yerel halk tarafından yapılan konservelerin satışının yapıldığı alanlar.	Lüle taşından yapılmış hediyelik eşyaların satıldığı dükkanlar bulunmaktadır.	Kadınlar tarafından üretilen yerel ürünlerin satışı ve sergilenmesi için gerekli alanlar bulunmaktadır.	X	X	X	Yerel ürünlerin satışı için tarihi yapıların zemin katlarında satış mekânlarına yer verilmiştir.
Alışveriş imkânı sağlanacak mekânlara yer verilmesi.	X	Kısmi hediyelik eşyaların satıldığı dükkanlar bulunmaktadır.	Hediyelik eşyaların satıldığı dükkanlar bulunmaktadır	Kadınlar tarafından üretilen yerel ürünlerin satışı yapılmaktadır.	Kentin geçmişten gelen ve hala daha var olan birçok ticari faaliyetler bulunmaktadır.	X	Turistlere hitap edecek ve onların ihtiyaçlarına cevap verecek çeşitli ticari mekânlar.	Çeşitli yapıların zemin katlarında yerel satışlar için dükkanlar oluşturulmuştur.

Bölgeyle İlgili Yapılan Kullanıcı Anketinden Elde Edilen Sonuçlar

Kültürel miras turizmi, kültürel mirasın tanıtılması, turizme kazandırılması ve korunması açısından önemli bir rol oynamaktadır. Bu tez çalışmasında, Erzurum'daki kültürel miras turizminin potansiyelini değerlendirmek amacıyla bir anket çalışması yapılmıştır. Hazırlanan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Anketin ilk bölümünde katılımcıların yaş, medeni durum, ikametgâh durumu, eğitim durumu, meslek, gelir düzeyi ve turistik deneyimlerini belirlemeye yarayan toplam 9 soru yer almaktadır (Ek 1). Anketin ikinci bölümünde ise Erzurum'un kültürel miras turizmi potansiyelini değerlendirmek ve Üç Kümbetler bölgesinin bu bağlamdaki rolünün incelenmesine yönelik sorular yer almaktadır. Katılımcıların verdikleri cevaplar üzerinden Erzurum'un kültürel miras turizmi açısından önemi ve bu potansiyelin gerçekleşmesi için gerekli çalışma alanında atılması gereken adımların detaylandırması amaçlanmıştır. Bu bağlamda biri ucu açık olmak üzere toplam 23 adet soru ankette yer almıştır (Ek 1).

Katılımcılara Google Form üzerinden ulaştırılan anket çalışmasında katılımcı sayısının en fazla olması için seçilen değerler anket verilerine göre yeniden değerlendirilip yeniden hesaplanması gerekmektedir. Ankete toplam 121 katılımcı katılmıştır. Katılımcı sayılarından yola çıkarak anketin güvenilirlik oranı aşağıdaki formülden yararlanılarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak yapılan kullanıcı anketinin %93'lük güvenilirliğe sahip olduğu ve ilk hesaplamalardan sadece %2'lik bir sapma olduğu anlaşılmıştır. Anket sonuçları, frekans ve yüzdelik oranlar kullanılarak analiz edilmiş, katılımcıların cevapları uygun grafikler haline getirilmiş ve sonuçlar yorumlanmıştır.

$$\varepsilon = \frac{z^2 \sqrt{p'(1 - P')}}{\sqrt{n}}$$

Formülde;

n: Anket katılımcı sayısı,

z: Güven oranı (1,96),

p': Bölgesel katılım yüzdesi(%20 - %80),

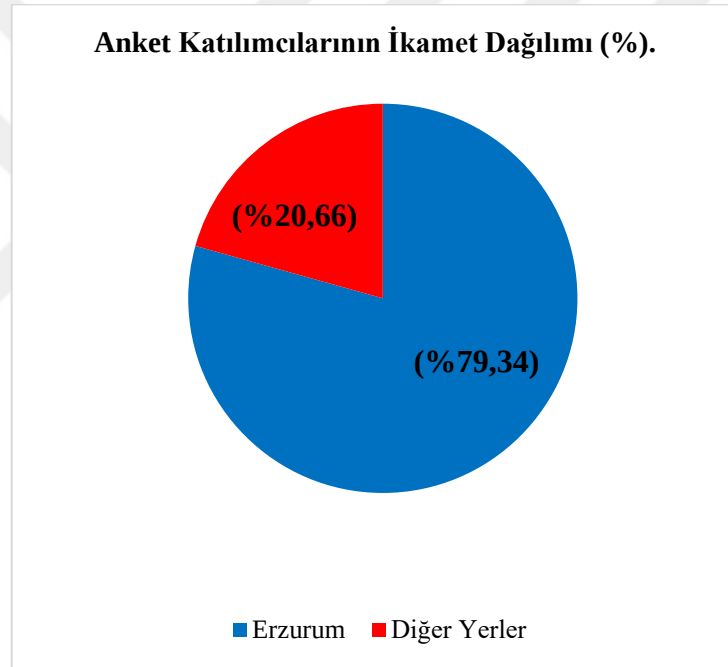
ε : Hata marjı

$$\varepsilon = \frac{1,96^2 \sqrt{0,8 \times 0,2}}{\sqrt{121}}$$

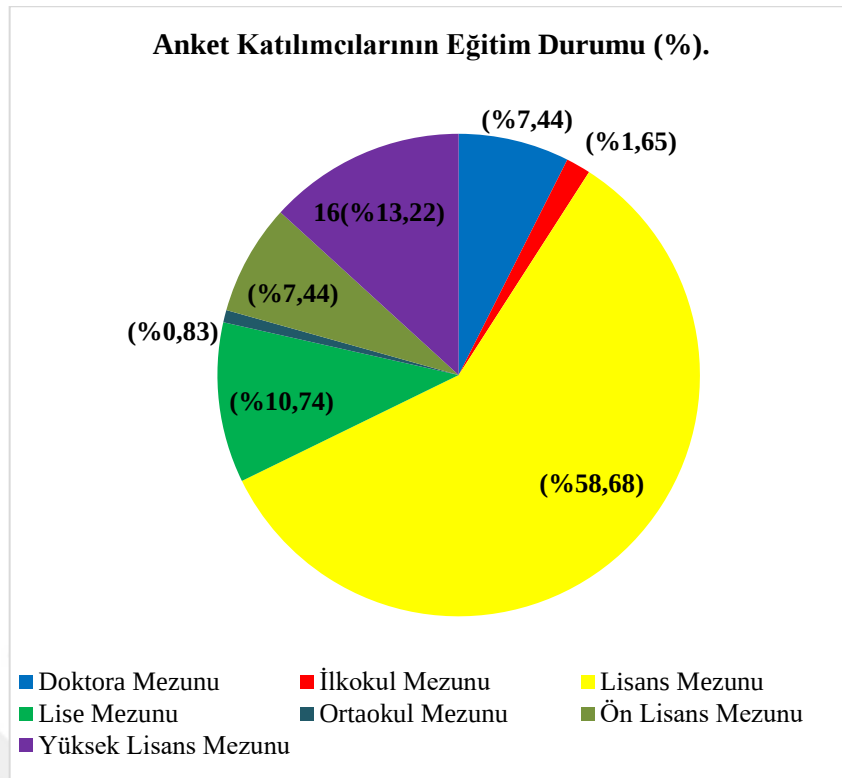
$\varepsilon = 0,07$ çıkar ve anketin hata payı %7'dir.

Anket çalışmasının birinci bölümünün (Demografik yapı) değerlendirilmesi

Anket katılımcılarının %51,24'ü kadın %48,76'sı ise erkek olarak belirlenmiştir. Bu denge, cinsiyet açısından ankete katılan bireylerin cinsiyet çeşitliliğini yansıtmaktadır. Katılımcıların yaşı değerlendirildiğinde en yüksek katılım oranı %33,06 ile 26-35 yaş grubudur. Katılımcıların medeni durumları ise %52,07'si bekâr, %42,98'i evli ve %4,96'sı medeni durumunu belirtmemiştir. Katılımcıların %79,34'ü Erzurum'da ikamet etmekte, %20,66'sı ise başka bir şehirde yaşamaktadır (**Şekil 33**). Bu oran, anket sonuçlarının büyük ölçüde yerel görüşü yansıttığını göstermektedir. Katılımcıların eğitim durumu, %58,68 ile lisans mezunudur. Katılımcıların büyük çoğunluğun yükseköğrenim görmüş kişilerden oluşmaktadır ve kültürel miras konularında daha bilinçli oldukları beklenmektedir (**Şekil 34**).

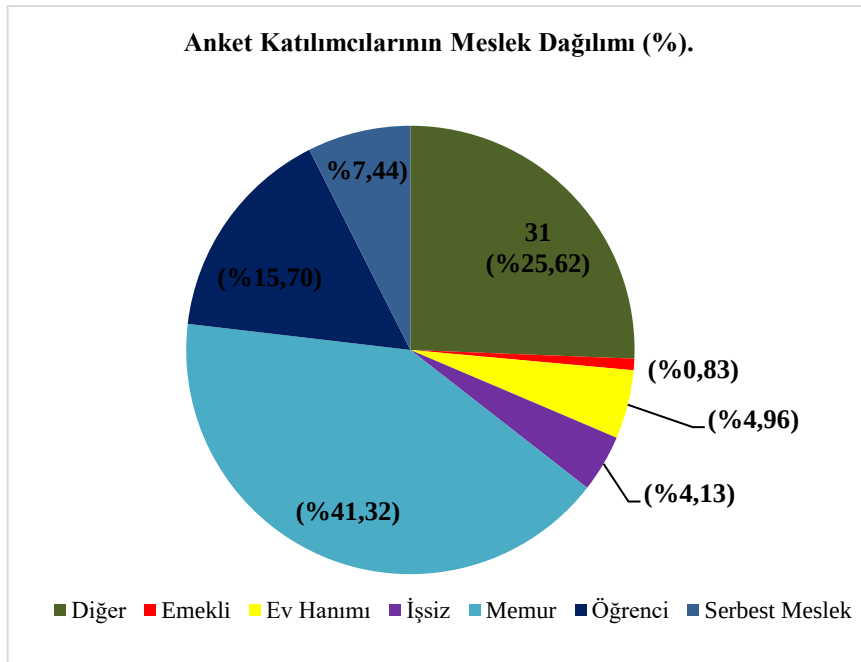

Şekil 33. Anket katılımcılarının ikamet durumu

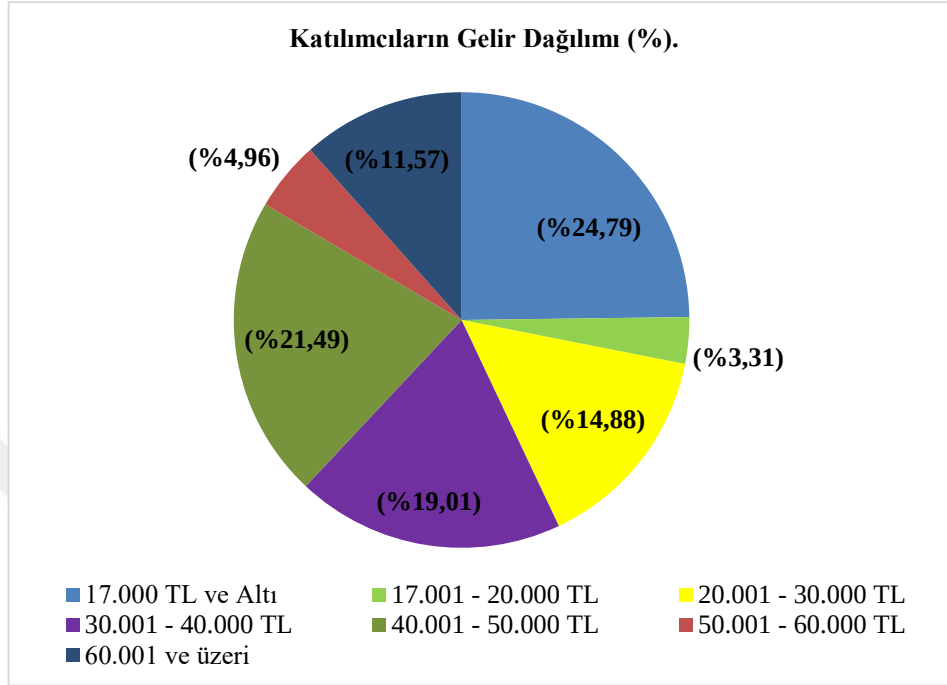
Şekil 34. Anket katılımcılarının eğitim durumu

Anket katılımcılarının büyük bir kısmını (%41,32) memurlar oluşturmaktadır. Bu durum kamu sektöründe çalışan bireylerin anketi belirgin bir şekilde etkilediğini ifade etmektedir. Geriye kalan katılımcıların %15,70'i öğrenci, %7,44'ü serbest meslek mensubudur. Katılımcıların %25,62'si ise ankette belirtilen meslek grupları dışında bir mesleğe sahip olduklarını belirtmiştir (Şekil 35).

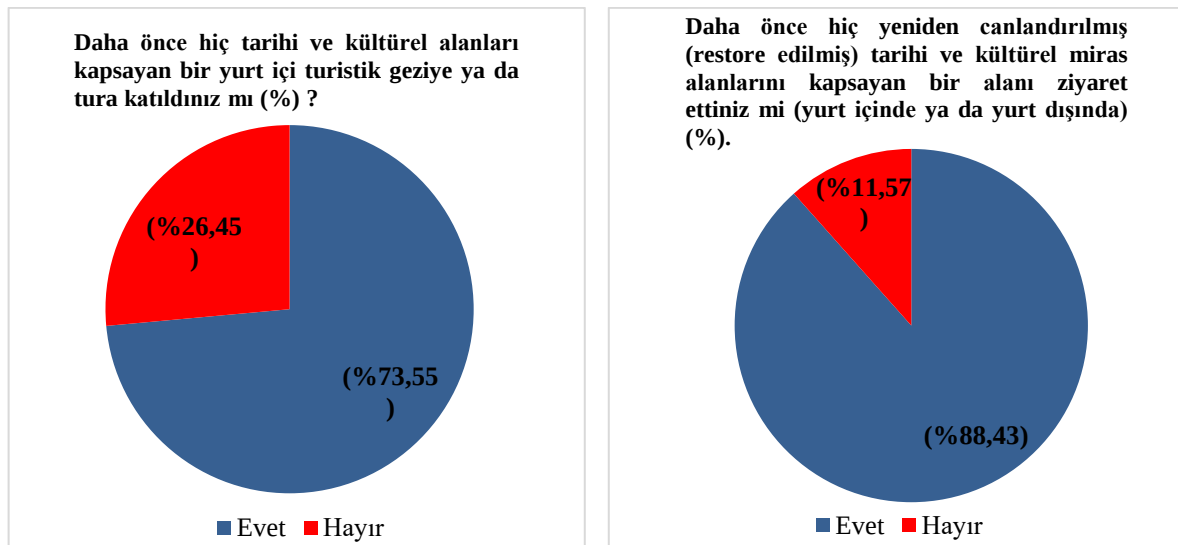
Şekil 35. Anket katılımcılarının mesleki durumu

Gelir düzeyleri arasında en yüksek orana sahip grup %27,79 ile 17.000 TL ve altında olan gruptur. Diğer gelir gruplarının oranları, genellikle orta ve üst gelir aralıklarında yoğunlaşmaktadır. Özellikle 30.001-40.000 TL (%19,01) ve 40.001-50.000 TL (%21,49) gelir aralıkları geniş bir temsil oranına sahiptir (Şekil 36).

Şekil 36. Katılımcıların gelir durumu

Katılımcıların büyük bir kısmı (%73,55) daha önce tarihi ve kültürel alanları kapsayan bir turistik geziye katılmıştır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%88,43) yeniden canlandırılmış tarihi ve kültürel miras alanlarını ziyaret etmiştir. Bu, genel olarak katılımcıların tarihi ve kültürel yerlere yönelik yüksek bir bilgi sahibi olduğu ve bu tür gezilere edindikleri tecrübelerin anket çalışmasına olumlu katkıları olacağını göstermektedir (Şekil 37).

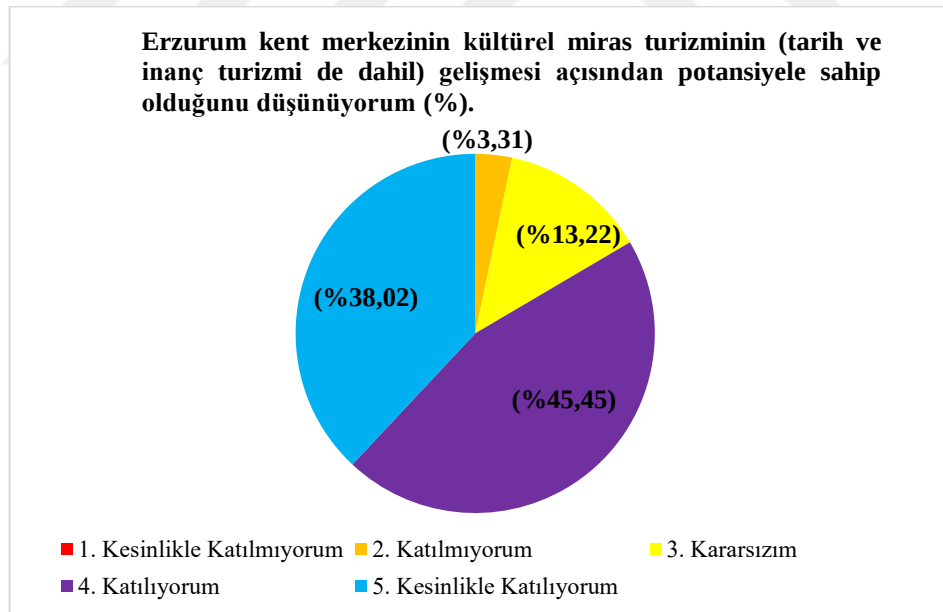
Şekil 37. Anket katılımcıların tarihi ve kültürel alanları ziyaret etme oranları

Demografik yapının genel değerlendirilmesi yapılacak olursa, ankete genellikle genç ve orta yaşlı grubu katılmıştır. Katılımcıların eğitim seviyesi yüksek, mesleki olarak ise kamu personeli (memur) çoğunluktadır. Anket katılımcılarının gelir seviyesi çoğunlukla yüksek olup büyük kısmı tarihi ve kültürel alanlara ilgi göstermekte ve yeniden canlandırılmış tarihi alanları ziyaret etmiştir. Katılımcıların kültürel mirasa olan ilgisinin yüksek olduğunu ve bu tür ziyaretleri yaptıkları ve konu hakkında bilgi birikimine sahip olduklarını göstermektedir.

Anket çalışmasının ikinci bölümünün değerlendirilmesi

Anketin ikinci bölümü, Erzurum’da kültürel miras turizmi ile ilgili genel görüşler, kültürel miras turizminin geliştirilmesi ve bölgenin turizme kazandırılması için katılımcıların görüşlerini almak için hazırlanmıştır.

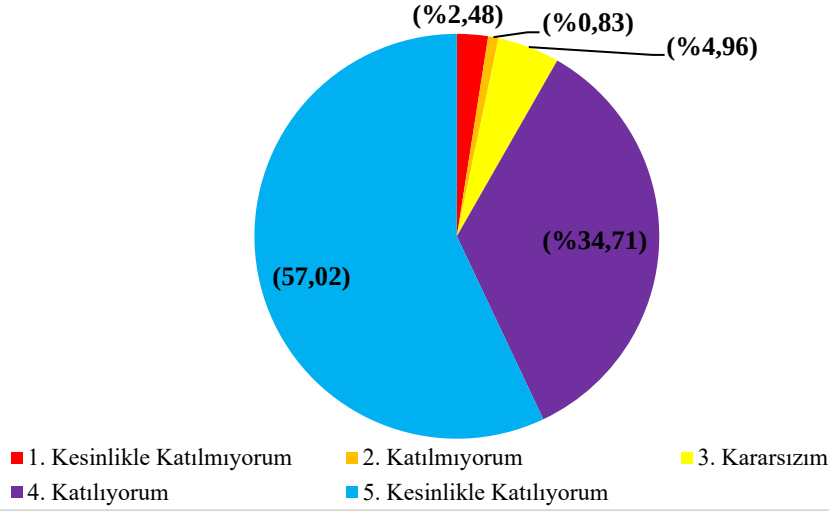
Katılımcıların %83,47’si (katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum) Erzurum kent merkezinin kültürel miras turizmi açısından potansiyele sahip olduğunu düşünmektedir. %13,22 oranında bir kararsız grup bulunsada %3,31’lik kısım bu görüşe katılmadığını belirtmiştir. Hiç bir katılımcı “Kesinlikle Katılmıyorum” seçeneğini tercih etmemiştir. Bu durum Erzurum’un kültürel miras turizmi açısından potansiyelini reddeden bir görüşün bulunmadığını göstermektedir (Şekil 38).

Şekil 38. Erzurum kent merkezinin kültürel miras turizmi potansiyeli

Katılımcıların %91,73 (katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum) gibi büyük bir kısmı tarihi kent dokusunu ve yapıları ortaya çıkaran projelerin önemli ve gerekli olduğunu düşünmektedir. Katılımcıların yalnızca %3,31’i bu projeleri gereksiz bulmaktadır ya da bu konuda kararsızdır (Şekil 39).

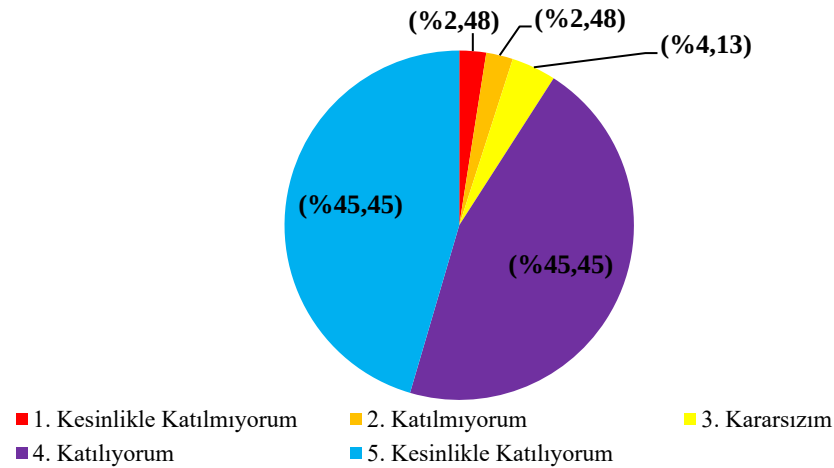
Erzurum’da kültürel miras turizminin gelişmesi açısından tarihi kent dokusunu ve yapıları ortaya çıkaran projeler önemli ve gereklidir (%).

Şekil 39. Erzurum’da kültür turizmi açısından yapılan projeler önemlidir

Katılımcıların %90,90’ı (katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum) tarihi alanların birbiriyle ilişkili bir şekilde düşünülmesi ve planlanmasını gerekli görmektedir. Bu sonuç, bütüncül bir planlama ve vizyon oluşturma için çok önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Yalnızca küçük bir katılımcı grubu (%4,96) bu düşünceye katılmamakta ya da kararsız kalmaktadır (Şekil 40).

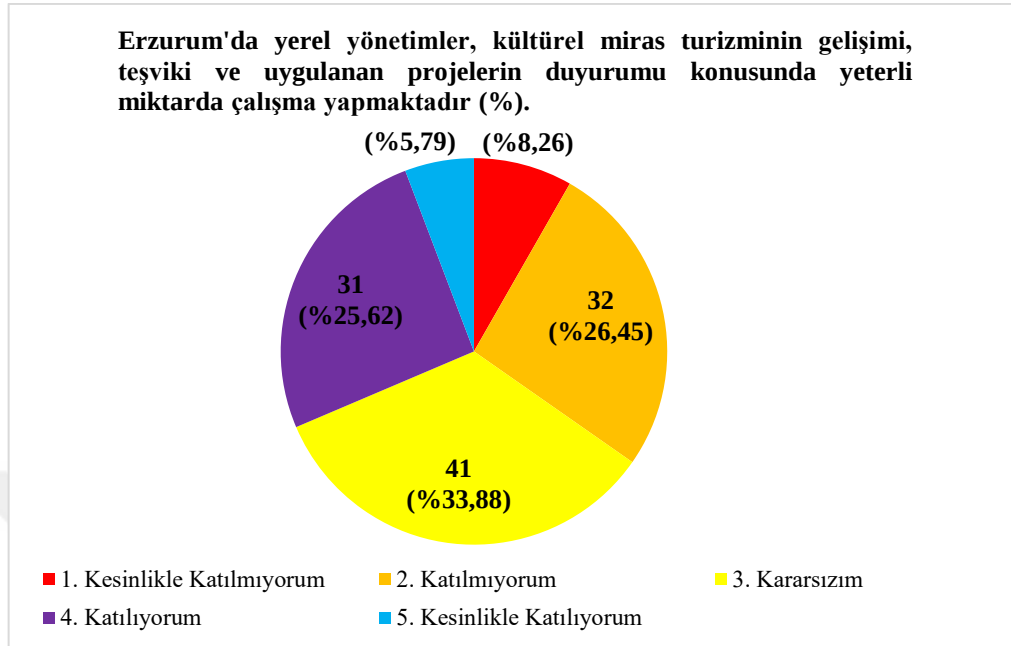
Erzurum’da kültürel miras turizminin gelişmesi açısından tarihi alanların tamamının birbiriyle ilişkili biçimde bir bütünü tamamlayacak ve bir vizyona hizmet edecek şekilde düşünülmesi ve planlanması gerekmektedir (%).

Şekil 40. Erzurum’da bulunan tarihi alanlar birbiriyle ilişkili şekilde düşünülüp planlanmalı

Erzurum’da yerel yönetimlerin kültürel miras turizminin gelişimi, teşviki ve uygulama projelerinin duyurulması ile ilgili soruya gelen yanıtlar çeşitlilik göstermektedir. Katılımcıların %34,71 (kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum) oranındaki kısmı yerel yönetimlerin bu konuda yeterli çalışmalar yapmadığını düşünürken %33,88’i ise kararsız olduklarını ve

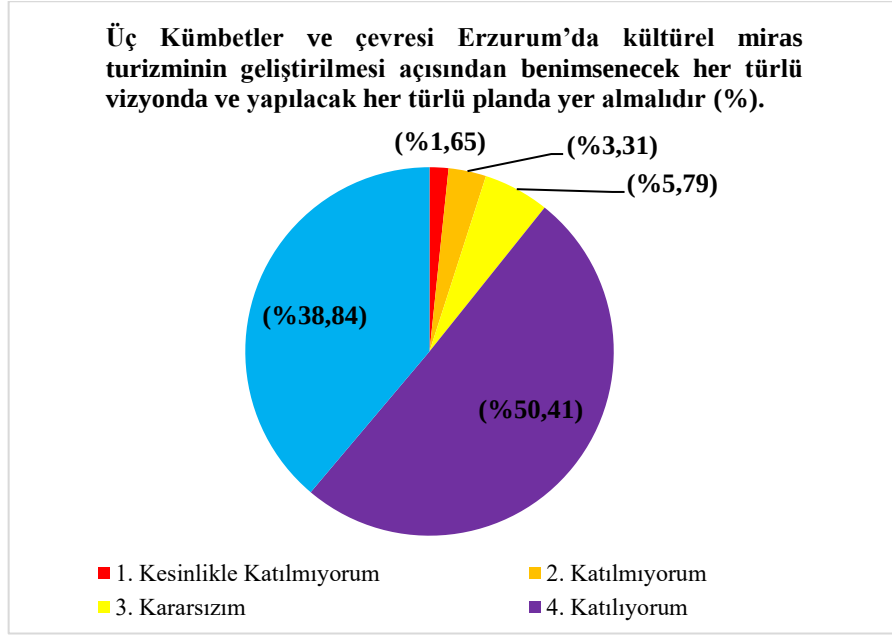
%31,41'i ise yerel yönetimlerin yeterli çalışma yaptığını düşünmektedir. Ancak bu oranlar, bu konuda bir sorun olduğunu göstermektedir. Yerel yönetimlerin yapmış oldukları projeleri duyurma konusunda yetersiz oldukları açıktır (Şekil 41).

Şekil 41. Erzurum'da yerel yönetimlerin yapılan projeleri duyurması

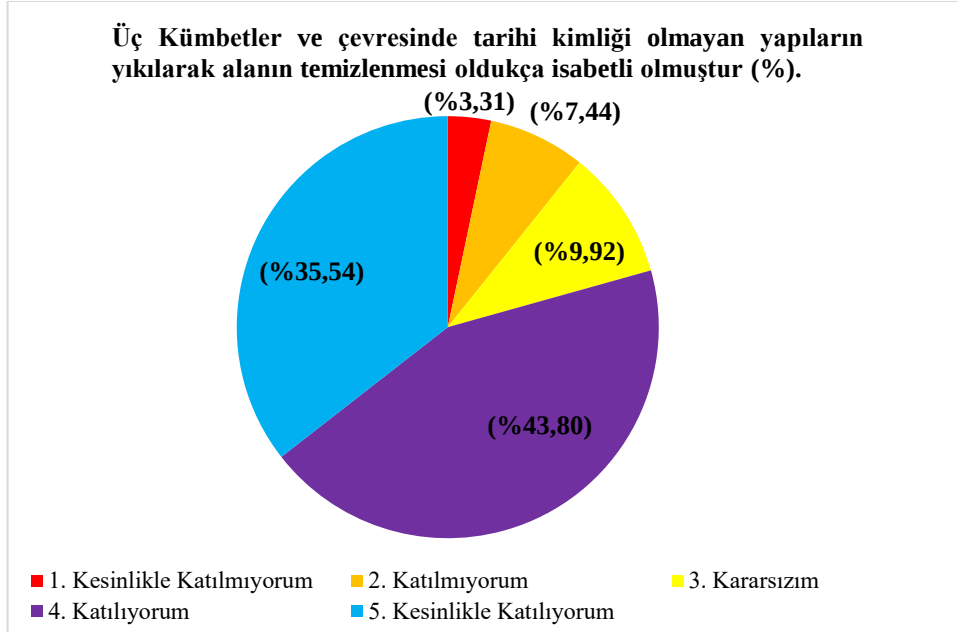
Kültürel miras turizmi potansiyeli hakkında genel olarak olumlu bir görüş hâkimdir. Tarihi kent dokusu projeleri ve bütüncül planlama ile ilgili yüksek oranda bir önem atfettiği açıktır. Yerel yönetimlerin çalışmaları konusunda ise farklı görüşler ve memnuniyetsizlik bulunmaktadır. Erzurum'da yerel yönetimlerin kültürel miras turizmini teşvik etme konusunda daha fazla çalışma yapmaları gerektiği görülmektedir.

Üç Kümbetler ve çevresi Erzurum'daki kültürel miras turizminin gelişimi açısından her türlü vizyonda yer alması gerektiği ile ilgili soruya, katılımcıların %89,25'i (katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum) gibi büyük çoğunluğu Üç Kümbetler ve çevresinin kültürel miras turizmi vizyonuna ve planlarına dâhil edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Yalnızca %4,96'lık bir oranda bu görüşe katılmayan katılımcı bulunmaktadır. Sonuç olarak Üç Kümbetler ve çevresinin kültürel miras turizmi açısından önemli bir yer tutuğu ve bu alanda yapılacak planlamalarda görev alması gerektiği açıktır (Şekil 42).

Şekil 42. Üç Kümbetler bölgesinde kültür turizmini canlandıracak her türlü projede yer almalıdır

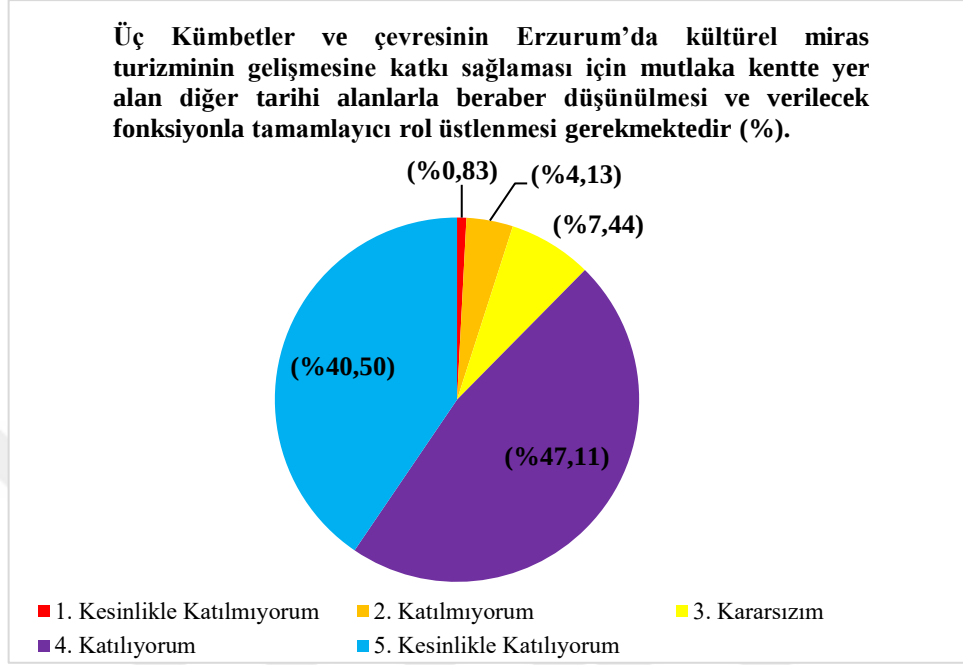
Üç Kümbetler bölgesinde yapılan kentsel dönüşüm projesi ile alan içerisinde bulunan niteliksiz yapıların temizlenmesi ile ilgili soruya, katılımcıların %79,34'ü (katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum) kimliği olmayan yapıların temizlenmesini olumlu değerlendirmektedir. Katılımcıların %10,75'i ise bu kararın olumlu olmadığı ya da kararsız olduğunu belirtmiştir. Bu durum alanın temizlenmesinin genelde olumlu karşılandığını ve bu adımın bölge için gerekli olduğunu düşünmektedir (Şekil 43).

Şekil 43. Üç Kümbetler bölgesinde niteliksiz yapılardan temizlenmesi olumlu bir harekettir

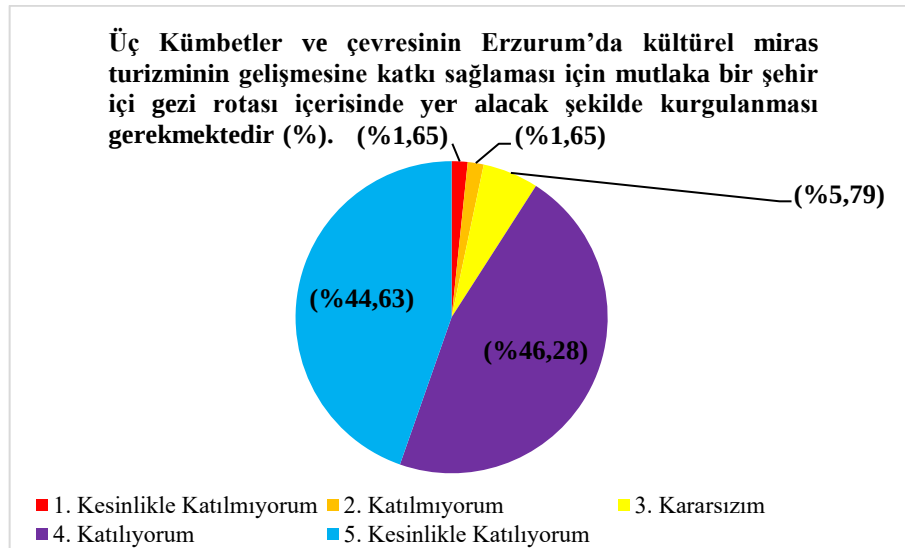
Üç Kümbetler bölgesinin diğer tarihi alanlar ve yapılar ile birlikte düşünülmesi ve verilecek fonksiyonların tamamlayıcı rol üstlenmesi ile ilgili soruya, katılımcıların %87,61'i

(katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum) Üç Kümbetler bölgesinin diğer tarihi alanlarla entegrasyonunun önemli olduğunu düşünmektedir. %4,96'sı ise bu entegrasyonun gerekliliğini sorguluyor ya da kararsızdır. Sonuç olarak katılımcılar Üç Kümbetler bölgesinin diğer tarihi alanlarla bütünleşik bir şekilde planlanmasının önemini vurgulamaktadır (Şekil 44).

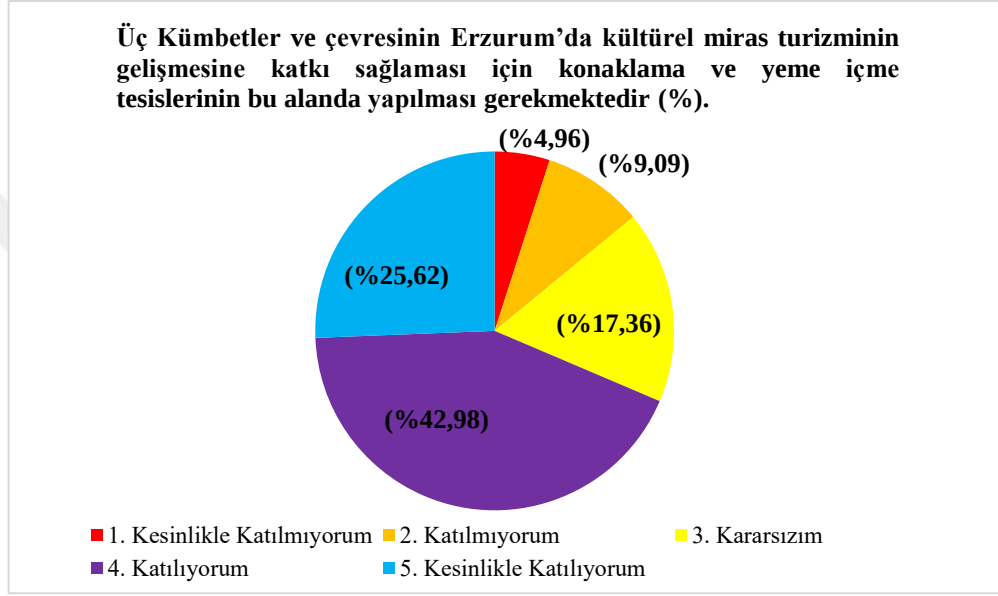
Şekil 44. Üç Kümbetler bölgesi mevcut diğer tarihi alanlar ile birlikte düşünülmelidir

Üç Kümbetler ve çevresinin Erzurum'da kültürel miras turizminin gelişimine katkı sağlamak için şehir içi gezi rotası yer alacak şekilde tasarlanması sorusuna, katılımcıların %90,08'i (katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum) kent içi gezi rotasının yer alması gerektiğine inanmaktadır. Bu durum bölgenin turistik rotalar içinde önemli bir yer tutması gerektiği yönünde güçlü bir görüş olduğunu göstermektedir (Şekil 45).

Şekil 45. Erzurum'da kültür turizmini desteklemek amacıyla bir gezi rotası oluşturulmalıdır

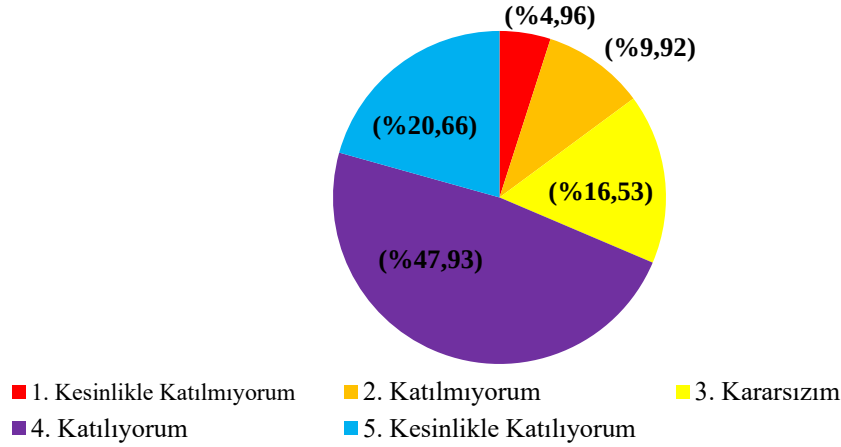
Üç Kümbetler ve çevresinin Erzurum'da kültürel miras turizminin gelişimi için konaklama ve yeme içme tesislerinin olması gerektiğiyle ilgili soruda, katılımcıların %68,60'ı (katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum) konaklama ve yeme içme tesislerinin gerekli olduğunu düşünmektedir. Ancak %17,36'sı tesislerin gerekliliği konusunda kararsızdır. Geri kalan %14,05'i (katılmıyorum, kesinlikle katılmıyorum) ise tesislerin gerekmediğini düşünmektedir. Bu durumdan, konaklama ve yeme içme tesislerinin eklenmesinin turizm için faydalı olacağı yönünde yaygın bir görüş olduğu, ancak bunun ne derece acil olduğu konusunda çeşitli görüşlerin olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 46).

Şekil 46. Üç Kümbetler bölgesi içerisinde yapılacak projelerde yeme içme mekânlarına yer verilmelidir

Üç Kümbetler ve çevresinin yerel etkinliklerin (kısır gecesi, bar ekibi vb.) düzenli olarak yapıldığı ve gösterildiği mekânlar ve işletmelerin bulunması ile ilgili soruya, katılımcıların %69,59'u (katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum) yerel etkinliklerin düzenlenmesi gerektiğini düşünmektedir. %16,53'ü bu konu hakkında kararsız olduğunu, %14,88'i ise olmaması gerektiğini düşünmektedir. Bu sonuç, kültürel etkinliklerin turizm açısından önemli olduğunu ve bu tür aktivitelerin desteklenmesi gerektiğini göstermektedir (Şekil 47).

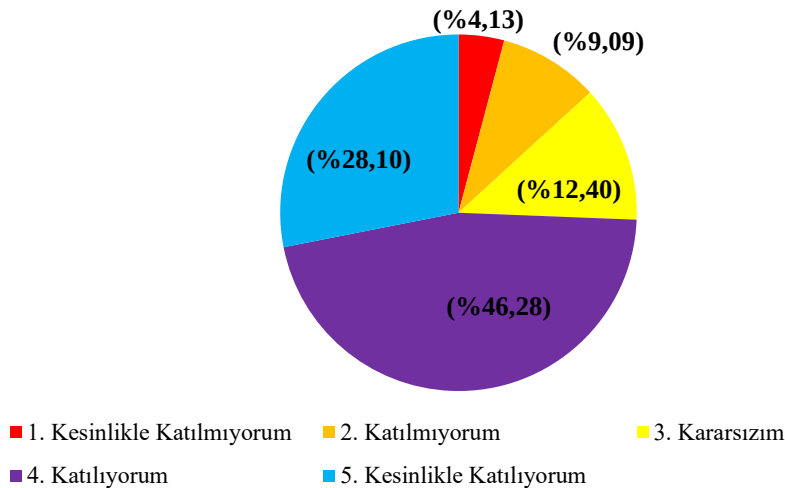
Üç Kümbetler ve çevresinin Erzurum'da kültürel miras turizminin gelişmesine katkı sağlaması için mutlaka yerel kültürel etkinliklerin (kısır gecesi, bar ekibi gösterisi vb.) düzenli olarak yapıldığı ve gösterildiği mekanlar ve işletmeler bulunmalıdır (%).

Şekil 47. Üç Kümbetler bölgesinde düzenli etkinlik yapılacak mekânlar bulunmalıdır

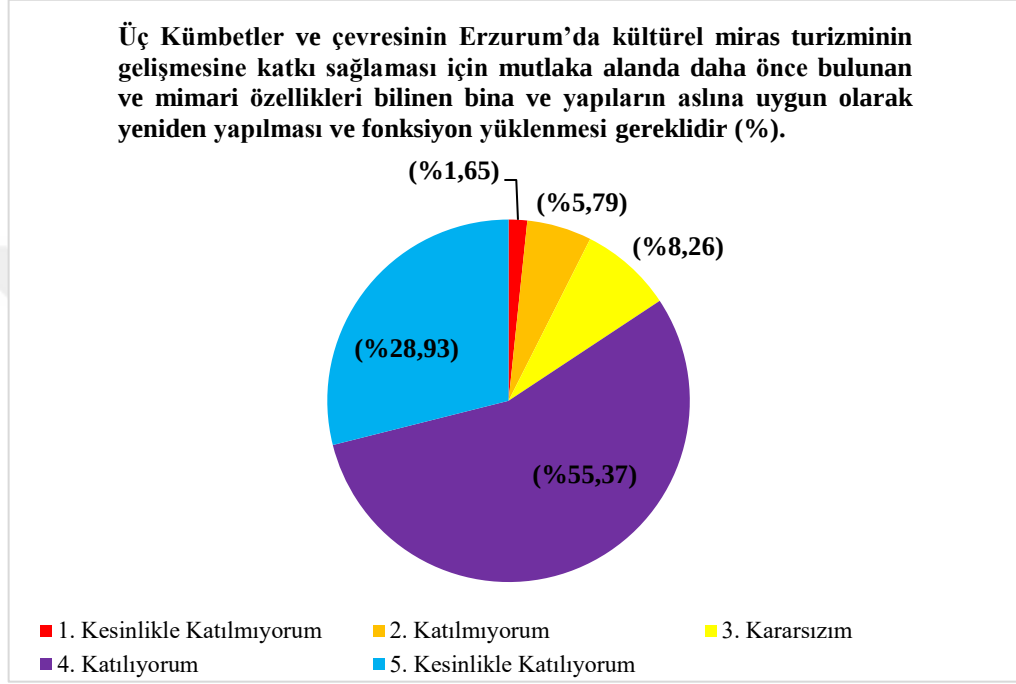
Üç Kümbetler bölgesi içerisinde yerel ürünlerin ve hediyelik eşyaların uygun olacağı üretim ve satış yapılacağı ve gösterileceği mekânlar ve işletmeler olması ile ilgili sorulan soruya, katılımcıların %74,38'i (katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum) yerel ürünlerin ve hediyelik eşyaların üretim ve satışının yapılmasının önemli olduğunu düşünmektedir. %25,22'si bu konuda kararsız ve olumsuz görüş bildirmektedir. Katılımcılar bu durumda, yerel ve hediyelik eşyaları turizmi destekleyen bir unsur olarak görmektedir (Şekil 48).

Üç Kümbetler ve çevresinin Erzurum'da kültürel miras turizminin gelişmesine katkı sağlaması için mutlaka yerel ürünlerin ve hediyelik eşyaların uygun olanların üretim ve satışının yapıldığı ve gösterildiği mekanlar ve işletmeler bulunmalıdır (%).

Şekil 48. Üç Kümbetler bölgesinde yapılacak projelerde yerel ürünler ve hediyelik eşyaların satıldığı mekânlar bulunmalıdır

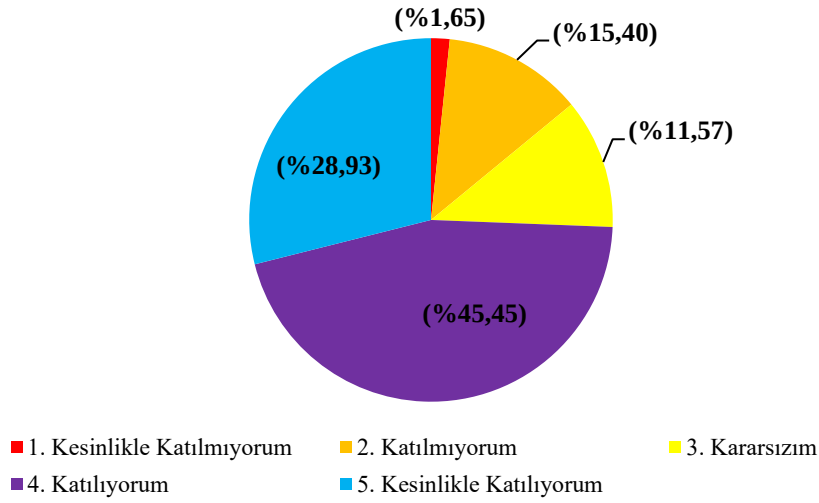
Üç Kümbetler ve çevresinde bulunan ve mimari özellikleri bilinen bina ve yapıların aslına uygu olarak yeniden restore edilmesi ve fonksiyon yüklemesi ile ilgili soruya katılımcıların %84,30'u (katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum) binaların aslına uygun olarak restore edilmesi ve fonksiyon yüklemesi gerekli olduğuna inanmaktadır. %8,26'sı bu konuda kararsız olduğunu ve geriye kalan %7,44'ü ise gereksiz olduğu görüşünü bildirmiştir. Bu sonuç doğrultusunda, tarihi yapıların korunması ve restorasyonunun kültürel miras turizmi açısından büyük önem taşıdığına dair güçlü bir destek olduğunu göstermektedir (Şekil 49).

Şekil 49. Üç Kümbetler bölgesinde bulunan ve mimari özellikleri bilinen yapılar restore edilerek yeni fonksiyonlar verilmelidir

Üç Kümbetler ve çevresinin yerel halkın benimsemesi, alana gelen turistler ile etkileşime geçebilmesi için kentin kültürünü destekleyen, kadın kooperatifleri ve diğer temsilcilere yer verilmesi ile ilgili soruya, katılımcıların %74,38'i (katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum) yerel halkın etkin şekilde ve kültürel temsilcilerin mekânlarda yer almasının önemli olduğunu düşünmektedir. %11,57'si ise bu konuda kararsız olduğunu belirtmiş geriye kalan %14,05'i ise olumsuz görüş bildirmiştir. Bu sonuç doğrultusunda, yerel halkın ve kültürel temsilcilerin kültürel miras turizmine entegrasyonun önemli bir faktör olarak görüldüğünü göstermektedir (Şekil 50).

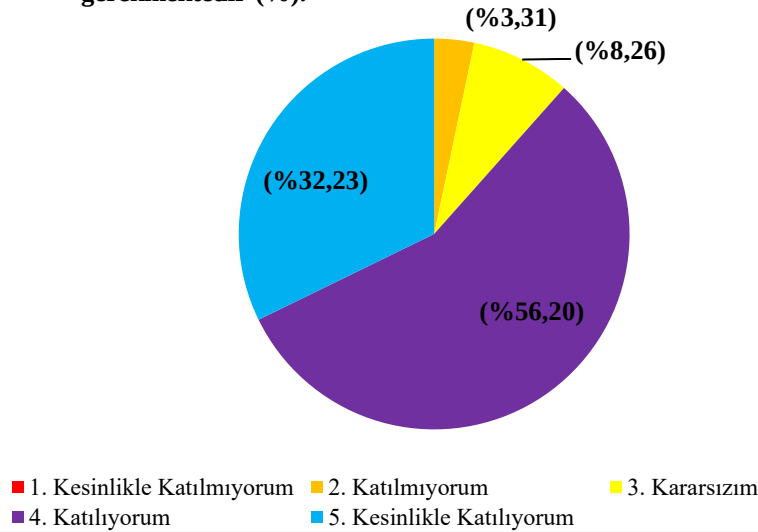
Üç Kümbetler bölgesinde içerisinde kültürel aktiviteleri geliştirmek üzere kadın kooperatifleri ve diğer temsilcilere yer verilmelidir (%).

Şekil 50. Üç Kümbetler bölgesinde içerisinde kültürel aktiviteleri geliştirmek üzere kadın kooperatifleri ve diğer temsilcilere yer verilmelidir

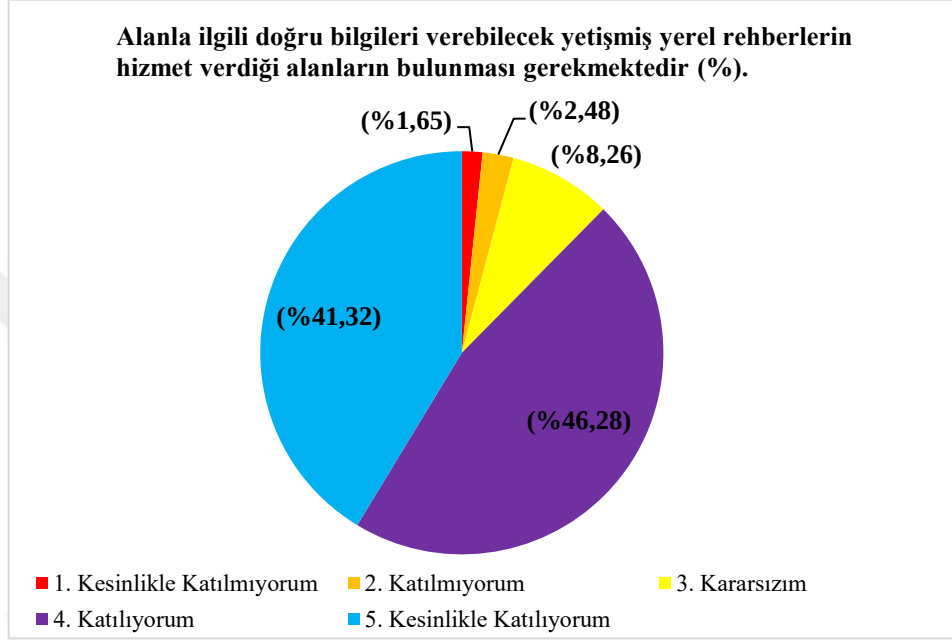
Üç Kümbetler bölgesinin günün belli saatleri değil her saatinde canlı olabilmesi için fonksiyonların dikkatli belirlenmesi gerektiğiyle ilgili soruya katılımcıların %88,43'ü (katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum) yapıların fonksiyonlarının önemli olduğunu düşünmektedir. %8,26'sı ise bu soru hakkında kararsız olduklarını belirtirken geriye kalan %3,31'i olumsuz yanıt vermiştir. Katılımcılardan hiçbiri “Kesinlikle Katılmıyorum” yanıtını tercih etmemiştir. Bu sonuç, binaların sürekli olarak işlevsel ve canlı tutulmasının turizmi destekleyen önemli bir unsur olduğu göstermektedir (Şekil 51).

Günün belli saatlerinde değil her saat canlı olabilmesi için binaların fonksiyonlarının dikkatli belirlenmesi gerekmektedir (%).

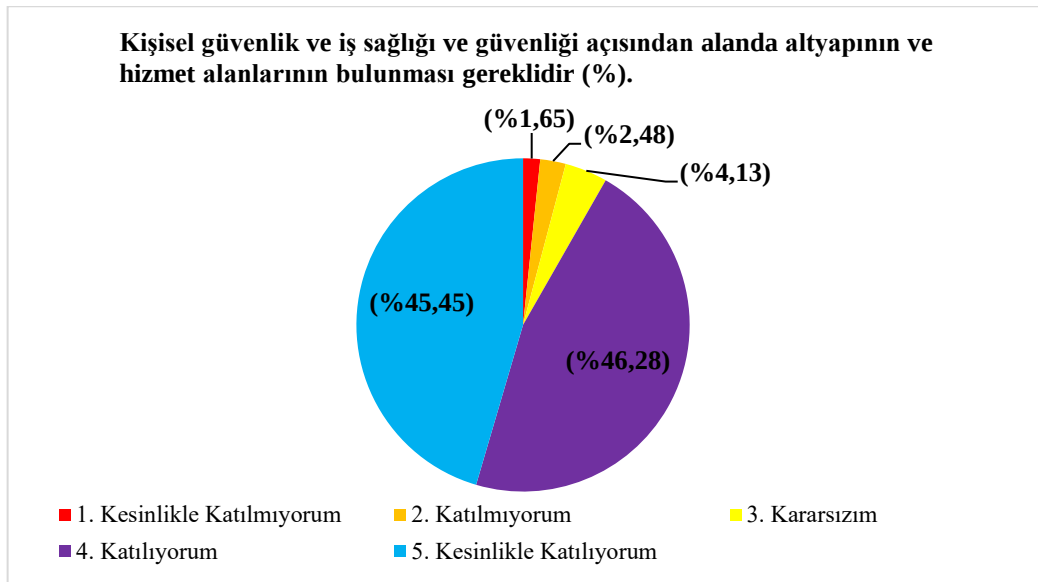
Şekil 51. Üç Kümbetler bölgesi günün her saati aktif olması için fonksiyonlara dikkat edilmelidir

Üç Kümbetler bölgesi içerisinde bölgeyle ilgili doğru bilgi verecek yetişmiş rehberlerin olması ile ilgili soruya, katılımcıların %87,60'ı (katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum) yerel rehberlerin bölgede bulunmasının olumlu ve önemli olduğunu düşünmektedir. Katılımcıların %8,26'sı kararsız olduklarını belirtirken geriye kalan %4,13'ü ise olumsuz yanıt vermiştir. Katılımcılar bölge içerisinde rehberlerin bulunması ve doğru bilgilerin verilmesinin bölgeyi ziyaret eden turistlere daha pozitif zamanlar geçirmelerine olanak sağlayacağını düşünmektedir (Şekil 52).

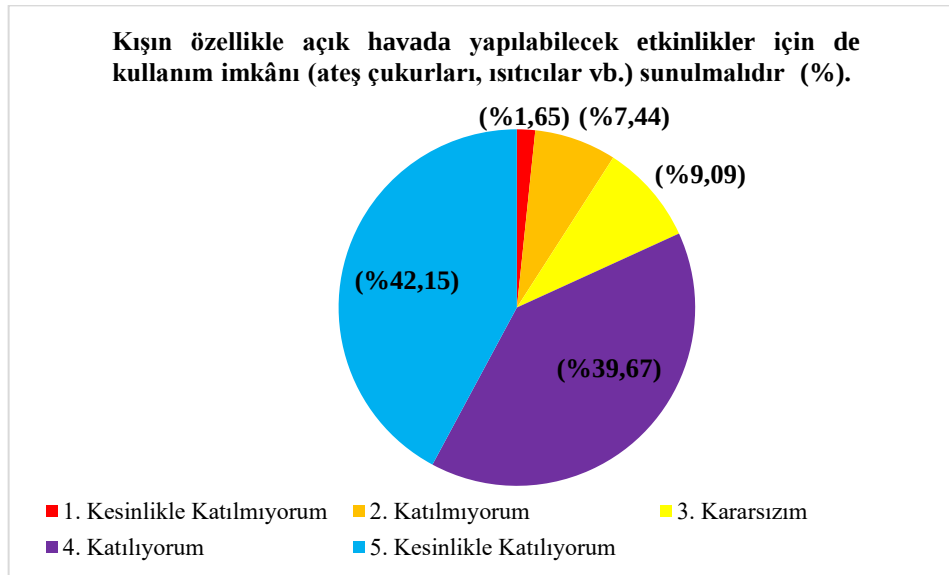
Şekil 52. Üç Kümbetler bölgesi içerisinde yetişmiş ve bölgeyle ilgili doğru bilgi verecek rehberler bulunmalıdır

Üç Kümbetler bölgesinde kişisel güvenlik ve iş sağlığı ve güvenliği açısından altyapıların geliştirilmesi ile ilgili sorulan soruya katılımcıların %91,73'ü (katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum) gibi büyük bir çoğunluğu kişisel güvenlik, iş sağlığı ve güvenliği konusunda altyapıların geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. % 8,26 oranında bir kısım bu gerekliliğe ilişkin kararsız ya da olumsuz yanıt vermiştir. Üç Kümbetler bölgesi içerisinde güvenlik ve uygun altyapının geliştirilmesinin kültürel miras turizmi için temel unsur olduğu görülmüştür (Şekil 53).

Şekil 53. Üç Kümbetler bölgesi içerisinde altyapılarının geliştirilmesi gereklidir

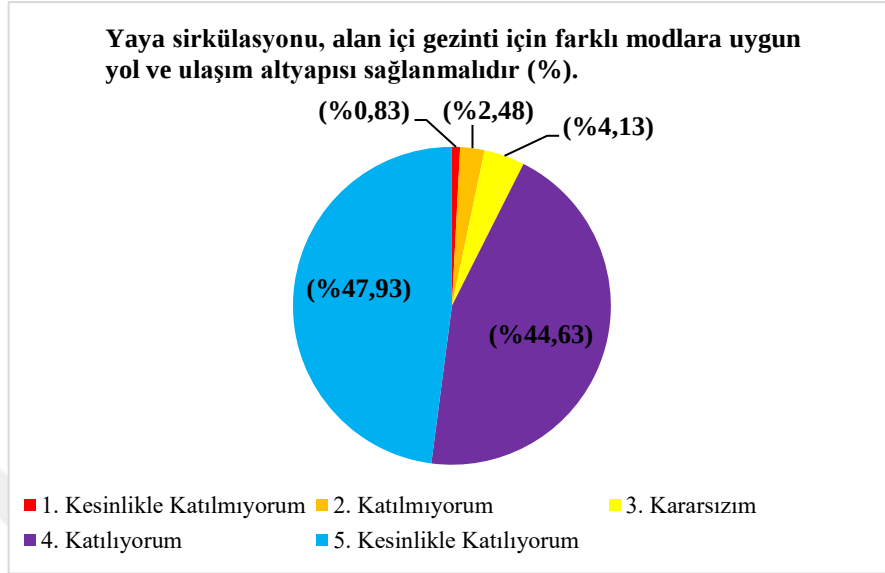
Üç Kümbetler bölgesi içerisinde kış mevsimi etkinlikleri için kullanılacak imkânların sunulmasına dair soruya, katılımcıların %81,82'si (katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum) kışın açık hava etkinlikleri için kullanılacak imkânların sağlanmasının önemli olduğunu düşünmektedir. %9,09'u sorulan soru hakkında kararsız olduklarını belirtirken geriye kalan %9,09'u ise olumsuz olarak yanıtlamıştır. Özellikle kış aylarında bölgede düzenlenecek açık hava faaliyetleri ve etkinliklerin teşvik edilmesi, ortamın konforunun artırılmasının önemli olduğu vurgulanmıştır (Şekil 54).

Şekil 54. Üç Kümbetler bölgesi içerisinde kış mevsimi etkinlikleri için kullanılacak imkânların sunulmalıdır

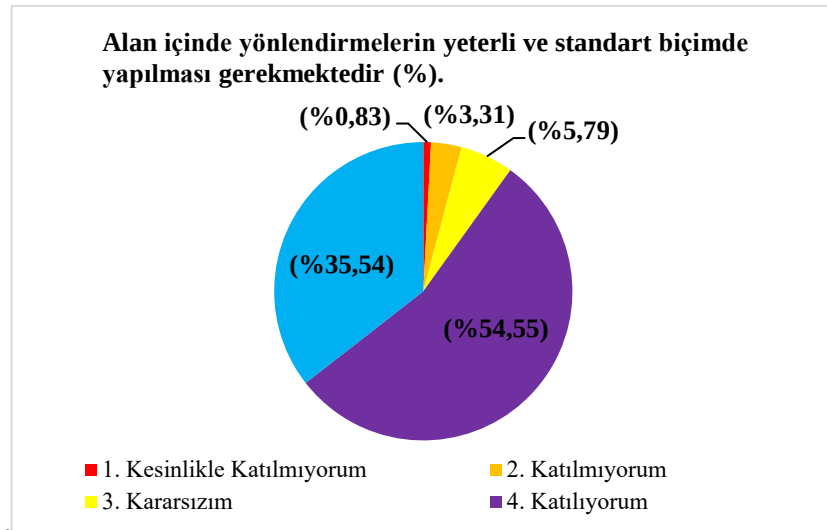
Üç Kümbetler bölgesinde yaya sirkülasyonu, alan içi gezinti için farklı modalara uygun yol ve ulaşım altyapısı sağlanmasına yönelik sorulan soruya katılımcıların %92,56'sı (katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum) yaya sirkülasyon ve gezinti için uygun yol ve ulaşım

hatlarının sağlanması gerektiğini belirtmektedir. %4,13'ü sorulan soruya kararsızım şeklinde cevap verirken geriye kalan %3,31'i ise olumsuz yanıt vermiştir. Elde edilen veriler ışığında alanın erişilebilir ve gezilebilirliğinin artırılması için uygun altyapının oluşturulması gerektiği görülmektedir (Şekil 55).

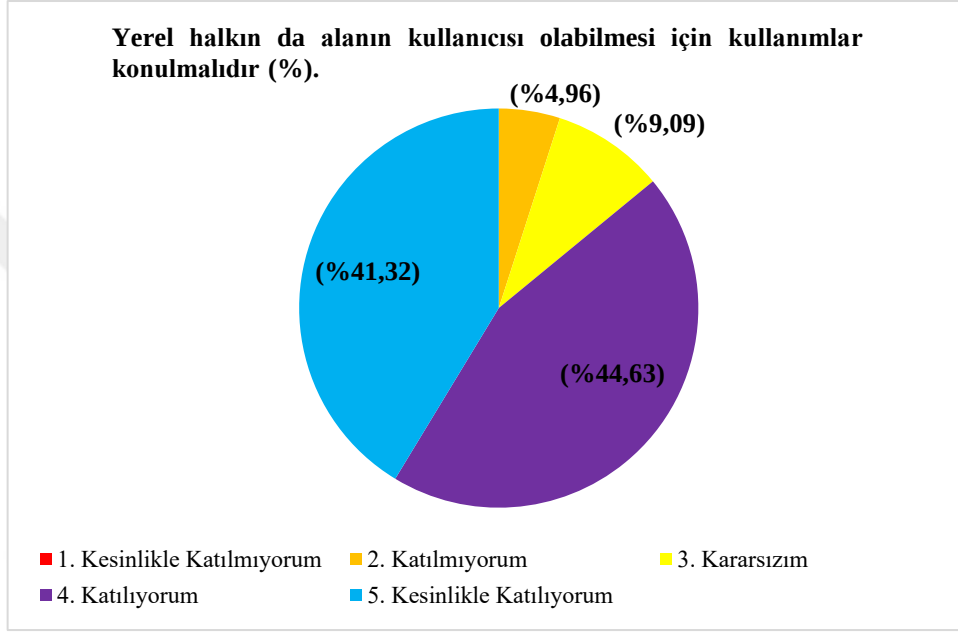
Şekil 55. Üç Kümbetler bölgesinde yaya sirkülasyonu, alan içi gezinti için farklı modalara uygun yol ve ulaşım altyapısı sağlanmalıdır

Üç Kümbetler bölgesi içerisinde yönlendirmelerin yeterli ve standart biçimde olmasına ilişkin sorulan soruya ilgili katılımcıların %90,09'u (katılıyordum, kesinlikle katılıyorum) alan içerisindeki yönlendirmelerin yeterli ve standart olması gerektiğini düşünmektedir. %9,91 oranında bir kesim bu konu hakkında kararsız ya da olumsuz görüş bildirmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda etkili yönlendirme sistemlerinin alanın işlevselliği ve ziyaretçi deneyimi için kritik önemi olduğu görülmektedir (Şekil 56).

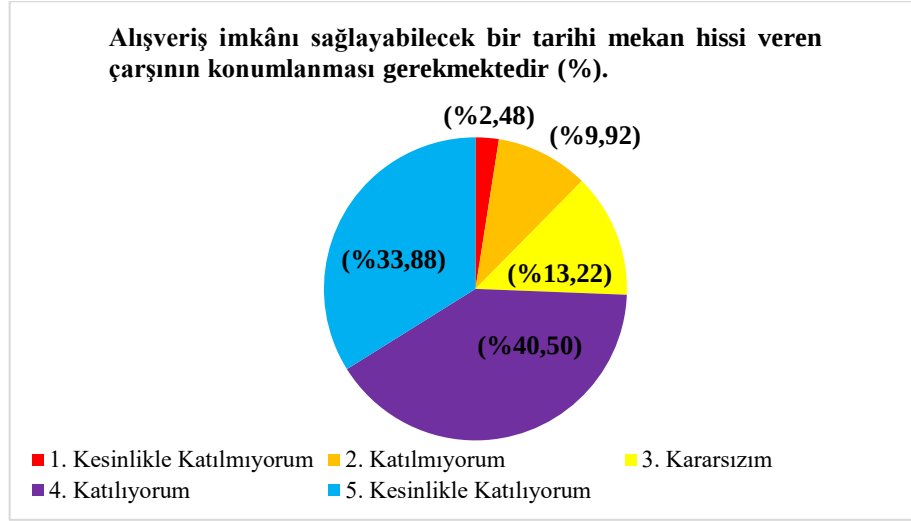
Şekil 56. Üç Kümbetler bölgesi içerisinde yönlendirmelerin yeterli ve standart biçimde olmalıdır

Üç Kümbetler bölgesinin yerel halkın da kullanıcısı olaması için gerekli kullanım alanlarının konulmasına yönelik soruya, katılımcıların %85,95'i (katılıyorum, kesinlikle katılıyorum) yerel halkın da alanın kullanıcısı olabilmesi için çeşitli kullanımların konulması gerektiğini ifade etmektedir. Katılımcıların %9,09'u soruya kararsız kaldığını belirtirken %4,96'sı ise olumsuz yanıt vermiştir. Olumsuz yanıt veren katılımcılardan hiçbiri “Kesinlikle Katılmıyorum” yanıtını vermemiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda, yerel halkın etkin bir şekilde dâhil edilmesinin ve alanın kullanımı için fırsatlar sunulmasının gerekli olduğu vurgulanmaktadır (Şekil 57).

Şekil 57. Üç Kümbetler bölgesinin yerel halkında kullanıcısı olamasın için gerekli kullanım alanlarının konulmalıdır

Üç Kümbetler bölgesi içerisinde alışveriş imkânı sağlayabilecek tarihi mekân hissi veren çarşıların konulmasıyla ilgili soruya, katılımcıların %74,38'i (katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum) alışveriş imkânı sağlayan bir çarşı konulmasının gerekli olduğunu düşünmektedir. %12,40'lık bir kesim (katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum), böyle bir çarşının uygun olmayacağını ya da gereksiz olacağını ifade etmektedir. Bu grup, çarşının tarihi mekân hissi vermesine rağmen bu tür mekânların uygun olmayacağı veya başka önceliklerin olması gerektiğini düşünüyor olabilir. %13,22 oranında katılımcı bu konuda emin olmadığını belirtmiştir (Şekil 58).

Şekil 58. Üç Kümbetler bölgesinde alışveriş imkânı sağlayabilecek tarihi mekân hissi veren çarşının konulmalıdır.

Anket çalışmasında açık uçlu sorulardan elde edilen veriler

Anket çalışmasının son bölümünde katılımcıların Üç Kümbetler ve çevresinin kültürel miras turizminin gelişimine katkı sağlamaları için bir soru bulunmaktadır. Bu soruya katılımcıların çoğu yanıt vermemiştir. Buna karşın bölge ile ilgili görüş ve önerilerini belirten 13 katılımcı vardır. Katılımcıların verdikleri cevaplara bakıldığında zaman anket sorularına verilen cevaplar ile örtüştüğü görülmektedir. Özellikle Erzurum’la ilgili yerel yönetimlerin reklam ve bölgenin tanıtımı için yeterli çalışılmadığı, kültür turizminin gelişimi için gerekli altyapı çalışmalarının yapılması gerektiği, Erzurum’da tarihi ve kültürel alanları birlikte kapsayacak bir gezi rotasının oluşturulması gerektiği anlaşılmaktadır. Verilen bazı cevaplarda ise Üç Kümbetler bölgesinde gerçekleştirilen niteliksiz yapıların temizlenmesinin olumlu bir çalışma olmadığını söylemektedir.

Bu katılımcıların verdiği cevaplar EK 2’de verilmiştir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Sanayi Devrimi ile birlikte hızlı gelişen kentleşme, tarihi kent merkezlerinin giderek yok olmasına yol açmıştır. Son yıllarda, deniz-kum-güneş (3S – Sea – Sand - Sun) turizminin ötesinde, kültürel mirasın da turizm sektörü tarafından pazarlanabilir bir değer olarak kabul edilmesi, tarihi kent merkezlerini önemli turistik alanlara dönüştürmüştür. Erzurum gibi tarihi Türk şehirlerinde kültür turizmi kapsamında çeşitli projeler yürütülmektedir.

Bu tez çalışması için seçilen Türkiye ve dünya örnekleri incelendiğinde, yeniden canlandırılan tarihi ve kültürel alanlarda turizm amaçlı canlandırma yapıldığı ve bu bağlamda bölgelerin ekonomik kalkınması amaçlandığı görülmektedir. İncelenen proje alanlarında bulunan yapılar genel olarak konaklama birimleri, yerel el sanatları atölyeleri ve hediyelik eşya dükkânları gibi işlevleri barındırmaktadır. Ayrıca yeniden canlandırılmak istenilen bölgelerde çeşitli kültürel etkinlik ve festivaller düzenlenerek bölgeye gelecek turistlerin dikkati çekilmek istenmektedir. Buna karşın; Üç Kümbetler Bölgesi'nde yapılacak yeniden canlandırma çalışmaları ilk olarak turizm odaklı canlandırma amacıyla başlamasına rağmen giderek alanın sadece yerel halka hizmet edeceği bir alan haline geldiği görülmektedir.

Bu bağlamda, Erzurum Üç Kümbetler Bölgesi'nde gerçekleştirilen önemli projelerden biri olan Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı kapsamında yürütülen Üç Kümbetler Bölgesinin Yenilenmesi ve İyileştirme çalışması kapsamında bölgede geniş bir kentsel dönüşüm süreci başlatılmış, nitelsiz yapılar yıkılarak bölgenin görünürlüğü artırılmıştır. Kentsel dönüşüm projesinin tamamlanmasının ardından, bölgeye yönelik çeşitli projeler geliştirilmiştir. Bunlar arasında en son önerilen proje ise Üç Kümbetler Bölgesi Millet Bahçesi Projesi olmuştur.

Üç Kümbetler Bölgesi'nin yeniden canlandırılması için 2016 yılında yapılan ilk proje incelendiğinde bölge içerisinde arasta, konaklama birimleri, atölyeler, hediyelik eşya dükkânları vb. işlevler bulunmakta ve bölgenin turizm merkezli kalkınması amaçlanmaktadır. Buna karşın, hazırlanan ilk projede bölgenin geçmişi göz ardı edilmesine mevcutta bulunan ve bölgenin tarihi kimliğine vurgu yapan organik sokak izlerinin silindiği görülmektedir. İlk projenin reddedilmesinin ardından bölge için hazırlanan diğer projede doğal sokak izleri korunurken arasta, konaklama birimleri, atölyeler, hediyelik eşya dükkânları vb. işlevler kaldırılıp bölge daha çok yerel halka hizmet edecek bir şekilde canlandırılmak istenmiştir.

Üç Kümbetler bölgesine yönelik yapılan yenileme projesi, hem yerli hem de yabancı turistlerin ilgisini çekecek şekilde düzenlenmelidir. Bu tez kapsamında yapılan anket sonuçları ve ilgili örneklerin değerlendirilmesi ile ortaya çıkan önerileri üç başlık altında değerlendirmek mümkündür.

Fiziksel Açıdan Değerlendirme

Tez kapsamında incelenen Türkiye ve Dünya örneklerine bakıldığında zaman, turizm potansiyeli bulunan alanlar niteliksiz yapılardan temizlenmiş ve tarihi yapılar restore edilerek uygun işlevlerle (butik otel, pansiyon, hediyelik eşya dükkânı, el sanatları atölyesi, müze, vb.) turistler için bir çekim merkezi haline getirilmiştir. Bu bağlamda, Üç Kümbetler ve yakın çevresi irdelendiğinde zaman niteliksiz yapıların temizlenmesi ve tarihi yapıların restorasyonları tamamlanmıştır. Bölge içerisinde bulunan tarihi yapılara ise daha çok ve kafeterya gibi işlevler verilmiştir. Üç Kümbetler bölgesine yönelik yapılan ilk tasarım projesinde bölgede mevcut bulunan yapılara ek olarak arasta ve kültür merkezi gibi turistlerin ilgisini çekebilecek işlevler önerilmiştir. Daha sonra çeşitli sebepler ile revize edilen projede ise daha çok yerel halkın dikkatinin çekecek işlevlere yer verilmiştir. Dolayısıyla Üç Kümbetler ve yakın çevresinin turizm merkezli bir canlandırma projesinden yerel halka yönelik bir canlandırma projesi haline geldiği görülmektedir.

Tez çalışmasının kapsamında yapılan anket çalışması ve incelenen projelerden elde edilen veriler kapsamında bölgeyle ilgili fiziksel değerlendirme ve önerileri şu şekilde özetlemek mümkün olacaktır;

- Erzurum kenti ve Üç Kümbetler Bölgesi belirgin bir kültürel miras turizmi potansiyeline sahiptir. Yerel yönetimler bu potansiyelin farkındadır. Bu nedenle tarihi ve kültürel değere sahip yapıların gün yüzüne çıkarılması ve bu yapıların restorasyon çalışmalarını yürütme konusunda kararlı bir yaklaşım sergilediği görülmektedir.
- Üç Kümbetler ve çevresinde yapılacak olan yenileme çalışmaları kapsamında ilk tasarım projesinde olduğu gibi bölgeye karakteristik özellikleri kazandıran doğal sokak izleri korunmalı, arasta, konaklama birimleri, hediyelik eşya dükkânları, el sanatları atölyeleri vb. işlevleri barındıran yeni bir tasarım projesi oluşturulması gerekmektedir.

Sosyal Açıdan Değerlendirme

Türkiye ve Dünya örnekleri incelendiğinde zaman turizm merkezli bir canlandırma yapılması düşünülen bölgelerde yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör gibi

paydaşların ortak proje hazırlanması ve uygulanmasında ön ayak oldukları görülmektedir. Projeler genellikle bölgenin tanınması, mevcutta bulunan tarihi yapıların restorasyonları, restore edilen yapılara yönelik işlevlerin belirlenmesi ve bölgelerde düzenlenecek kültürel etkinliklerin belirlenip fon oluşturulması gibi daha çok bölgelerin soylulaştırılmasına yönelik projelerdir. Bu kapsamda; Erzurum Üç Kümbetler Bölgesi'nde ise yerel yönetimler ve kamu eliyle projelerin oluşturulduğu ve uygulanmaya başladığı görülmektedir. Buna karşın, anket sonuçlarından, yapılan projelerin yeterli miktarda Türkiye ve dünya çapında duyurulması konusunda ciddi eksikliklerin olduğu tespit edilmiştir. Yerel yönetimlerin bu konuda daha çok çalışma yapmaları gerektiği açıktır. Ayrıca Üç Kümbetler Bölgesi Erzurum'un simgesi haline gelen tarihi yapılara yakın olmasından ötürü diğer bölgeleri de içeren bir gezi rotası oluşturulması, bölge içerisinde sivil toplum kuruluşlarının bulunması ve bölge için alanında yetişmiş rehberlerin bulunması gerektiği açıktır.

Tez çalışması kapsamında yapılan anket çalışması ve incelenen projelerden elde edilen veriler ışığında bölgeyle ilgili sosyal değerlendirme ve önerileri şu şekilde özetlemek mümkün olacaktır;

- Yerel yönetimlerin, kentteki kültürel miras turizminin gelişimini desteklediği görülmektedir. Fakat uygulanan projelerin basın ve yayın organları aracılığıyla daha geniş kitlelere duyurulmasını sağlanmalıdır. Ayrıca kentte mevcut olan ve henüz yeterince bilinmeyen tarihi yapı ve güzellikler konusunda ivedilikle çalışma başlatılmalı ve bölgenin tanınırlığı hızlı bir şekilde artırılmalıdır.
- Üç Kümbetler ve çevresi, kültürel miras turizmi potansiyelini en üst düzeye çıkarmak için diğer tarihi ve kültürel mekânlarla bütünleşmiş bir şekilde tasarlanmalıdır. Erzurum içinde gezilecek rotalar oluşturularak, kentin tanıtımı yapılmalı ve bölgeye daha fazla turist çekilmelidir.
- Üç Kümbetler Bölgesi'nde yapılacak yeniden canlandırma projelerinin yerel halk tarafından benimsenmesi için, bölgeye uygun kooperatifler ve STK temsilcilikleri kurulmalıdır. Ayrıca, bölgenin tarihini ve kültürel özelliklerini iyi bilen, deneyimli rehberlerin hizmet vermesi sağlanmalıdır. Alan içinde her mevsime uygun yürüyüş yolları ve ulaşım altyapısı oluşturulmalıdır.

Ekonomik Açıdan Değerlendirme

Tez kapsamında incelenen Türkiye ve Dünya örneklerine bakıldığında zaman, turizm potansiyeli bulunan alanlar çoğunlukla konaklama birimlerinin, yöresel yemeklerin tanıtımı, bölgeye özgü el sanatları atölyeleri ve hediyelik eşyaların yapımı ve satılması gibi fonksiyonları barındıran ticari işletme türleri bulunmaktadır. Bu fonksiyonlar sayesinde bölgeye gelen

turistler bölge ekonomisine katkı sağlarken bölgeye yönelik el sanatları hakkında bilgi ve tecrübe edinmiş olacaklardır.

Tez çalışması kapsamında yapılan anket çalışması ve incelenen projelerden elde edilen veriler ışığında bölgeyle ilgili ekonomik değerlendirme ve önerileri şu şekilde özetlemek mümkün olacaktır;

- Üç Kümbetler ve çevresinde kültürel miras turizmini geliştirmek amacıyla, bölgede yeme-içme tesisleri kurulmalıdır. Ayrıca Erzurum'a özgü Oltu Taşıyla ilgili hediyelik eşyaların üretildiği, satıldığı ve yapım süreçlerinin uygulamalı olarak gösterildiği alanlar da oluşturulmalıdır.
- Bölge içerisinde yer verilecek sivil toplum kuruluşlarıyla ortak hareket edilerek yerel yiyecek ve içeceklerin tanıtım ve satışının yapılacağı bir alan oluşturulmalıdır. Bu alan içerisinde yerel kıyafet ve el örgüsü ürünlerinin de tanıtım ve satışının yapılması sağlanmalıdır. Böylelikle bölge ekonomisinde ev hanımlarının da söz sahibi olacağı bir saha oluşturulması sağlanmalıdır.
- Erzurum'un kültürel faaliyetlerini tanıtabilecek etkinlikler düzenlenmeli ve bu etkinlikler için kalıcı mekânlar kurulmalıdır. Etkinlikler, belirli zamanlarda düzenlenen özel organizasyonların yanı sıra, günün her saati aktif ve insan canlılığını artıran sürekli etkinlikler de içermelidir. Kış aylarında yapılacak etkinlikler için ise bölgede gerekli konfor imkânları (ateş çukuru, ısıtıcı vb.) sağlanmalıdır.

Tez çalışması kapsamında yapılan literatür taraması ulusal ve uluslararası örnek incelemeleri ve yapılan anket sonuçlarından edinilen bilgiler ışığında Üç Kümbetler Bölgesinin Erzurum'un kültürel miras turizmi kapsamında yeniden canlandırılması gerektiği ortaya çıkarılmıştır. Bölgede yapılmak istenen farklı uygulamalar yerine daha çok kültürel miras turizmi faaliyetlerini geliştirmek için bölgede bulunan müzeyi de kapsayacak şekilde etkinlik ve festival alanları, konaklama birimleri, yeme-içme birimleri, hediyelik eşya dükkânları, yerel el sanat atölyeleri ve kültür merkezi gibi işlevler etkin fonksiyonlar olmalıdır. Üç Kümbetler Bölgesi'nin kültürel miras turizmi kapsamında değerlendirilmesini, bölgede daha sonra yapılacak çalışmaları da tetikleyeceği ve bölgenin kalkınmasında etki oluşturacağı görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Ahunbay, Z., 2017. Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon (9. Baskı). Yapı-Endüstri Yayınları.
- Aru, K. A., 1998. Türk Kenti (1. Baskı). İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Avcıoğlu, S., 2016. Tarihi Çevrelerde Kentsel Koruma ve Kentsel Yenileme Eğilimleri: Yasal ve Yönetmelik Çerçeve. Kent Araştırmaları Dergisi, 20(7), 698-719.
- Ayaz, N., Eren, M., 2020. Türkiye’de İnanç Turizmi Üzerine Nitel Bir Araştırma. Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi, 5 (2), 284-300.
- Ayyıldız, R., 2022. Kentsel Koruma Alanlarında Kamu Eliyle Yapılan Kentsel Dönüşümler Üzerine Bir İnceleme: Erzurum Kalesi ve Çevresi Kentsel ve 3. Derece Arkeolojik Sit Alanları Kültür Yolu Projesi Örneği . Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Bahçeci Başarmak, H., 2022. Türkiye’nin Kentsel Koruma Politikası. Memleket Siyaset Yönetim Dergisi, 17(38), 337-364.
- Bayar, İ., 2021. Balıkesir Tarihi Kent Merkezinin Canlandırılması, Bir Öneri. Yüksek Lisans Tezi, Mimarlık Anabilim Dalı, Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Can, A., 2011. Tarihi Çevrelerde Yeni Yapılaşma Koşulları ve Kadıköy-Rasimpaşa Mahallesi Örneği. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- ÇEKÜL, 2012. Sürdürülebilir Kültür Turizmi İçin Kamu-Yerel-Sivil-Özel İşbirliği. İstanbul: ÇEKÜL Vakfı Tarihi Kentler Birliği Yayınları.
- Çelik, D., 2004. Kentsel Peyzaj Tasarımı Kapsamında Tarihi Çevre Yenileme Çalışmalarının Peyzaj Mimarlığı Açısından Araştırılması: Beypazarı Örneği. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çimen, D., 2007. Tarihi Kent Mekanlarının Kültür ve Turizm Eksenli Dönüşümü Üzerine Bir Araştırma: Kültür Mahallesi Kavramının Örneklerle İrdelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Dağabakan, A., 2012. Tarihi Yerleşimlerin Yeniden Canlandırılması Çalışmalarında Süreç Yöntemi Modellerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Dikçınar Sel, B., Turgut, S., Yakar, H., Örnek Özden, E., Akın, O., & Yazgan, A., 2013. Kentsel ve Çevresel Koruma, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, Ankara.
- Diğer, F. Ve Ertuğrul, S., 2000. Kültürel Mirasın Korunması ve İstanbul İlindeki Tarihi Yapıların Turizm Amaçlı Kullanımı Üzerine Bir Deneme. Anatolia Turizm Araştırma Dergisi, 11, 69-78.
- Dişli, G., 2022. Kültürel Miras ve Koruma Olgusunun Döngüsel Ekonomi ve Sürdürülebilirliğe Katkısı: Türkiye Örneğinde Bir Değerlendirme. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 26(3), 441-451.
- Erder, C., 2022. Tarihi Çevre Bilinci (3. Baskı). Yapı-Endüstri Yayınları.

- Erdoğan, H. A., 2020. Arkeolojik Kültür Varlıkları Turizmi (Arkeoturizm) Planlamasında Arkeolog Etkisi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 43, 343-351.
- Erez, H., 2003. Kültür-Mekan Etkileşimine Bağlı Şehirsel Doku Farklılaşması: Kumkapı-Süleymaniye Örneği. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Erşen, A. E., 2009. Tarihi Kentlerin Korunmasında Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararlarının Edirne Kenti Örneği Değerlendirilmesi. Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne.
- Fabry, S., 2010. Avrupa Tarihi Kentlerinden Örnekler - Örnek 3: Valletta (Malta). Tarihi Kentler Birliği Dergisi, (10. Yıl Özel Sayı): 27-28.
- Gelici, Z., 2014. Türkiye’de Yeni Bir Bölgesel Politika Aracı Olarak Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Giritlioğlu, İ., Olcay, A., Özekici, Y. K., 2015. Bir Turizm Çeşitliliği olarak Festival Etkinliklerinin Sınıflandırılması: Türkiye üzerine Bir Değerlendirme. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 1 (Kasım), 306-323.
- Grodach, C. and Sideris, A., 2007, Cultural development strategies and urban revitalization, International Journal of Cultural Policy 13, 349-370.
- Günaydın, A. S. ve Altunkasa, M. F., 2019. Tarihi Kent Merkezlerinin Korunma ve Geliştirme Stratejilerinin Belirlenmesi: Gaziantep Örneği, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(17), 51-70.
- Gündoğdu, H., Bayhan, A. ve Arslan, M., 2010. Sanat Tarihi Açısından Erzurum, Güzel Sanatlar Enstitüsü Yayını, Erzurum.
- Kaderli, L., 2014. Kültürel Miras Koruma Yaklaşımlarının Tarihsel Gelişimi, TÜBA-KED Dergisi, 29-41.
- Karakurt Tosun, E., 2009. Sürdürülebilirlik Olgusu ve Kentsel Yapıda Etkileri. Ekonomi, Sosyoloji ve Politikası Dergisi, 5(2), ISSN 1305-7979
- Karakurt Tosun, E., 2013. Sürdürülebilir Kentsel Gelişim Sürecinde Kompakt Kent Modelinin Analizi. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 20(1), 31-46.
- Karapınar, E., Barakazı, M., 2017. Kültürel Miras Turizminin Sürdürülebilir Turizm Açısından Değerlendirilmesi: Göbeklitepe Ören Yeri. Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, 1/1, Bahar: 5-18.
- Kıvrak, N., 2010. Eski Kent Mekanlarında Canlandırılması Bağlamında İstanbul Eminönü Hanlar Bölgesinde Mimari Tasarım İlkelerinin İrdelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kulözü, N., 2016. Bir Mekânsal Modernleşme Öyküsü: Erzurum Kenti ve Kentsel Mekânında İkili Dokunun Oluşumu. İdeal Kent Dergisi, 7(18), 22-47.
- Küçükörmürler, S., Şivan, N. B., Sezgin, A. C., 2018. Bir Dünya ve Türkiye’de Gastronomi Turizmi. Uluslararası Turizm, İşletme, Ekonomi Dergisi, 2 (2), 78-85.
- Miran, B., 2007. Temel İstatistik. Ders Kitabı, ISBN:975-93088-00, İzmir.
- Newbold, P., 1995. Statistics for Business and Economics, Prentice-Hall International, New Jersey.
- Oğuz, M.Ö., 2009. Somut Olmayan Kültürel Miras ve Kültürel İfade Çeşitleri. Milli Folklor Dergisi, 21, 6-12.

- Özcan, C., 2014. Tarihi Kent Merkezlerinde Kültür Turizmiyle Yeniden Canlandırma Çalışmaları: Edirne Tarihi Kaleiçi Sementi Planlama Önerileri. Lisans Bitirme Tezi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Mimarlık Fakültesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Özcan, K., 2016. Kent Planlamada Sürdürülebilirlik Gündemi: Bir Kavramsallaştırma Denemesi. *Avrasya Terim Dergisi*, 4(2), 7-17
- Özen, F., 2016. İlhanlılar Devrinde Erzurum. *DTCF Dergisi*, 56(2), 256-286.
- Özgen, S., 2001. Erzurum Kenti Üç Kümbetler ve Yakın Çevresi Geleneksel Konutlar-Sokaklar Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Mimarlık Anabilim Dalı, Fen Bilimleri Enstitüsü, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Özgünç, N., 2011. Turizm Coğrafyası. Çankaya Kitabevi.
- Sağlam, D., 2019. Trabzon İlinde Kültür Turizmi ve Turizm Planlamasının Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Sezer, M. S., 2010. Türkiye Turizm Sektöründe Müze Turizminin Payının Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Şimşek, G., 2019. Erzurum Kenti Mekânsal Gelişimi ve Bu Gelişimi Belirleyen Etmenlere İlişkin Bir Çözümleme. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(Ekim), 169-204.
- Tekeli, İ., 2014, Türkiye'nin Kentleşme Deneyiminden Öğrendiklerimiz. 4. Merih Celasun'a Saygı Günü, TEPAV Yayınları, 5-21.
- Uçar, M., 2011, VI. Uluslararası Kültür Araştırmaları Sempozyumu Kültür ve Mekan, Kadir Has Üniversitesi, 1-8.
- Us, Ş., 2020. Tarihi Kent Merkezlerinde Yeniden Canlandırma Stratejilerinin Mekânsal, Ekonomik ve Sosyal etkilerinin Değerlendirilmesi: Diyarbakır Suriçi Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Konya Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Konya.
- Uygur, S. ve Baykan, E., 2007. Kültürel Turizmi ve Turizmin Kültürel Varlıklar Üzerine Etkileri. *Ticaret ve Turizm Eğitim Dergisi*, 2, 30-49.
- Yaldız, F., 2013. Diaspora Kavramı: Tarihçe, Gelişme ve Tartışma. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 18, 289-318.
- Yurttaş, H., 2008. Yolların Surların ve Sanatın Buluştuğu Şehir. Erzurum.

İNTERNET KAYNAĞI

- URL-1: Türk Dil Kurumu (TDK), <https://sozluk.gov.tr> (25.10.2023).
- URL-2: Anonim, https://en-m-wikipedia-org.translate.goog/wiki/Urban_renewal?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=tc (01.10.2024).
- URL-3: Anonim, <https://www.tarihiKentlerBirliGi.org/kentsel-olcekte-kultur-odakli-koruma-stratejileri/> (05.10.2023).
- URL-4: Anonim, https://tr.wikipedia.org/wiki/Kültürel_miras (01.10.2024).
- URL-5: Anonim, https://web.archive.org/web/20110901045858/http://www.edirneint.bel.tr/unesco_mevzuat_1.htm (17.09.2023).
- URL-6: Anonim, <https://erzurum.tarimorman.gov.tr/Menu/13/Erzurum> (03.10.2024).

- URL-7: Anonim, https://www.erkurum.bel.tr/IcerikDetay-cografi_ozellikleri/1046/I.html#:~:text=Türkiye%27nin%20en%20şiddetli%20iklimi,a y%20ortalaması%2020.2%20derece%27dir. (03.10.2024).
- URL-8: Küçükkuşurlu, M., Kùltür ve Turizm Bakanlığı, <https://erkurum.ktb.gov.tr/TR-56064/tarihce.html> (15.07.2023).
- URL-9: Anonim, <https://www.tarihi kadim.com/matrakci-nasuhun-gozunden-10-turk-islam-sehri/> (18.07.2023).
- URL-10: Anonim, <https://www.tarihi kadim.com/matrakci-nasuhun-gozunden-10-turk-islam-sehri/> (18.07.2023).
- URL-11: Anonim, https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Erzeron_Tournefort.png (18.07.2023).
- URL-12: Anonim, <http://erkurumarsivi.com> (20.07.2023).
- URL-13: Yakutiye Belediyesi, <https://www.yakutiye.bel.tr/icerik.php?Id=186> (17.09.2023).
- URL-14: Erzurum Bùyükşehir Belediyesi, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/erkurum/gezilecekyer/erkurum-kalesi> (17.09.2023).
- URL-15: Anonim, <https://beyazoglumimarlik.com/projeler/erkurum-ulu-camii.html> (21.09.2023).
- URL-16: Anonim, https://tr.wikipedia.org/wiki/Erzurum_Ulu_Camii (28.09.2023).
- URL-17: Anonim, [https://tr.wikipedia.org/wiki/Çifte_Minareli_Medrese_\(Erzurum\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Çifte_Minareli_Medrese_(Erzurum)) (28.09.2023).
- URL-18: Anonim, <https://www.sanatin yolculugu.com/erkurum-cifte-minareli-medrese/> (30.09.2023).
- URL-19: Anonim, https://www.google.com/search?sca_esv=74c740cd3a771c52&rlz=1C1GCEA_enTR1088TR1088&sxsrf=ADL YWIJxHBOjDAJu9oMXJvXKqRvOP54RyA:1715186201699&q=üç+kümbetler+eski+hali&source=lnms&prmd=ivnbtz&sa=X&ved=2ahUKEwjQiprCvv6FAxV-SPEDHa3qC1MQ0pQJegQIDRAB&biw=1366&bih=607&dpr=1&udm=2#vhid=afM M7DZiTTAfTM&vssid=mosaic (30.09.2023).
- URL-20: Şaşmaz, E., Türkiye'nin Tarihi Eserleri, <https://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=2662> (05.10.2023).
- URL-21: Erzurum Valiliğı, <http://www.erkurum.gov.tr/uckumbetler> (05.10.2023).
- URL-22: Anonim, <http://www.erkurum.gov.tr/uckumbetler> (05.10.2023).
- URL-23: Doğan, M. E., Türkiye Turizm Ansiklopedisi, <https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/gurcu-mehmet-pasa-cami#:~:text=Erzurum%27un%20Sultan%20Melik%20Mahallesi,M.%201648%20yılında%20inşa%20ettirilmiştir> (08.10.2023).
- URL-24: Anonim, <http://www.deretepe.net/faydali-bilgiler/gezginler-icin-turkiye-haritalari/> (15.11.2023).
- URL-25: Kùltür Turizm Bakanlığı, <https://safranboluturizmdanismaburosu.ktb.gov.tr/TR-231191/turist-istatistik-verileri.html> (17.11.2023).

- URL-26: Anonim, <https://www.bursa.com.tr/tr/mekan/cumalikizik-koyu-103/#:~:text=Yüzyılda%20kayıtlarda%20Ortakızık%20Köyü%2C%20Cumalıkızık,ca misi%20olması%20nedeniyle%20bu%20adla> (17.11.2023).
- URL-27: Odunpazarı Belediyesi, <https://www.odunpazari.bel.tr/#> (25.11.2023).
- URL-28: Anonim, <https://tr.pinterest.com/pin/350858627189406917/> (25.11.2023).
- URL-29: Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ankara.ktb.gov.tr/TR-152760/beypazari.html> (29.11.2023).
- URL-30: Anonim, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Regensburg> (30.11.2023).
- URL-31: Anonim, <http://www.planum.net/street-life-regensburg-germany> (30.11.2023).
- URL-32: Anonim, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Graz#Kültür> (03.12.2023).
- URL-33: Anonim, https://www.tripadvisor.com.tr/LocationPhotoDirectLink-g190328-i28424491-Valletta_Island_of_Malta.html (07.12.2023).
- URL-34: Anonim, <https://www.freeimages.com/tr/premium/aerial-view-of-old-town-in-vilnius-lithuania-2102914> (09.12.2023).
- URL-35: Anonim, <https://www.bestourism.com/items/di/706?title=Vilnius&b=118> (12.12.2023).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler
Adı Soyadı: Mücahit Aslan YEŞİLYURT
Doğum tarihi:
Doğum Yeri:
Uyruğu:
Adres:
Tel:
E-mail:
Eğitim
Lise:
Lisans:
Yüksek lisans:
Yabancı Dil Bilgisi
Üye Olunan Mesleki Kuruluşlar
Tezden Üretilmiş Yayınlar
1.